

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л. М. Побоченко
«_____» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України»

Виконавець: Бучинська Аліна Валентинівна,
група МEB-203М

_____
(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Побоченко Леся Миколаївна

_____
(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

_____
(підпис нормоконтролера)

Київ - 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Леся ПОБОЧЕНКО
«__» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Бучинська Аліна Валентинівна

1. Тема роботи «Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України» затверджена наказом ректора «22» вересня 2023 р. № 1903/ст.
2. Термін виконання роботи: з 25 вересня 2023 року по 24 грудня 2023 року.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання процесів міграції, порядку в'їзду та виїзду з території України громадян України, іноземців та осіб без громадянства, статистичні дані Державної міграційної служби України, Державної служби статистики України, Державної прикордонної служби України, ресурси мережі інтернет, щорічні звіти міжнародних організацій: Організацій об'єднаних націй (ООН), Міжнародної організації міграції (МОМ), Міжнародної організації праці (МОП).
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні основи дослідження грошових переказів трудових мігрантів у сучасних умовах, дослідження впливу потоків грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України в умовах війни, проблеми використання грошових переказів трудових мігрантів в Україні в умовах воєнних дій.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 8 таблиць та 26 рисунків.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 25 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	28.08.2023	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	29.08.2023	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи дослідження грошових переказів трудових мігрантів у сучасних умовах	25.09.2023-15.10.2023	Виконано
4.	Дослідити вплив потоків грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України в умовах війни	16.10.2023-05.11.2023	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати проблеми використання грошових переказів трудових мігрантів в Україні в умовах воєнних дій	06.11.2023-26.11.2023	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.11.2023-04.12.2023	Виконано
7.	Передати кваліфікаційну роботу для перевірки на плагіат	05.12.2023	Виконано
8.	Оформити кваліфікаційну роботу	06.12.2023-10.12.2023	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	11.12.2023	Виконано
10.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	15.12.2023	Виконано
11.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	18.12.2023	Виконано

8. Дата видачі завдання: «29» серпня 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис керівника)

Побоченко Л.М.
(П.І.Б)

Завдання прийняла до виконання _____
(підпис випускника)

Бучинська А.В.
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України»: 120 сторінок, 8 таблиць, 26 рисунків, 99 літературних джерел.

Перелік ключових слів (словосполучень): МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ, ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ, МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ, РОБОЧА СИЛА, ПОТОКИ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ, ВІЙНА.

Об'єкт дослідження: вплив грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України в умовах війни.

Предмет дослідження: грошові перекази трудових мігрантів в аспектах їх впливу на економічний розвиток України в умовах війни.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження впливу грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України в умовах війни.

Методи дослідження: теоретичні методи: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, історичного та логічного, причинно-наслідкових зв'язків; емпіричні методи: статистичний, графічний; метод системного аналізу, класифікацій та ін.

Отримані результати та їх новизна: полягають у розробці прикладних питань та у теоретичному обґрунтуванні процесів міжнародної міграції робочої сили та грошових переказів трудових мігрантів в контексті їх впливу на економічний розвиток України в умовах війни.

Значущість виконаної роботи та висновки: дослідження проблем використання надходжень грошових переказів трудових мігрантів України, а також їх впливу на економічний розвиток України в умовах війни.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати під час розробки положень міграційної політи держави щодо використання надходжень грошових переказів трудових мігрантів, а також їх впливу на економічний розвиток України в умовах війни, а також для підготовки наукових статей та тез, аналітичних звітів та доповідей щодо дослідження міграційного капіталу України.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	10
1.1. Поняття, сутність та класифікація грошових переказів мігрантів.....	10
1.2. Теоретичні моделі грошових переказів.....	19
1.3. Вплив міграційного капіталу на економічний розвиток країни.....	26
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОТОКІВ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	35
2.1. Сучасний стан та тенденції розвитку грошових переказів трудових мігрантів у світі	35
2.2. Оцінка потоків надходження грошових переказів трудових мігрантів в умовах війни в Україні.....	51
2.3. Дослідження приватних грошових переказів мігрантів за каналами надходження в Україну.....	62
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ...	74
3.1. Вплив надходжень трудових мігрантів на основні показники економічного розвитку України.....	74
3.2. Проблеми та напрямки вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні в умовах війни	86
3.3. Можливості та механізми застосування потенціалу грошових переказів для розвитку та повоєнного відновлення України.....	97
ВИСНОВКИ.....	108
СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	111

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Тісний зв'язок між економічним розвитком та міграцією був визнаний протягом певного часу. Проте останніми роками відбувся зсув у мисленні про взаємозв'язок між міграцією та розвитком. Традиційно міграція розглядалася як проблема з негативними наслідками для розвитку. Сьогодні все більше усвідомлюється, що міграція та мігранти можуть сприяти розвитку країни. Одним із факторів, що сприяли цій зміні мислення, є дедалі більше усвідомлення важливості грошових переказів

За останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування, особливо для економік країн, що розвиваються. Глобальна статистика свідчить, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію.

Україна посідає помітне місце в світовій міграційній системі передовсім як країна походження численних мігрантів, отримуючи завдяки цьому значні суми приватних трансфертів з-за кордону (за даними Світового банку в 2022 році за обсягом переказів одним з найбільших отримувачів у регіоні Європи та Центральної Азії) таке наукове завдання видається вкрай актуальним. Грошові перекази від мігрантів набули великого значення для української економіки.

Збройна агресія росії призвела до суттєвого перерозподілу трудових мігрантів за країнами: зросла частка країн ЄС та зменшилася росії. Водночас істотно збільшилася частка неформальних каналів на тлі більш високої ціни послуг платіжних систем, легкості транспортного сполучення та географічної близькості країн.

Українські заробітчани залишаються найбільшими інвесторами в економіку України. В світовій тенденції для багатьох країн грошові перекази емігрантів займають друге місце за величиною після прямих іноземних інвестицій, проте у випадку України останнім часом величина грошових потоків емігрантів набагато

перевищує суму прямих іноземних інвестицій. Світові дослідження показують, що грошові перекази мігрантів у країни з низьким рівнем доходу займають більшу частку у ВВП, ніж частка імпорту, і є також більшими за частку грошових переказів від ВВП для країн із середнім доходом.

Будучи другим за величиною джерелом зовнішнього фінансування для країн, що розвиваються, грошові перекази мігрантів до їхніх родичів чи інших осіб в країнах походження визнаються урядами та міжнародними організаціями як важливі інструменти для зменшення бідності домогосподарств та посилення місцевого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом проблемам залучення фінансових ресурсів трудових мігрантів приділяють велику увагу як закордонні, так і вітчизняні дослідники. Це зумовлено тим, що обсяг міграційного капіталу робочої сили досягає значних величин.

Питанням трудової міграції та викликаним нею потокам переказів коштів, їх мотивам та напрямам подальшого інвестування присвячені праці таких вчених як: В. Будкіна, О. Власюка, А. Гайдуцького, В. Геєця, О. Грішнова, Т. Кізими, І. Крупки, П. Кухти, Е. Лібанової, О. Малиновської, В. Мойсей, А. Мокій, Ю. Макогона, Н. Мамонтова, Л. Лісогора, Д. Лук'яненко, В. Онищука, О. Позняка, А. Поручника, О. Рогача, А. Румянцева, А. Філіпенка, І. Школи, О. Шниркова.

Вагомий внесок у дослідження грошових переказів та їх впливу на економіку країни-донора та країни-реципієнта зробили такі зарубіжні дослідники, як Р. Адамс, Р. Агарвал, Т. Баліно, К. Банаян, А. Барахас, А. Беннет, Дж. Беттін, Дж Борхас, Е. Боренштайн, С. Ваба, П. Левітт, Р. Лобфелл, Р. Лукас, Д. Массей, Д. Мохapatра, Е. Парато, С. Позо, Б. Пойрін, В. Ремпел, Б. Робертс, Дж. Свомі, Д. Янг.

Сьогодні не приділено досить уваги визначенню впливу грошових переказів на економіку країн. Окремі проблеми, зокрема залучення капіталу мігрантів як джерела інвестиційних ресурсів для фінансового ринку країни, стимулювання економічного зростання в Україні і набуття ним інноваційної природи як основи сталого економічного розвитку, ще певною мірою залишаються поза увагою вчених і практиків.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження впливу грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України в умовах війни.

Досягнення мети дослідження передбачає постановку та розв'язання таких **завдань:**

- розкрити поняття, сутність та класифікацію грошових переказів мігрантів;
- вивчити теоретичні моделі грошових переказів;
- визначити вплив міграційного капіталу на економічний розвиток країни;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції розвитку грошових переказів трудових мігрантів у світі;
- оцінити потоки надходження грошових переказів трудових мігрантів в умовах війни в Україні;
- визначити вплив надходжень трудових мігрантів на основні показники економічного розвитку України;
- обґрунтувати проблеми та запропонувати напрямки вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні в умовах війни;
- дослідити зарубіжний досвід та вітчизняні реалії щодо державної політики стимулювання грошових переказів трудових мігрантів.

Об'єктом дослідження є вплив грошових переказів трудових мігрантів на економічний розвиток України в умовах війни.

Предметом дослідження є грошові перекази трудових мігрантів в аспектах їх впливу на економічний розвиток України в умовах війни.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу для узагальнення і систематизації ролі грошових переказів на різних рівнях; метод порівнянь – для виявлення міжрегіональних відмінностей та впливу фактору прикордонного розташування регіону на обсяги переказів; статистичні методи – для збору та систематизації даних; абстрактно-логічний методи – для формулювання висновків.

Фактичний матеріал. Дослідження базується на даних Державної служби статистики України, зокрема статистиці ВВП, ВРП, кількості населення України за регіонами, на офіційній статистиці НБУ про обсяги приватних грошових переказів в

Україну у розрізі формальних та неформальних каналів (макрорівень) і динаміці грошових переказів в Україну в 2008–2023рр. за офіційними каналами (мезорівень).

Інформацію про обсяги надходження грошових переказів до України отримано зі статистики зовнішнього сектору НБУ. Визначення ресурсного потенціалу вимушених та добровільних мігрантів для здійснення приватних трансфертів в Україну здійснено на основі результатів опитувань українців, які виїхали за кордон після повномасштабного вторгнення, а саме: Центру економічної стратегії (ЦЕС); Центру міграційних досліджень (Польща). Тематику грошових потоків, спрямованих з України за кордон, розкрито завдяки емпіричним даним, одержаним зі звіту Європейського регіонального бюро УВКБ ООН, та даних НБУ.

Новизна дослідження полягає у з'ясуванні значимості грошових переказів від українців упродовж повномасштабної війни, визначенні ресурсного потенціалу вимушених та добровільних мігрантів для здійснення приватних трансфертів в Україну, висвітленні тематики спрямування грошових потоків з України за кордон.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено в наукових публікаціях:

Бучинська А.В. Проблеми грошових переказів трудових мігрантів в умовах війни в Україні// XIV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 11 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. С. 59-64.

Побоченко Л.М., Бучинська А.В. Роль грошових переказів трудових мігрантів в економіці України у воєнний період // I Міжнародна науково-практична конференція «Topical aspects of modern scientific research», 29 - 30 вересня 2023 р., Японія, м.Токіо. С. 181-184.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 8 таблиць та 26 рисунків. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 99 найменувань на десяти сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Поняття, сутність та класифікація грошових переказів мігрантів

Міжнародна міграція охопила весь світ, перетворилася на невід'ємну складову сучасного економічного, соціального, політичного, культурного життя людства. Вона є вигідною і країнам призначення мігрантів, і країнам їх походження, є важливим чинником соціально-економічного розвитку. Один із найбільш наочних результатів міграції є невеликі за розміром, проте численні і систематичні грошові перекази мігрантів своїм родинам на батьківщину. Вони формують на сьогодні один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків, порівнюваний за обсягами з міжнародною фінансовою допомогою та прямими іноземними інвестиціями, справляють очевидний вплив не лише на добробут домогосподарств отримувачів, а й на макроекономічні показники на рівні держав.

На початку ХХІ століття на грошових переказах зосереджують увагу багато вчених і аналітиків з різних країн і міжнародних організацій. Адже для більшості країн, що розвиваються, які переважно є донорами робочої сили, міжнародна трудова міграція має подвійний економічний ефект. Вирішуючи соціально-економічні проблеми зайнятості населення, мігранти забезпечують свої країни значним припливом капіталу в формі грошових переказів. Перекази дедалі більше становлять вагомую частину валового внутрішнього продукту, є постійним джерелом надходжень іноземної валюти в країни, що розвиваються. Так мігранти та їхні перекази нівелюють економічні кризи, забезпечують кращі умови життєдіяльності домогосподарств у країнах-донорах робочої сили.

Проте вплив переказів на розвиток не є однозначним. За одних умов вони здатні його помітно прискорити, проте за інших - загальмувати. Вкрай важливою для використання їх позитивного потенціалу є державна політика, створення

необхідного для цього середовища. У свою чергу, розробка такої політики потребує належного наукового забезпечення, ретельного вивчення обсягів, джерел та механізмів переказів, напрямів їх використання, наслідків надходження валютних коштів із-за кордону для соціально-економічного розвитку на мікро- і макро- рівнях.

Світовий Банк (СБ) визначає **грошові перекази мігрантів** як суму особистих трансфертів і компенсації працівникам (заробітна плата в грошовій формі, заробітна плата в натуральній формі та соціальні внески роботодавців), які включають усі поточні перекази в грошовій або натуральній формі між фізичними особами-резидентами та нерезидентами, незалежно від джерела доходу відправника.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) ввів новий пункт – **приватні перекази**, у 6-му виданні Керівництва по платіжному балансу (КПБ-6), і представив їх як більш широке визначення грошових переказів працівників порівняно з визначенням у 5-му виданні КПБ-5 [83].

Упродовж останніх 15–20 років вітчизняні науковці вивчали процеси трудової міграції за кордон, а також проблематику формування доходів мігрантів і використання грошових переказів, що надходять в країну з-за її меж. Зокрема, О.А. Малиновська зазначає, що масштаби та динаміка переказів мігрантів закономірно загострили увагу до їхнього впливу на соціально-економічний розвиток [34, с.6]. А.П. Гайдуцький пропонує розглядати грошові перекази крізь призму міграційного капіталу, який виконує пряму та мультиплікаційну капіталоутворювальну функцію, стимулює людський, соціальний та економічний розвиток домогосподарств, місцевих територій і країни-реципієнта загалом [23, с.84]. В.О. Онищук звертає увагу на стабілізаційний і компенсаційний характер переказів трудових мігрантів, які мінімізують ризики, пов'язані із фінансовою нестабільністю та рецесивними явищами в українській економіці [36, с. 83]. Р. Ластовецька доходить висновку, що «в довгостроковій перспективі перекази також стимулюють розвиток інфляційних процесів через зростання сукупного попиту населення» [24, с. 19–20].

У деяких вітчизняних публікаціях йдеться про приватні грошові (валютні) перекази як про фактор фінансової безпеки та стабільності держави-отримувача, адже вони сприяють зміцненню національної грошової одиниці, зменшенню

дефіциту торгового балансу країни, сприяють фіскальній консолідації. Також відмічений вплив переказів на розвиток ринку фінансових послуг та його інфраструктури [31, с.14].

До інших позитивних напрямів впливу на розвиток економіки країн походження мігрантів віднесено: зростання ВВП; інвестиційний ресурс, що діє через зростання попиту на товари; скорочення рівня бідності в регіонах, звідки походять мігранти; зміна структури витрат домогосподарств; зростання витрат на освіту; поліпшення умов проживання; позитивний вплив на рівень зайнятості та економічне зростання (у разі спрямування частини коштів на розвиток підприємництва).

Комплексний огляд загроз і викликів, що породжують перекази трудових мігрантів для країни реципієнта, охоплює: збільшення споживацьких настроїв, знецінення авторитету праці, орієнтування на подальшу міграцію молоді, дефіцит робочої сили в країні; якщо перекази створюють попит, що не задовольняється за рахунок зростання місцевого виробництва, то вони провокують інфляцію; за значних обсягів валютних надходжень відбувається завищення курсу національної валюти, що зменшує конкурентоспроможність власних товарів на міжнародному і внутрішньому ринках; перекази гальмують необхідні реформи і через зниження тиску на уряди, і через послаблення соціального напруження, запобігаючи суспільним кризам, які спричиняють зміни.

Узагальнення опрацьованих теоретичних підходів дає підстави до висновку, що в науковій літературі дискутуються три основні напрями впливу переказів:

- на добробут домогосподарств, рівень бідності і майнове розшарування;
- на зайнятість, виробництво та економічний розвиток;
- на скорочення дефіциту торговельного та платіжного балансу, на стан внутрішнього валютного ринку.

Тобто результати впливу переказів вивчаються на мікро- і макрорівні. Однак особливий наголос варто робити і на мезорівні їхнього впливу, оскільки на цьому рівні проявляються певні специфічні характеристики як міграційних потоків, так і потоків валютних переказів із-за кордону. Саме на регіональному рівні реалізовується державна політика регіонального розвитку та повинна

розбудовуватись система стимулювання інвестиційного спрямування мігрантських доходів.

Окрім обґрунтування соціально-економічної сутності та значення грошових переказів трудових мігрантів проблемним залишається питання їх достовірної кількісної оцінки. За інформацією НБУ, складання статистики приватних переказів – складніше завдання порівняно з іншими компонентами платіжного балансу, оскільки необхідно комбінувати різні джерела інформації (дані фінансового сектору, опитування трудових мігрантів, оцінки на підставі моделі даних, дзеркальна статистика країн, з яких надходять перекази), залежно від наявності тих чи інших даних. У багатьох випадках це призводить до недооцінювання обсягів та асиметрії в даних різних країн [32, с.75].

Приватні грошові перекази (англ. remittances) - за методологією платіжного балансу - це міжнародні перекази та потоки ресурсів до домогосподарств, що надходять з інших країн та головним чином пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення (КПБб, А5.1).

Перекази можуть здійснюватися за такими каналами:

- **офіційними:** через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення;
- **неформальними:** шляхом передавання наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства до іншого.

У структурі платіжного балансу з приватними грошовими переказами в значній мірі пов'язані дві статті: «оплата праці робітників» і «приватні трансферти». Ці стандартні компоненти відображаються у рахунку поточних операцій.

В статистиці платіжного балансу приватні грошові перекази входять до поточного рахунку та відображаються у двох статтях:

1. Первинні доходи: **оплата праці.**

1.1. У платіжному балансі оплата праці відображається на валовій основі до вирахування витрат у країні перебування та сплачених податків.

1.2. У статистиці приватних переказів оплата праці відображається на чистій основі без урахування витрат у країні перебування та сплачених податків

Оплата праці представляє собою доходи сезонних та інших короткострокових працівників, які працюють за кордоном менше 1 року, а також заробітну плату українців, зайнятих у компаніях-нерезидентах. Чиста оплата праці дорівнює різниці між оплатою праці, що отримана робітником від тимчасового працевлаштування за кордоном, і його витратами в країні перебування та сплаченими податками.

2. Вторинні доходи: **приватні трансферти**.

Приватні трансферти охоплюють операції між домашніми господарствами-резидентами та домашніми господарствами-нерезидентами. Вони складаються з грошових переказів робітників, які працюють більше року, та інших приватних переказів між резидентами та нерезидентами.

Іншим важливим аспектом у розумінні феномену грошових переказів, особливо з огляду на реалізацію цілеспрямованих ініціатив, орієнтованих на розвиток, є знання того, хто їх надсилає міжнародні перекази і чому. Профілі відправників переказів відрізняються за [58]:

- місцем походження;
- країною призначення;
- причинами міграції;
- причинами перерахування;
- демографічними та фінансовими характеристиками;
- індивідуальними рисами [95].

Тому, намагаючись отримати повне розуміння процесів, необхідно враховувати всі ці фактори.

Таким чином, значна частина літератури про профілі відправників міжнародних переказів розглядає **причини переказу**.

Діапазон виявлених **мотивів** включає:

- а) альтруїзм (для задоволення потреб сім'ї);
- б) обмін (для погашення кредитів або покриття певних послуг);
- в) особисте страхування (щоб забезпечити заощадження для захисту від потенційних потрясінь);

г) інвестиції та спадщину.

Вони не є взаємовиключними, і тому рішення про звільнення зазвичай впливають із комбінації таких мотивів.

Однак, незалежно від причин грошових переказів, вони неминуче пов'язані з початковими мотивами міграції. Рішення щодо міграції визначають не лише профілі відправників переказів, а й суму і частота їх переказів. Наприклад, ті, хто мігрує лише тимчасово або періодично, як правило, переказують більшу частку свого доходу, ніж ті, хто переїжджає на невизначений термін, оскільки тоді грошові перекази не розглядаються як тимчасовий ресурс [54].

Наприклад в Нігерії, є переважання альтруїзму серед мігрантів, які походять із домогосподарств з низькими активами. Цілком імовірно, що такі мігранти з бідніших домогосподарств мігрували в пошуках додаткових джерел доходу, що, в свою чергу, визначає причини їхнього перерахування.

Низка аналізів розбиває профілі відправників грошових переказів на демографічні характеристики, вивчення яких може допомогти у подальшому в розумінні рішень щодо міграції та переказу.

Розглянемо основні висновки щодо розподілу відправників за віком, статтю, освітою, тривалістю перебування та наміром повернутися, а також за рівнем доходу та професією.

Дослідження, зосереджені на різних контекстах Мексики, Латинської Америки, Тонга та Самоа як одержувачів, незмінно виявляють перевернутий U-зв'язок між віком мігрантів та ймовірністю їх повернення. Ця ймовірність зростає з віком, поки не буде досягнуто переломний момент (зазвичай близько 45-49 років), коли ця ймовірність починає спадати. Це може бути тому, що мігранти у віковій групі 45-49 років часто мають більше утриманців і нещодавно емігрували саме для того, щоб мати можливість їх утримувати [57].

Однак, в іншому контексті було встановлено, що молодші мігранти з Угорщини були основними відправниками, оскільки їхньою метою було підтримати своїх батьків та/або літніх родичів. І навпаки, численні дослідження встановлюються дуже різні географічні та культурні контексти, такі як

Домініканська Республіка, Мексика, Сальвадор і Таїланд, постійно роблять висновок, що жінки, як правило, перераховують більшу частку свого доходу та більше.

Що стосується **рівня освіти**, то мігранти з вищою освітою, переважно вищою, неодноразово демонстрували, що перераховують менше, ніж ті, хто має базову освіту. Це спостерігалось для мігрантів з Тонга, Самоа, Мексики та Південної Африки, а також загалом африканські мігранти в Канаді та латиноамериканські мігранти в Іспанії. Знову ж таки, можна стверджувати, що особи з вищим рівнем освіти мігрували не для того, щоб надіслати додому грошові перекази, оскільки їхні сімейні потреби можуть бути меншими, ніж потреби тих, хто не може дозволити собі вищу освіту. Однак для підтвердження це припущення слід було б порівняти з іншими характеристиками платника, такими як тривалість перебування в країні призначення або те, чи отримав він вищу освіту до або після міграції [54].

Тривалість перебування мігрантів у країнах призначення та те, чи мають вони намір повернутися чи ні, також впливає на їхню поведінку щодо перерахування. Деякі дослідження показують, що мігранти переказують більше, чим довше вони залишаються в їхній країні призначення, як у випадку мігрантів з Єгипту, Тонга та Самоа, тоді як інші виявляють, що мексиканські мігранти переказують більше, коли вони лише мігрують тимчасово/циркулярно (переважно до США) або коли вони були за кордоном лише п'ять років або менше.

Латиноамериканські мігранти в Іспанії, як правило, переказують більше, чим довше вони залишаються в Іспанії, але потім починають зменшувати свої грошові перекази, пробувши там десять або більше років. Ця перевернута U-подібна форма грошових переказів, надісланих з часом, також спостерігається в інших випадках, пояснюється інтеграцією мігрантів у країни призначення, їхніми можливими перевагами інвестування/придбання власності там і тим фактом, що з часом вони могли б брати з собою свої сім'ї і таким чином мати менше утриманців додому. Ці випадки демонструють низький або навіть відсутній намір повернутися до країни походження [95].

І навпаки, грошові перекази є вищими, коли мігранти мають намір повернутися додому, оскільки вони розглядаються як інвестиції у своє не таке віддалене майбутнє.

Що стосується рівня доходу та професій, було встановлено, що дохід домогосподарств мігрантів обернено пропорційний до надсилання ними грошових переказів в аналізі, зосередженому на латиноамериканських та нігерійських мігрантах у США. Тобто мігранти з бідніших домогосподарств з більшою ймовірністю перераховуватимуть кошти, що, можливо, пояснюється причиною, чому вони взагалі вирішили мігрувати, хоча для підтвердження цього знадобляться додаткові дослідження зіставлення відправників і одержувачів. Нарешті, професія мігрантів, які здійснюють грошові перекази, значно відрізняється в різних контекстах. Наприклад, у той час як мігранти з Уганди в Об'єднаних Арабських Еміратах часто є тимчасовими працівниками, мігранти в ЄС, часто працюють у сферах основних послуг, таких як сільськогосподарська або доглядальна робота, яка тривала під час карантину [56].

Міжнародні приватні перекази, обумовлені передовсім тим, що в сучасному світі все більше людей живуть, працюють, навчаються за кордоном, тоді як їхні близькі та рідні залишаються в країнах походження.

Світовий банк (СБ) збирає глобальні дані про міжнародні грошові перекази, незважаючи на безліч прогалин у даних, відмінностей у визначеннях і методологічних проблемах у складанні точної статистики. Однак його дані не охоплюють незареєстровані потоки через офіційні чи неофіційні канали, а фактичні обсяги глобальних грошових переказів є більшими, ніж наявні оцінки. Це питання вийшло на перший план під час пандемії після набагато більш позитивних результатів у 2020 році для міжнародних потоків грошових переказів, всупереч початковим жахливим прогнозам; це було частково пов'язано з переходом від неформальних каналів до офіційних у відповідь на обмеження нерухомості через COVID-19, серед інших причин.

Незважаючи на ці проблеми, наявні дані відображають довгострокову тенденцію зростання міжнародних грошових переказів за останні роки,

збільшившись із 128 мільярдів доларів США у 2000 році до 647 млрд. дол. США у 2022 році. Незважаючи на початкове прогнозоване 20% падіння міжнародних грошових переказів у всьому світі на 2022 рік, річні дані показують, що у 2022 році відбулося зростання глобальних грошових переказів (зниження на 8 %) на суму 647 млрд. дол. США. Це зростання є вражаючим, враховуючи, що воно відбулося після зростання на 10,6 % у 2021 році коли економічне середовище здавалося складним через уповільнення економік у всьому світі, інфляцію та війну в Україні.

Збройна агресія росії призвела до суттєвого перерозподілу трудових мігрантів за країнами: зросла частка країн ЄС та зменшилася росії. Водночас істотно збільшилася частка неформальних каналів на тлі більш високої ціни послуг платіжних систем, легкості транспортного сполучення та географічної близькості країн. З метою удосконалення розрахунку грошових переказів було уточнено дані щодо неформальних каналів. Переорієнтація короткострокових мігрантів з росії до Польщі після 2014 року призвела до значної недооцінки обсягів приватних грошових переказів через надзвичайно низьку частку офіційних переказів з Польщі.

Публікація центральними банками Польщі та росії результатів опитувань зумовила потребу перегляду методології розрахунку українських даних щодо грошових переказів з цих країн. На основі дзеркальної статистики дані були суттєво збільшені. Однак зведений рахунок платіжного балансу не змінився через відповідні зміни у фінансовому рахунку.

Понад дві третини мігрантів щороку здійснюють перекази до України в середньому на суму 4 800 доларів США. Оскільки надходження від грошових переказів із-за кордону становлять близько 14-15 млрд доларів США, що еквівалентно 7-8% валового внутрішнього продукту (ВВП), здійснення грошових переказів є надзвичайно важливим питанням для України.

Таким чином, за останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування, особливо для економік країн, що розвиваються. Глобальна статистика свідчить, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію.

1.2. Теоретичні моделі грошових переказів мігрантів

Тісний зв'язок між економічним розвитком та міграцією був визнаний протягом певного часу. Проте останніми роками відбувся зсув у мисленні про взаємозв'язок між міграцією та розвитком. Традиційно міграція розглядалася як проблема з негативними наслідками для розвитку. Сьогодні все більше усвідомлюється, що міграція та мігранти можуть сприяти розвитку країни. Одним із факторів, що сприяли цій зміні мислення, є дедалі більше усвідомлення важливості грошових переказів.

Сьогодні не приділено досить уваги визначенню впливу грошових переказів на економіку країн. Окремі проблеми, зокрема залучення капіталу мігрантів як джерела інвестиційних ресурсів для фінансового ринку країни, стимулювання економічного зростання в Україні і набуття ним інноваційної природи як основи сталого економічного розвитку, ще певною мірою залишаються поза увагою вчених і практиків.

Важливим аспектом аналізу міжнародної трудової міграції є дослідження потоків грошових переказів, що виступають одним із важливих наслідків міграції. У світових масштабах грошові надходження від мігрантів постійно зростають.

Починаючи з 70-х років ХХ ст. проблема дослідження грошових переказів привертала увагу багатьох науковців. Глобальне зростання трансфертів спонукало дослідників шукати відповіді на запитання про те, які головні чинники детермінують процес переказу коштів та які наслідки ці кошти мають для економік країни-донора та країни-реципієнта.

Перекази мігрантів відіграють важливу роль у економічному розвитку країн-донорів та країн-реципієнтів, засвідчуючи цим вагомість міжнародної міграції. Згідно з Керівництвом з платіжного балансу (КПБ-6) Міжнародного валютного фонду, приватні грошові перекази (англ. remittances) визначаються як «міжнародні перекази та потоки ресурсів домогосподарств (у грошовій та натуральній формі), що надходять з інших країн та головним чином пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення». Д. Массей вважає кошти, які мігранти переказують або

привозять додому, найочевиднішим вкладом мігрантів у економіку країни походження. Українські дослідники, зокрема А. П. Гайдуцький, вказують на появу «міграційного капіталу», який формується за допомогою переказів мігрантів і становить окрему складову міжнародного ринку капіталу та вагому частину внутрішнього ринку капіталу України.

І. Елбадаві та Р. Роша виділяють два підходи до вивчення грошових переказів мігрантів: **ендогенний та портфельний**. Згідно з першим підходом перекази виступають **ендогенною змінною** в прийнятті рішення про міграцію. Основою цього підходу є сім'я, а головною мотивацією для переказу коштів - альтруїзм. Важливими чинниками, що визначають грошові перекази відповідно до цього підходу, є економічний та демографічний. Економічний чинник відображає добробут мігранта і членів його сім'ї, а демографічний дає змогу зробити висновки про характер сімейних стосунків. До прикладу, тривала міграція зазвичай послаблює бажання мігранта пересилати кошти, оскільки він створює сім'ю в країні перебування за яку відчуває вже більшу відповідальність.

Портфельний підхід своєю чергою ізолює процес міграції від процесу прийняття рішення про переказ коштів, уникаючи таким чином поняття «сім'я». Відповідно до цього підходу грошові перекази вважаються трансфером заощаджень між країнами. Тому грошові перекази лише відображають його бажання інвестувати кошти в країні походження. Чинником, що визначає процес переказу коштів мігрантами, є різниця між рівнями процентних ставок між країнами. Сюди можна віднести процентні ставки за строковими депозитами, рівень інфляції, а також різницю в цінах на нерухомість. На переказ грошових коштів впливає також рівень політичної стабільності в державі. Слід зазначити, що більшість дослідників все ж схиляються до першого підходу і доходять висновку, що саме сімейні зв'язки, побудовані на альтруїзмі, є головним стимулом для переказу коштів. У цьому контексті альтруїзм виражає піклування мігрантів про рівень доходу та споживання своїх сімей.

На відміну від ендогенного підходу, в межах портфельного підходу переказ коштів ґрунтується на корисливих та егоїстичних мотивах мігранта. В літературі

портфельний підхід часто характеризують як чистий егоїзм. У межах концепції чистого егоїзму Р. Лукас і О. Старк виділяють три головні причини переказу коштів:

1. Бажання отримати спадщину. Обсяги грошових переказів збільшуватимуться, якщо зростатиме потенційна ймовірність успадкувати майно. На відміну від концепції чистого альтруїзму, перекази зростатимуть зі збільшенням доходу сім'ї мігранта, що залишилась в країні виїзду.

2. Інвестиції в країні походження. У цьому випадку член сім'ї мігранта виступає довіреною особою, яка контролює процес інвестицій від імені мігранта. Обсяги інвестиційних потоків прямо залежать від ефективності фінансового ринку та економічного розвитку країни походження, адже інфляційні очікування, високі ставки на кредити, імпортозалежність і низький рівень зайнятості не привернуть увагу інвесторів, у нашому випадку мігрантів. Альтруїзм стимулює процес переказу коштів для інвестиції, оскільки підсилює рівень довіри мігранта до членів сім'ї.

3. Перспектива повернення додому. Мігрант, що планує в майбутньому повертатись у країну походження, переказує кошти, інвестуючи в капітал (земля, худоба, нерухомість), інфраструктурні об'єкти й так звані соціальні активи (поліпшує стосунки з сім'єю та друзями).

Із огляду на обсяги та різну спрямованість грошових потоків стає зрозумілим, що ні альтруїзм, ні егоїзм у чистому вигляді не можуть пояснити весь спектр чинників, які мотивують мігрантів переказувати кошти. Тому в літературі щодо питань міграції та переказів почали розрізняти два види теоретичних моделей: індивідуальні та договірні («сімейні»). На індивідуальному рівні до чинників, що визначають процес переказу коштів, відносять розглянуті вище моделі альтруїзму та егоїзму. Договірна концепція розглядає перекази як довготерміновий взаємовигідний контракт між мігрантом та членами його сім'ї. Передбачається, що такий контракт є добровільним, а отже, і самовідтворюваним, а взаємний альтруїзм у межах сім'ї лише посилює дію такого договору. Ось чому Р. Лукас і О. Старк для характеристики договірної концепції вводять поняття «стриманого альтруїзму».

Нова економічна теорія міграції передувала виникненню договірної теорії грошових переказів, адже стверджує, що прийняття рішення про виїзд за кордон

приймається колективно, в межах сім'ї, заради максимізації доходів. Сімейний контекст є визначальним у договірній концепції, оскільки вона ґрунтується на взаємозалежності, це кооперативна гра, де кожна із сторін (мігрант та члени сім'ї) намагається отримати якнайбільшу користь. Грошові перекази виступають підтвердженням існування неявних домовленостей між мігрантом та його сім'єю. Останнім часом ця теорія набуває щораз більшої популярності в наукових колах дослідників міграційних процесів.

Н. Глицос і Л. Кацелі розробили міжчасову модель обміну чинниками, яка полягає в перетворенні надлишкової некваліфікованої робочої сили на дефіцитний капітал. Адже виїхавши за кордон, мігрант надсилає капітал у формі переказів, а після повернення, отримавши певний обсяг знань і навичок, сам стає людським капіталом. Чинники ризику Н. Глицос і Л. Кацелі згенерували як різницю процентних ставок між країнами та волатильність валютного курсу. Тестуючи модель на прикладі Греції, дослідники дійшли висновку, що обсяги переказів на душу населення позитивно корелюють зі середніми доходами на душу населення та рівнем процентних ставок у країні в'їзду і негативно корелюють з показниками інфляції в країні виїзду.

Економічна політика в країнах походження мігрантів має важливий вплив на обсяги грошових переказів. Певні політичні ініціативи не можуть замінити стабільної макроекономічної політики. Так, Дж. Дюранд, М. Сана та Д. Массей на основі припущень нової економічної теорії включають чинник економічної активності громади до основних детермінантів переказів. Результати дослідження підтвердили зростання обсягів переказів до громад із розвиненими бізнесможливостями та високим рівнем зайнятості.

Серед демографічних чинників, що мають вплив на обсяг грошових переказів, виділяють вік, стать, сімейний стан і освітній рівень мігранта, а також тривалість перебування за кордоном. У контексті альтруїстичного підходу позитивний вплив на обсяг грошових переказів мають сімейний статус мігранта та більша частка жінок-мігрантів. Потоки переказів зростають і в тому випадку, якщо в країні походження залишились неповнолітні або ж неповносправні члени родини. Згідно з

альтруїстичним підходом вік працівників негативно впливатиме на обсяг переказів, тоді як договірна теорія стверджує протилежне. Якщо мігранти літнього віку планують повертатись у країну походження, перекази додому зростатимуть як інвестиції в нерухомість та інфраструктуру.

Існує припущення, що поведінка мігрантів стосовно грошових переказів залежить від постійного чи тимчасового характеру міграції. Очевидно, що людина, яка не планує залишатись у країні перебування на довгий термін, більш схильна надсилати грошові перекази, аніж та, що облаштовує своє життя за кордоном.

Р. Агарвал та А. Горовіц підтвердили негативну залежність між кількістю мігрантів з однієї сім'ї та обсягом переказів. Однак якщо мотивом для переказу коштів є бажання отримати спадщину, то перекази зростатимуть зі збільшенням кількості мігрантів із однієї сім'ї.

У низці емпіричних досліджень розглядається зв'язок між рівнем освіти мігранта та сумою переказаних коштів. Безумовно, що освітній рівень мігранта позитивно впливає на динаміку переказів. Зокрема, Дж. Дюранд виявив, що перекази мігрантів (міградолари) до Мексики зростали на 4,3 % зі збільшенням кількості років навчання.

Як бачимо, вплив демографічних чинників і змінної доходу підтверджується майже у всіх емпіричних дослідженнях, тоді як не завжди вдається підтвердити припущення портфельного підходу. За винятком досліджень Н. Глицос і Л. Кацелі [89], доволі важко підтвердити вплив диференційованих процентних ставок між країнами на рівень грошових переказів, що може бути наслідком кореляції процентних ставок з іншими показниками. Для прикладу, високі процентні ставки на валютні депозити можуть свідчити про ризик неповернення вкладів, а високі відсотки за депозитами у національній валюті - про високі темпи інфляції. Таким чином, страх мігранта перед ризиками і невизначеністю пересилують імовірність вищих доходів завдяки різниці процентних ставок.

У 2005 р. Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях дослідили природу грошових переказів, зокрема, подібні вони до інших потоків капіталу чи виступають

альтруїстичними трансфертами. Результати дослідження показали, що грошові перекази зростають еквівалентно до заробітної плати реципієнта [89].

Таким чином, зі збільшенням переказів активність реципієнта на ринку праці падатиме, бо грошові перекази мігрантів виступатимуть заміниками заробітної плати. В такому випадку може виникнути ризик безвідповідальності, коли реципієнт через асиметричність інформації експлуатує працю мігранта, знижуючи при цьому свою ділову активність. Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях дійшли висновку, що мігрант висилає кошти для того, щоб уберегти реципієнта від неочікуваного зниження доходу. Тобто грошові перекази є компенсаційними, альтруїстично вмотивованими трансфертами, що виступають неринковими заміниками заробітної плати реципієнта. Проте, переказуючи кошти, мігрант не має на меті знизити активність реципієнта на ринку праці, він лише страхує його у випадку економічних потрясінь. Однак реципієнт, знаючи, що мігрант поводитиметься як альтруїст, все ж знижує свою ділову активність, і ризику безвідповідальності уникнути не вдається.

Отже, Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях виявили, що компенсація є головною функцією грошових переказів, які зростають завдяки альтруїзму і зменшуються в разі збільшення заробітних плат у країні походження [89]. Це свідчить про те, що перекази мігрантів мають інший вплив на економіку, ніж інвестиційні потоки капіталу. Думки з цього приводу різняться серед економістів. Якщо ж грошові перекази за своєю природою ідентичні до потоків капіталу, то спостерігатиметься їх позитивна кореляція зі зростанням економіки країни-реципієнта.

Незважаючи на агреговані показники, грошові перекази мігрантів є сукупністю індивідуальних, приватних і неринкових трансфертів. Тому, для простоти моделювання, за базову одиницю аналізу візьмемо сім'ю. Важливо й те, що мігранта і реципієнта грошових коштів відділяють значні відстані. Отже, робимо висновок, що грошові перекази мігрантів відбуваються в умовах асиметричності інформації.

Дослідження головних мотивів переказу коштів мігрантами є дуже актуальними, але через низку методологічних проблем існує багато контroversійних результатів. Більшість теоретичних концепцій, що пояснюють переказ коштів

мігрантами, ґрунтується на емпіричних дослідженнях на мікрорівні або ж на аналізі макроекономічних статистичних даних. Оскільки перші доволі обмежені контекстуально, а другі враховують лише офіційні методи переказу, дуже важко дійти загальних висновків, що вагомі і для відправників, і для отримувачів переказів.

Б. Пойрін концентрує увагу на проблемі, що може виникнути при проведенні досліджень мікрорівня, які зазвичай ґрунтуються на результатах опитування [81]. Адже керуючись нормами та принципами моралі, мало хто з мігрантів може визнати, що головним мотивом для переказу коштів є власна користь та егоїзм, а не альтруїстичні переконання. Інколи важко з'ясувати чи мігрант, переказуючи кошти, керується альтруїзмом чи егоїстичним бажанням виглядати альтруїстом. Тому, головна причина непереконаливих емпіричних досліджень полягає у відсутності точної й адекватної інформації стосовно обсягів грошових переказів.

Таким чином, незважаючи на важливу роль, яку відіграють перекази мігрантів для економіки країн в'їзду та виїзду, не існує систематизованого теоретичного підходу до пояснення причин появи цих грошових потоків. Існуючі гіпотези стосовно мотивацій для переказу коштів лежать у межах концепцій чистого альтруїзму та егоїзму. Очевидно, що найбільш зрозумілим і природним мотивом для переказу коштів є альтруїзм - турбота мігранта про тих, хто залишився вдома, проте відносини в межах сімей можуть бути набагато складнішими, ніж їх пояснює альтруїзм.

Останнім часом щораз більшої популярності серед науковців набуває договірна теорія переказів. Однак важливо розуміти всю складність процесу міграції. Чинники міграції, так само як і чинники, що мотивують людей переказувати кошти, можуть бути різними. Проте не варто концентрувати увагу на окремих теоретичних підходах, адже в кожному випадку визначати поведінку мігранта синхронно можуть декілька детермінантних чинників, тому вивчати їх потрібно за допомогою комплексного підходу.

1.3. Вплив міграційного капіталу на економічний розвиток країни

Сьогодні у трудових міграційних процесах задіяні майже всі країни світу. У міру зростання інтенсивності руху та збільшення чисельності трудових мігрантів зростають грошові перекази, що формують окремий складник міжнародного фінансового ринку – **міграційний капітал**.

Вплив трудової міграції на економічний розвиток України є неоднозначним. З одного боку, гроші, що надходять до країни від мігрантів, сприяють подоланню бідності, розвитку внутрішнього виробництва та підтримують платіжний баланс. А з іншого – відтік працівників за кордон зменшує пропозицію на внутрішньому ринку робочої сили, а також створює ризики для стабільного функціонування системи соціального забезпечення. Крім того, трудова міграція приводить до втрати кваліфікації, оскільки особи з високим рівнем професійної підготовки здебільшого виконують за кордоном малокваліфіковану роботу.

В умовах сьогодення, використовуючи дані щодо переказів мігрантів треба мати на увазі, що в дійсності їхні обсяги можуть бути значно більшими. Масштаби та динаміка переказів мігрантів закономірно обумовили питання щодо їх впливу на соціально-економічний розвиток.

В науковій літературі дискутуються з цього приводу три основні теми:

- вплив переказів на добробут домогосподарств, боротьбу з бідністю та майнове розшарування;
- на зайнятість, виробництво та економічний розвиток;
- на скорочення дефіциту торгового та платіжного балансу.

Тобто, результати переказів вивчаються на мікро- і макрорівнях.

Повністю визнаються такі наслідки переказів як підвищення добробуту численних домогосподарств з низьким та середнім рівнем доходу, приплив твердої валюти, необхідної для підтримки платіжного балансу та покриття імпорту, яку неможливо отримати в рамках національної економіки, а також накопичення додаткового капіталу для економічного розвитку.

Водночас, значення переказів не сприймається як однозначне. Поряд із незаперечними вигодами вони несуть і суттєві виклики.

За результатами емпіричних досліджень в багатьох країнах перекази сприяють зменшенню бідності. Аналіз, проведений Міжнародним валютним фондом по 101 країні світу, довів, що десятивідсоткове збільшення переказів у розрахунку на душу населення забезпечує зменшення бідності на 3,5 %. У Бангладеш, наприклад, за межею бідності перебувають 13 % сімей, які отримують перекази, тоді як серед сімей, які переказів не отримують, рівень бідності сягає 34 %.

Під впливом переказів змінюється структура витрат домогосподарств: вони спрямовують меншу частку доходів на харчування та житло, більшу на освіту, лікування, відпочинок, придбання товарів тривалого використання. Покращання умов проживання сприяє накопиченню людського капіталу.

Дослідження, проведені в Йорданії та Таїланді свідчать, що в родинях мігрантів діти навчаються на 0,7 -1,6 років довше, ніж в тих, де мігрантів немає. У Гватемалі домогосподарства, що отримують перекази, в середньому витрачають на освіту на 58,1 % більше коштів, ніж ті, які їх не мають. За мексиканськими даними, неграмотність у дітей шкільного віку скорочується на 3 % з кожним одновідсотковим збільшенням переказів, отриманих домогосподарством. На Філіппінах збільшення переказів на 10 % на адресу молоді віком 17-21 збільшує частку серед них студентів ВНЗ на 10,3%. Позитивний вплив переказів на доступ до охорони здоров'я доведено в Мексиці, де дослідники виявили кореляцію між надходженням емігрантських коштів та зменшенням дитячої смертності.

Водночас, є свідчення того, що перекази продукують моральні проблеми, збільшують споживацькі настрої, особливо серед молоді, знецінюють авторитет праці. Є також дані про те, що перекази підвищують майнову нерівність.

Хоча більшість коштів, які надходять від мігрантів, витрачається на щоденні потреби сім'ї, частина з них спрямовується на розвиток підприємництва, що, без сумніву, має позитивний вплив на рівень зайнятості та економічне зростання в країні походження. Так, підраховано, що в Мексиці 1/5 капіталу, інвестованого в мікропідприємства, забезпечено переказами мігрантів, а в штатах, охоплених

найбільш масовою міграцією, частка емігрантських грошей сягає 40 %. Дослідження в 13 країнах Карибського басейну довело, що збільшення переказів на 1 % призводить до зростання приватних інвестицій на 0,6 %. Таку ж закономірність було виявлено за даними семи країн Середземномор'я.

Проте, у більшості випадків перекази витрачаються не на інвестиції, а на споживання, лікування та придбання нерухомості. Тому можна говорити переважно про непрямий вплив переказів на інвестиції. По-перше, вони знижують інвестиційні ризики домогосподарства, по-друге, - вивільнюють інші кошти для інвестицій. По-третє, оскільки перекази зменшують ризики нестабільності вітчизняної економіки, вони можуть підвищувати атрактивність інвестицій в неї. По-четверте, перетворюючись на заощадження, накопичуючись у фінансових установах, перекази сприяють здешевленню кредитів, що може призвести до збільшення інвестицій за рахунок позичених коштів. Причому запозичення можуть бути більшими, ніж надходження від мігрантів, з розрахунком, що борг обслуговуватиметься з майбутніх переказів.

Однак, спрямовані на споживання заробітки мігрантів також можуть мати позитивний вплив на економіку завдяки мультиплікаційному ефекту. Наприклад, підрахунки показали, що в Мексиці кожний долар переказів, отриманий міськими домогосподарствами, сприяв збільшенню валового національного продукту на 2,69 долари, а сільськими - на 3,17. У Бангладеш було підраховано, що ефект мультиплікації переказів становить 3,3 відносно ВВП, 2,8 - відносно споживання, 0,4 - відносно інвестицій.

Ще один негативний ефект значного припливу коштів з-за кордону знайшов в літературі назву «голландської хвороби». Коли грошей більше, ніж економіка може забезпечити товарами, відбувається зростання обмінного курсу національної валюти. Її завищена ціна зменшує конкурентоспроможність власних товарів і на міжнародному (внаслідок подорожчання експорту), і на внутрішньому (внаслідок здешевлення імпорту) ринках, призводить до перетоку ресурсів з реального сектору економіки в інші сфери. Проте більшість дослідників вважають, що «голландська хвороба» не є серйозною загрозою. На їхню думку, дешевий імпорт засобів

виробництва може сприяти збільшенню продуктивності та виробництву експортних товарів і тим самим підвищити конкурентоздатність економіки.

Небажаним наслідком переказів в країнах з неконвертованою валютою може стати й так звана доларизація (євроізація) економіки, тобто застосування іноземної валюти при значній кількості платежів всередині країни з метою набуття дорогих і якісних речей чи пришвидшення їх отримання, що, як правило, знижує ефективність грошово-кредитної політики та стійкість банківської системи. Ще один негативний ефект переказів для економічного розвитку простежується тоді, коли їхні наслідки етичного характеру, такі як залежність отримувачів від переказів, зниження мотивації до праці, орієнтація на подальшу міграцію молодших членів мігрантських домогосподарств, трансформуються в економічні, тобто дефіцит робочої сили, і гальмують тим самим економічне зростання.

Вплив переказів на платіжний баланс країни переважно позитивний. Вони вигідно відрізняються від інших зовнішніх фінансових надходжень, таких як іноземна фінансова допомога, кредити та прямі іноземні інвестиції, тому що не вимагають повернення та обслуговування боргу, не пов'язані з реалізацією інвестиційних проектів з високою присутністю іноземних інтересів. Перекази можуть значно покращити кредитоздатність країни і тим самим полегшити їй доступ до міжнародних ринків капіталу. Вони сприяють підвищенню рейтингу держави, здешевленню запозичень. Відношення державного боргу до обсягів надходжень від експорту, що є основним індикатором заборгованості країни, може значно покращитися, якщо врахувати перекази.

Варто зупинитися й на такому наслідку переказів як розвиток фінансового ринку. Зростання обсягів мігрантських трансфертів обумовлює бурхливий ріст інституцій, зацікавлених у цьому бізнесі, поширення фінансових послуг на країни і регіони, де раніше вони були обмежені, запровадження різноманітних технологічних та організаційних інновацій.

Інфраструктура грошових переказів добре пристосована для реалізації соціальних програм, наприклад, виплати пенсій, забезпечує просування у середовищі найбільш вразливих верств населення депозитних, кредитних, страхових та

інших фінансових послуг. Не менш важливо, що розвиток цивілізованих способів переказів дає змогу забезпечити належний контроль за фінансовою сферою.

Необхідно підкреслити, що приватні перекази є найбільш стабільним фінансовим потоком, що найменше реагує на циклічність економіки. Як доводять численні дослідження, перекази залишаються стабільними також в умовах природних катастроф чи політичних конфліктів. Внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи в 2009 р. вперше за останні десятиліття обсяги переказів до країн, що розвиваються, скоротилися на 5,2%, проте таке скорочення було значно меншим, ніж по інших фінансових потоках. Зокрема, прямі іноземні інвестиції в умовах кризи впали чи не на третину. Дуже швидко, уже 2010 р., обсяги переказів досягли докризового рівня і продовжували зростати.

Стійкість переказів до кризових умов можна пояснити тим, що кількість мігрантів не зменшилася, лише загальмувалося її зростання. Мігранти були серед перших, хто втратив роботу. Однак вони здебільшого не виїхали на батьківщину, побоюючись, що не зможуть повернутися, тим більше, що в багатьох країнах імміграції було прийнято заходи щодо її обмеження. Частина мігрантів перемістилася в інші країни, де ситуація була кращою, частина - в інші сектори економіки, наприклад, в сільське господарство. Незважаючи на скорочення доходів, мігранти продовжували пересилати гроші, оскільки перекази це лише частина їхніх видатків, тобто, вони економили на інших витратах.

Разом з тим, порівняння характеристик мігрантів та усього населення дає підстави для висновку, що міграція певним чином все ж пов'язана із розвитком підприємництва. Так, обстеження домогосподарств мігрантів прикордонних областей показало, що серед осіб з міграційним досвідом частка самозайнятих була в 1,5 разів більшою, а частка роботодавців на третину більшою, ніж серед зайнятого населення в цілому.

Економічний ефект майють також кошти, спрямовані на споживання. Так, житлові інвестиції мігрантів обумовили швидке зростання введення житла в експлуатацію в регіонах із чисельною трудовою міграцією за кордон, показники якого значно перевищували середньо український рівень. Ці капіталовкладення,

вочевидь, спричиняли зростання зайнятості, що особливо важливо для сільської місцевості, де ця проблема є особливо гострою. До того ж масштабне житлове будівництво (реконструкція або ремонт старого житла) обумовлює зростання попиту на будівельні матеріали, сантехніку, меблі тощо, що в сукупності позитивно впливає на економічну ситуацію в країні, особливо в регіонах еміграції.

Значення переказів для України переконливо було підтверджено в роки кризи. Так, хоча 2009 р., за даними НБУ, від приватних осіб надійшло на 13 % менше коштів, ніж у 2008 р., проте на фоні значного падіння економічної активності їх співвідношення до ВВП зросло з 3,4 % до 4,6 %. Уже наступного 2010 р. обсяги переказів майже відновилися. Крім того, оскільки іноземні інвестиції в 2009 р. скоротилися більш, ніж удвічі, а перекази зменшилися лише незначною мірою, приватні трансферти майже на 300 млн. дол. США перевищили обсяги інвестицій.

Зароблені мігрантами за кордоном кошти впливають передусім на добробут їхніх домогосподарств, оскільки головним чином витрачаються на споживання. За даними обстеження населення України щодо трудової міграції, у сукупному доході сімей, хтось із членів яких працює за кордоном, отримані від них кошти становили в середньому 42,6 %. Таким чином, перекази сприяють підвищенню рівня життя, зменшенню бідності. Аналіз, проведений Міжнародним валютним фондом по 101 країні світу, довів, що десятивідсоткове збільшення переказів у розрахунку на душу населення забезпечує зменшення бідності на 3,5 %.

Під впливом переказів змінюється структура витрат домогосподарств: вони спрямовують меншу частку доходів на харчування та житло, більшу на освіту, лікування, відпочинок, придбання товарів тривалого використання. Все це сприяє накопиченню людського капіталу. Дослідження, проведені в багатьох країнах світу, свідчать, що завдяки переказам зростає освітній рівень молоді, скорочується дитяча смертність.

В Україні забезпечене заробітками трудових мігрантів збільшення попиту на вищу освіту сприяло розвитку галузі. Так, у західних областях, охоплених масовою трудовою еміграцією, зростання кількості вищих навчальних закладів, їх студентів та випускників відбувалося швидшими, ніж в цілому по Україні темпами.

Після задоволення основних потреб сім'ї частина переказів спрямовується на заощадження та інвестування, тобто забезпечення майбутніх доходів. Це незрівняно менше, ніж витрачається на споживання. Проте підраховано, що, наприклад, у Мексиці 1/5 капіталу, інвестованого в мікропідприємства, забезпечено переказами мігрантів. Дослідження в 13 країнах Карибського басейну довело, що збільшення переказів на 1 % приводить до зростання приватних інвестицій на 0,6 %. Таку саму закономірність було виявлено за даними семи країн Середземномор'я.

Водночас, необхідно враховувати непрямий вплив переказів на інвестиції. По-перше, вони знижують інвестиційні ризики домогосподарства, по-друге, - вивільнюють інші кошти для інвестицій. По-третє, оскільки перекази зменшують ризики нестабільності вітчизняної економіки, вони можуть підвищувати атрактивність інвестицій. По-четверте, перетворюючись на заощадження, накопичуючись у фінансових установах, перекази сприяють здешевленню кредитів, що може призвести до збільшення інвестицій за рахунок позичених коштів. Причому запозичення можуть бути більшими, ніж надходження від мігрантів, з розрахунком, що борг обслуговуватиметься з майбутніх переказів.

На думку деяких дослідників, яка базується на основі економіко-математичного моделювання, без переказів економіка України могла б втратити 7,1 % свого потенціалу. Найбільше б постраждали галузі легкої та харчової промисловості, де падіння могло б досягти 17 і 14 % відповідно. Споживання б скоротилося на 18 %, а доходи домогосподарств на 14-21 %.

Попри це вплив переказів на економіку неоднозначний. Вони дійсно сприяють зменшенню бідності, проте водночас призводять до зростання майнового розшарування. За даними обстежень бюджетів домогосподарств України перекази становили 4,5 % в доходах найбідніших домогосподарств і 6 % - в доходах найзаможніших. Певні виклики виникають і у зв'язку з внесками переказів у накопичення людського капіталу, якщо зростання попиту на освіту не супроводжується підвищенням її якості, а структура випускників ВНЗ не відповідає потребам економіки (до 40 % фахівців із вищою освітою працюють в Україні не за спеціальністю).

Не автоматично спрацьовує й мультиплікативний ефект переказів. Про нього можна говорити лише за умови, коли вітчизняна економіка гнучко реагує на зростання споживчого попиту. В інших же випадках може йтися про зростання цін, інфляції, імпорту та дефіциту торгового балансу. В Україні саме перекази заробітчан значною мірою сприяли економічно невиправданому зростанню цін на нерухомість та формуванню спекулятивної «бульбашки» на ринку нерухомості, що болюче вдарило по економіці і добробуту громадян в роки кризи.

Є також свідчення того, що перекази продукують моральні проблеми, збільшують споживацькі настрої, особливо серед молоді, знецінюють авторитет праці, провокують зниження економічної активності та орієнтацію на виїзд за кордон, що може призвести до дефіциту робочої сили, загальмувати майбутній економічний розвиток.

На основі аналізу ситуації в багатьох країнах-реципієнтах переказів мігрантів дослідники звернули увагу на обумовлені ними політико-економічні проблеми. Оскільки перекази є джерелом доходів, незалежним від внутрішньої економічної ситуації, отримуючи їх, громадяни втрачають мотивацію до контролю над діяльністю своїх урядів. Непоодинокими є випадки, коли наслідки провальної політики влади частково пом'якшуються мігрантами, які з погіршенням ситуації на батьківщині починають переказувати сім'ям більше коштів. Зовнішні надходження, які спрямовуються домогосподарствами на споживання, у т.ч. купівлю соціальних послуг, наприклад, медичних, дають змогу владі нехтувати соціальним захистом громадян. Перекази, таким чином, гальмують необхідні реформи, і шляхом зниження тиску на уряди, і шляхом послаблення соціальної напруги. На думку дослідників, це може сприяти погіршенню якості управління, зростанню корупції, використанню влади в інтересах збагачення, що обумовлює консервацію несприятливої економічної ситуації і продовження еміграції.

Таким чином, теоретичні та емпіричні оцінки значення переказів неоднозначні. Проте, є підстави для висновку про позитивний, хоча й доволі помірний, вплив на довготривале макроекономічне зростання. Другий вкрай важливий висновок полягає у тому, що позитивний потенціал переказів може бути

використаний лише за наявності необхідних умов, для створення яких потрібна ефективна державна політика.

Висновки до розділу 1

Таким чином, за останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування, особливо для економік країн, що розвиваються. Глобальна статистика свідчить, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію.

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати інвестиційне використання. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

Теоретичні та емпіричні оцінки значення переказів неоднозначні. Проте, є підстави для висновку про позитивний, хоча й доволі помірний, вплив на довготривале макроекономічне зростання. Другий вкрай важливий висновок полягає у тому, що позитивний потенціал переказів може бути використаний лише за наявності необхідних умов, для створення яких потрібна ефективна державна політика.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОТОКІВ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Сучасний стан та тенденції розвитку грошових переказів трудових мігрантів у світі

До воєнного вторгнення росії Україна посідала перше місце в Європі та Центральній Азії за обсягом приватних грошових переказів. За даними Світового банку, у 2021 році в Україну надійшли рекордні 14,1 млрд. дол. США. Однак у 2022 році Національний банк України (НБУ) зафіксував скорочення обсягів таких переказів на 17% до 12,5 млрд. дол. США, у порівнянні з показником 2021 року. Головною причиною стало масове переміщення мешканців України, включно з тими, що рятувалися від війни за кордон і об'єдналися з членами родин, які вже мешкали за межами країни [65].

За даними звіту Світового банку (СБ) *Remittances Remain Resilient but Are Slowing Migration and Development Brief 38 June 2023* (Грошові перекази залишаються стійкими, але сповільнюють міграцію та розвиток № 38 за червень 2023 року), який описує ключові зміни в потоках грошових переказів, що відбулися після попереднього звіту, опублікованого в листопаді 2022 року, в період після COVID-19 грошові перекази набули ще більшого значення як джерело зовнішнього фінансування, бо вони виявилися стійкими [95].

Міжнародні грошові перекази зросли зі 100 млрд. дол. США в 1995 році до 831 млрд. дол. США в 2022 році, що підкреслює важливість міжнародної міграції як рушія розвитку. Незважаючи на прогнозоване падіння на 20% міжнародних грошових переказів у 2020 році, відбулося лише їх незначне падіння на 1,4% до 702 млрд. дол. США в порівнянні з 719 млрд. дол. США в 2019 році. А в 2021 році цей

показник збільшився на 10,4% д 791 млрд. дол. США або більше на аж 72 млрд. дол. США в порівнянні з попереднім періодом [65], (рис. 2.1.):

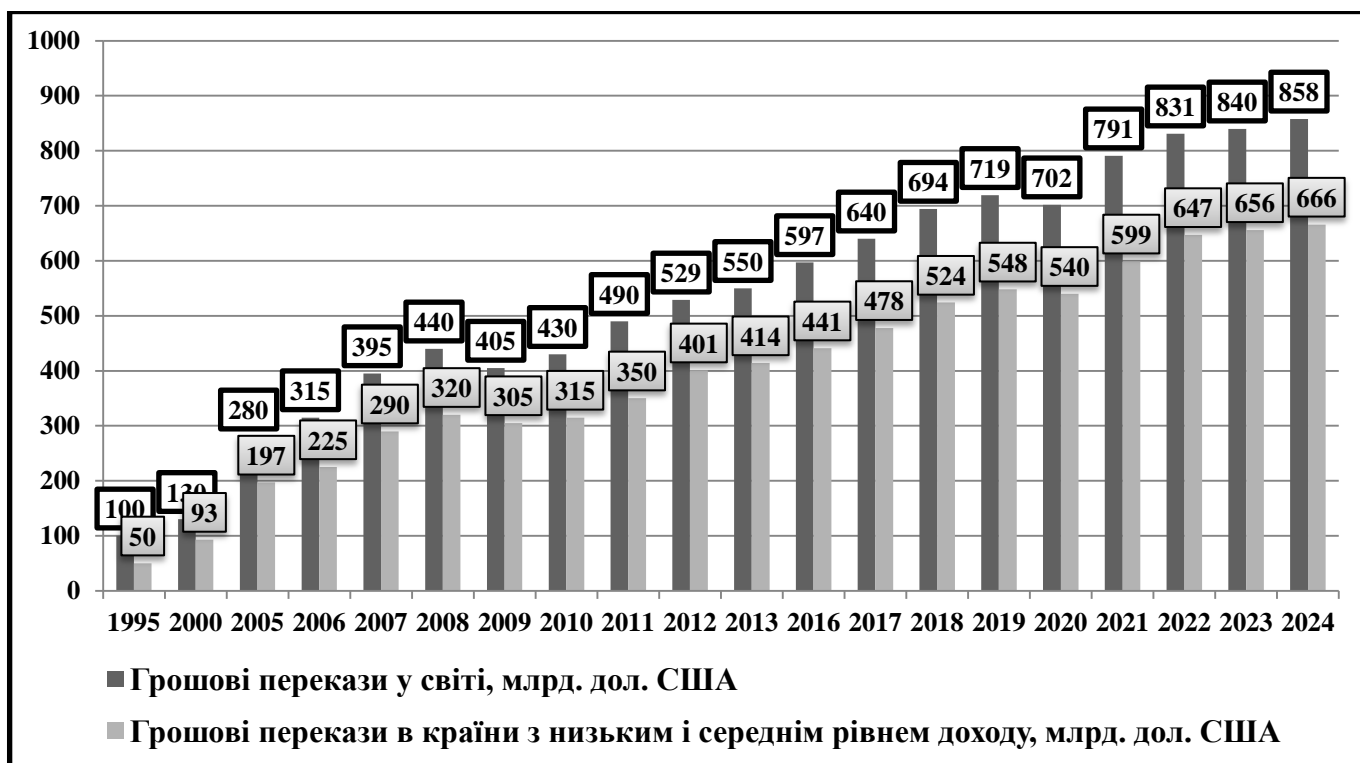

Рис. 2.1. Динаміка міжнародних потоків грошових переказів до країн із низьким і середнім рівнем доходу та у світі в 1995–2022рр. та прогноз на 2023-2024рр., (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Варто зазначити, що до 2020 року, три роки поспіль, відмічалось зростання міжнародних грошових переказів в 2016-2019рр. і глобальні (вхідні) потоки грошових переказів збільшилися в середньому на 8,4%, з 597 у 2016 році до 640 млрд. дол. США у 2017 році, а також на 8,6% з 2017 до 694 млрд. дол. США в 2018 році та з 694 до 719 млрд. дол. США з 2018-2019рр. відповідно [65], (див. Рис. 2.1. та Рис. 2.2.).

Потоки грошових переказів залишаються основним джерелом зовнішнього фінансування для країн, що розвиваються. За оцінками СБ, у 2022 році потоки грошових переказів до країн із низьким і середнім рівнем доходу (LMIC) зросли на 8% в порівнянні з 2021 роком і досягли 647 млрд. дол. США (згідно з

переглянутими офіційними даними). Це зростання є надзвичайним, враховуючи, що у 2021 році воно склало 10,6%, а економічне середовище здавалося складним через уповільнення економіки в усьому світі, інфляцію та війну в Україні [95].

За прогнозними даними Світового банку очікується, що темпи зростання грошових переказів сповільняться до 1,4 % в 2023 році, що призведе до загального надходження в 656 млрд. дол. США, а потоки грошових переказів у світі досягнуть 840 млрд. дол. США. У глобальному масштабі прогнозується збільшення темпів зростання грошових переказів до 2% у 2024 році, збільшивши приплив на 18 млрд. дол. США до 858 млрд. дол. США [95], (рис. 2.2.):

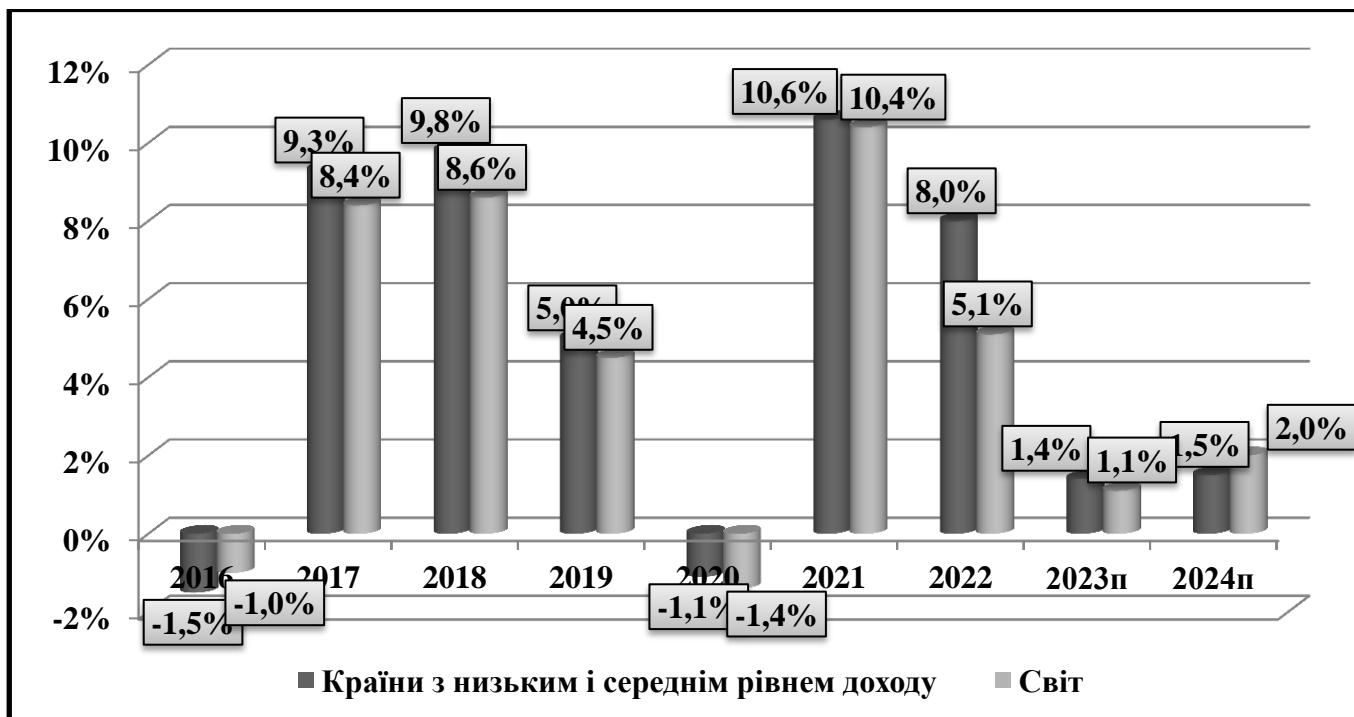

Рис. 2.2. Динаміка приросту (падіння) міжнародних потоків грошових переказів до країн із низьким і середнім рівнем доходу та у світі в 2016–2022рр. та прогноз на 2023-2024рр., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Варто зазначити, що особливо швидко зростають перекази до країн, що розвиваються для яких вони є вагомим джерелом валютних надходжень. Країни, які за класифікацією ООН мають середній та низький дохід, отримали в 2022 році 647 млрд. дол. США від приватних осіб з-за кордону, тобто понад 78% усіх переказів у

світі. Це на 1,1% менше, ніж попереднього року, майже у шість разів більше, ніж у 2000 році, у тринадцять разів, ніж у 1995 році

Згідно з цією тенденцією, грошові перекази в країни з низьким і середнім рівнем доходу (на які припадає більшість загальносвітового обсягу) скоротилися в 2020 році з 548 млрд. дол. США в 2019 році до 540 млрд. дол. США після позитивної тенденції з 2016-2018рр. з 441 у 2016 році та до 524 млрд. дол. США у 2018 році [65].

Однак у 2023 році очікується, що зростання грошових переказів сповільниться до 1,4%, до рівня 656 млрд. дол. США через уповільнення економічного зростання в основних країнах-донорах. Повільніше зростання грошових переказів очікується в усіх регіонах, особливо в Європі та Центральній Азії (1%) і Південній Азії (0,3%). У Європі та Центральній Азії зростання грошових переказів сповільнюється через ефект високої бази, тривалу слабкість потоків в Україну та росію та ослаблення рубля щодо долара США (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Оцінки та прогнози потоків грошових переказів до регіону з низьким і середнім рівнем доходу в 2016-2022рр. та прогноз на 2023-2024рр.

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023п	2024п
Країни з низьким і середнім рівнем доходу	435	475	522	548	542	599	647	656	666
Східна Азія та Тихий океан	122	128	137	143	131	129	130	131	132
без Китаю	61	65	70	74	72	76	79	81	83
Європа та Центральна Азія	43	52	59	62	58	66	79	80	80
Латинська Америка та Карибський басейн	73	81	89	96	103	130	145	150	154
Близький Схід і Північна Африка	48	54	55	57	60	67	64	65	67
Південна Азія	111	117	132	140	147	157	176	177	178
Африка на південь від Сахари	39	42	49	49	43	50	53	54	56
Світ	590	640	695	727	717	791	831	840	858

Примітка. Складено автором за даними Світового банку (СБ).

У Південній Азії в 2023 році очікується скорочення зростання грошових переказів через світові звільнення в секторі інформаційних технологій, нижчі ціни на нафту, які, як очікується, зменшать потоки грошових переказів із країн Ради співробітництва Перської затоки, а також продовження перенаправлення потоків грошових переказів у неофіційні канали через економічні причини. Невизначеність погіршується в деяких країнах-одержувачах. Навпаки, очікується, що темпи зростання грошових переказів продовжуватимуть бути відносно високими в країнах Латинської Америки та Карибського басейну (3,3%). Більшість відправників грошових переказів у цей регіон знаходяться в США, де як рівень зайнятості, так і заробітна плата латиноамериканських працівників та працівників, які народилися за кордоном, є високими (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Темпи приросту (падіння) потоків грошових переказів до регіону з низьким і середнім рівнем доходу в 2016-2022рр. та прогноз на 2023-2024рр., (%)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023п	2024п
Країни з низьким і середнім рівнем доходу	-1,5	9,3	9,8	5	-1,1	10,6	8	1,4	1,5
Східна Азія та Тихий океан	-0,9	5,3	7	4	-8	- 2	0,7	1	1
без Китаю	3	5,8	8,4	6,4	-3,4	5,5	3,8	3	2,9
Європа та Центральна Азія	2,2	21,1	12,9	4,7	-6,9	15,3	19	1	-0,2
Латинська Америка та Карибський басейн	7,2	11	9,9	8,3	7,1	26,5	11,3	3,3	2,7
Близький Схід і Північна Африка	-1,2	13,4	2,2	4,1	3,7	12,2	-3,8	1,7	1,8
Південна Азія	-5,9	6	12,3	6,1	5,2	6,7	12,2	0,3	0,8
Африка на південь від Сахари	-8,6	9,6	16,9	0,0	-13	16,3	6,1	1,3	3,7
Світ	-1,0	8,4	8,6	4,5	-1,4	10,4	5,1	1,1	2,0

Примітка. Складено автором за даними Світового банку (СБ).

Очікується, що в 2023 році темпи зростання потоків грошових переказів становитимуть 1,7% на Близькому Сході та в Північній Африці, 1% у Східній Азії

та Тихоокеанському регіоні та 1,3% в Африці на південь від Сахари. Крім економічного зростання та рівня зайнятості іноземних працівників, двома іншими змінними, які впливають на потоки грошових переказів, є ціни на нафту (особливо в країнах-членах Ради співробітництва Перської затоки) та обмінні курси місцевих валют по відношенню до долара США. Коли місцева валюта країни походження слабшає відносно долара США, вартість грошових переказів в доларах США відповідно зменшуються. Такі ефекти оцінки є значними у випадку потоків грошових переказів до країн Центральної Азії (де грошові перекази надходять у рублях) і у випадку Північної Африки (де грошові перекази походять у євро чи фунтах стерлінгів).

Значення переказів для країн, що розвиваються, яскраво підтверджує порівняння з іншими фінансовими потоками з-за кордону, зокрема, з прямими іноземними інвестиціями та фінансовою допомогою. З середини 1990-х років міжнародні грошові перекази значно перевищили рівень офіційної допомоги розвитку, визначеної як державна допомога, спрямована на сприяння економічному розвитку та добробуту країн, що розвиваються.

У багатьох країнах-одержувачах грошових переказів, які стикаються з труднощами платіжного балансу та появою розривів між офіційним і ринковим обмінним курсом, потоки грошових переказів можуть переходити в неофіційні канали, і в цьому випадку офіційні дані про грошові перекази недооцінюють справжній розмір потоків. Ймовірно, це стосується кількох економік Південної Азії та Африки на південь від Сахари.

У 2022 році надходження грошових переказів країнами з низьким і середнім рівнем доходів зросли на 8%, сягнувши 647 млрд. дол. США. Грошові перекази в 2022 році, які зросли на 10,6% в 2021 році, відбулися в умовах уповільнення зростання та високої інфляції в деяких країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що могло знизити реальні доходи мігрантів. Грошові перекази були підтримані нафтовим бумом у країнах-членах Ради співробітництва Перської затоки (GCC), що збільшило доходи мігрантів; великі

грошові перекази з росії в країни Центральної Азії; потужний ринок праці в США та країнах ОЕСР (див. Табл. 2.2).

У 2022 році потоки грошових переказів до **Європи та Центральної Азії** досягли рекордного рівня в 79 млрд. дол. США, що на 19 % більше, ніж у попередньому році. Зростання грошових переказів у регіоні не було перервано вторгненням росії в Україну, і більшість потоків грошових переказів до регіону надходили з росії. Постійна тенденція була зумовлена головним чином рекордно високими сумами російських грошових переказів до сусідніх з росією країн. Різке збільшення вихідних російських грошових переказів було спричинене грошовими переказами через переїзд російських компаній і людей, підвищення курсу російського рубля та збільшення попиту на робочу силу мігрантів у росії (рис. 2.3.):

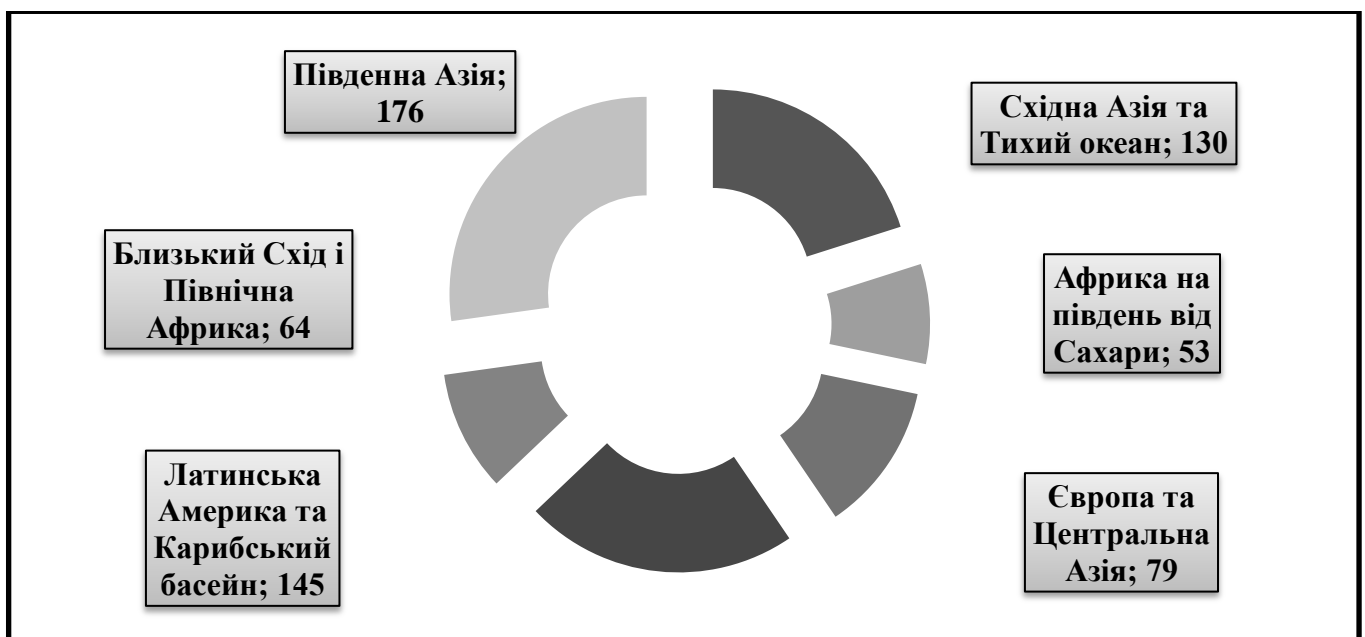

Рис. 2.3. Регіональна структура міжнародних потоків грошових переказів у світі в 2022 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Україна залишалася одним з найбільших одержувачів грошових переказів у регіоні, отримавши менші, ніж очікувалося, надходження у розмірі 14,1 мільярда доларів США у 2022 році зі зростанням на 17%. Це відповідало тенденції до зростання, яка почалася після першого російського вторгнення ще в 2014 році та

після рішення ЄС дозволити безвізовий в'їзд для українців. Цей результат пов'язаний із нижчими, ніж прогнозувалося, грошовими переказами з Європейського Союзу, особливо з Польщі, яка є найбільшою країною, що надсилає грошові перекази в Україну (в середньому 30%). Заробітна плата, отримана українцями з-за кордону, у 2022 році впала на 3,6%, а інші приватні трансферти – на 10,8%. За перші чотири місяці поточного року обсяг грошових переказів зменшився на 11,5%, що свідчить про черговий рік негативного зростання потоків грошових переказів до країни [65], (рис. 2.4.):

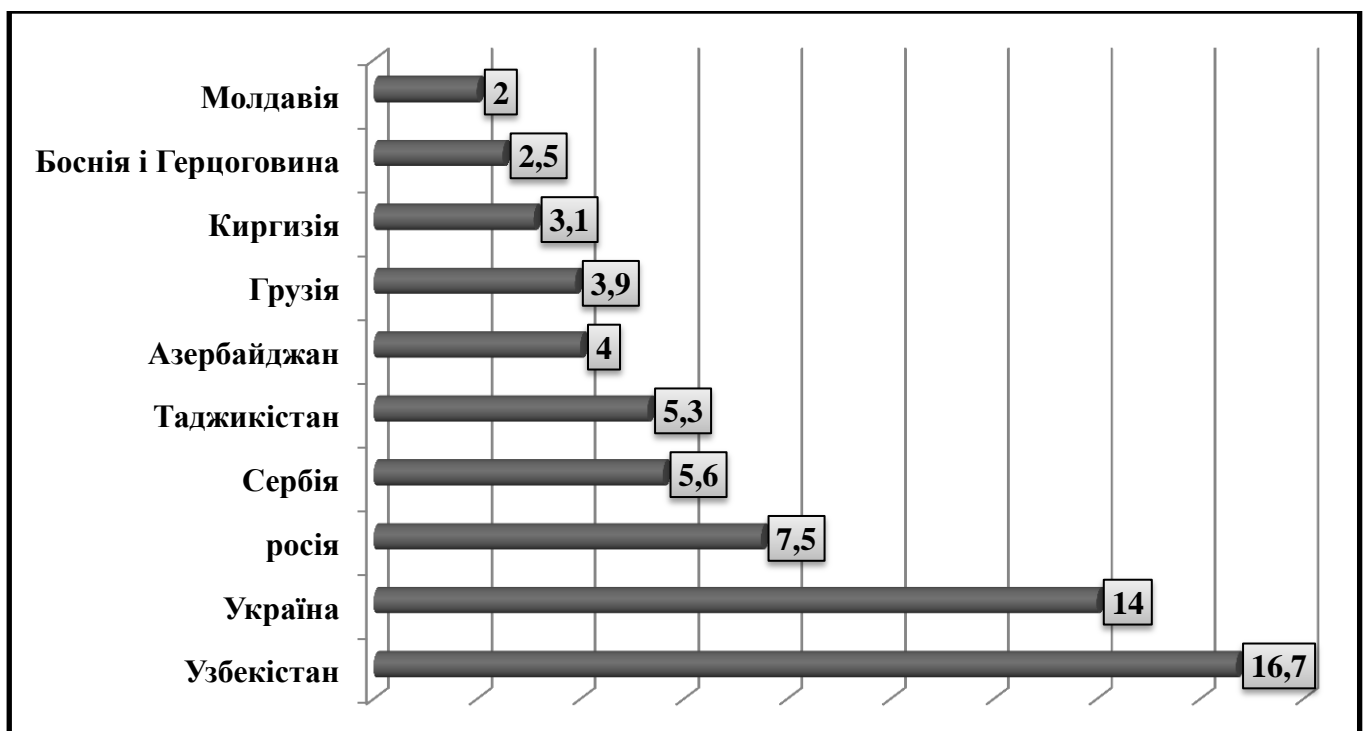

Рис. 2.4. Найпопулярніші одержувачі грошових переказів у Європі та Центральній Азії в 2022 році, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Як частка ВВП, надходження грошових переказів у Таджикистані та Киргизькій Республіці є лідируючими серед регіональних економік, на рівні 51% та 31% відповідно; грошові перекази залишаються найбільшим джерелом надходжень у твердій валюті для цих країн. Для Узбекистану, першого за величиною одержувача, грошові перекази зросли на 80% у 2022 році, а грошові перекази з росії

зросли майже втричі порівняно з попереднім роком. Грошові перекази становили приблизно 21% ВВП у 2022 році, що різко зросло з 13% у 2021 році. Грошові перекази з росії, Азербайджану, Вірменії та Грузії досягли рекордно високого рівня у 2022 році, що в кілька разів перевищує показники 2021 року. У результаті загальні грошові перекази до Азербайджану склали 6% ВВП, до Вірменії – 10% ВВП, і Грузії 16% ВВП [65], (рис. 2.5.):

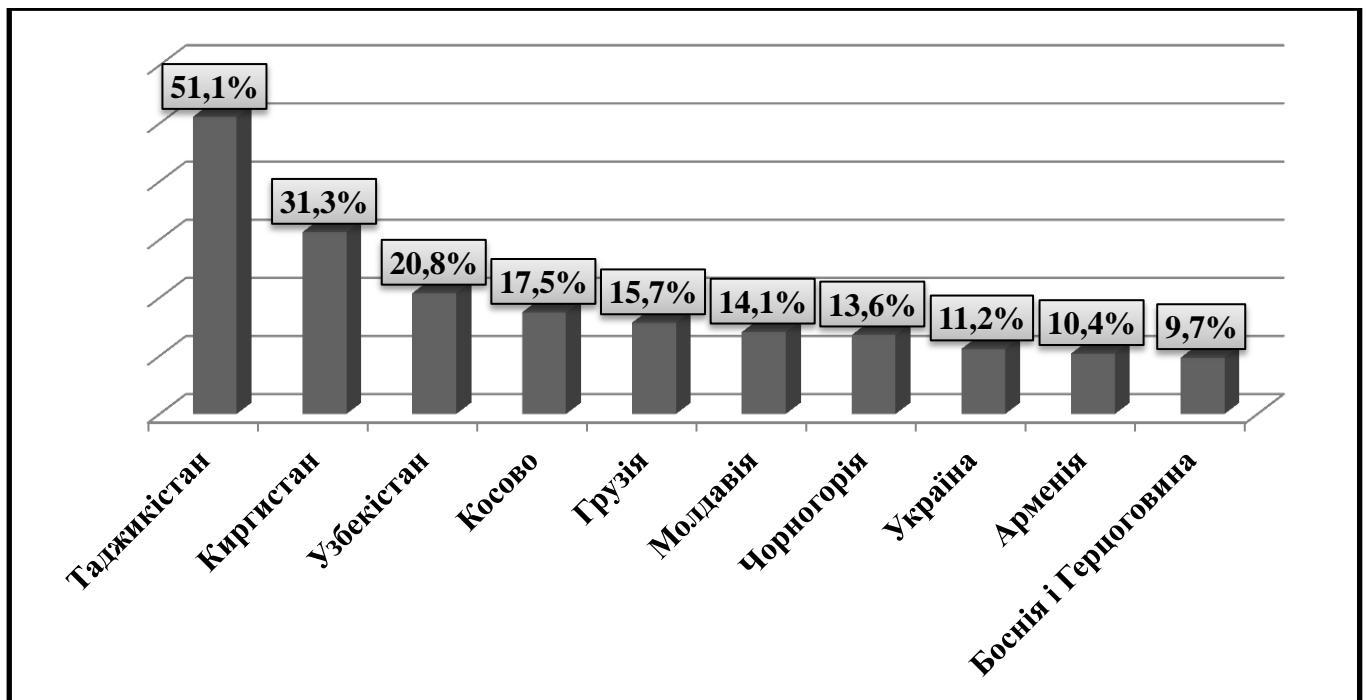

Рис. 2.5. Найпопулярніші одержувачі грошових переказів у Європі та Центральній Азії в 2022 році, (% ВВП).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Прогнозується, що у 2023 році потоки грошових переказів до Європи та Центральної Азії зростатимуть повільніше – на 1%, оскільки триваючі вихідні потоки грошових переказів з росії до регіону компенсуються високим базовим рівнем у 2022 році та тривалу слабкість потоків до України та росії. Заглядаючи вперед, прогнозується, що грошові перекази залишаться на рівні довоєнного рівня у 2023 році, але очікується, що зростання сповільниться на тлі ознак деякого ступеня нормалізації потоків до регіону. Для країн, які отримали великі суми російських грошових переказів у 2022 році, таких як Вірменія, Грузія, Киргизька Республіка та

Узбекистан, очікується, що нормалізація буде поступовою, починаючи з надзвичайно високих рівнів, тоді як для України та росії це передбачає повернення до довоєнного стану.

Офіційні дані для України свідчать про те, що надходження грошових переказів скоротяться на 10% до 12,9 млрд. дол. США (приблизно 11% ВВП) у 2023 році. Це, ймовірно, заниження, враховуючи, що грошові перекази із сусідніх країн таких країн, як Польща та Чехія, часто надходять через неофіційні канали. Коли сім'ї мігрантів розлучаються, чоловіки залишаються, а жінки та діти переїжджають до іншої країни, гроші трансферти в обох напрямках очікуються високими. Такі перекази також, ймовірно, будуть переноситися вручну людьми, які перетинають туди й назад між Україною та іншими країнами.

Після рекордного зростання грошових переказів у 2021 році (26,5%) потоки грошових переказів до **Латинської Америки та Карибського басейну** зросли на 11,3% до 145 млрд. дол. США у 2022 році. Сильний ринок праці в Сполучених Штатах позитивно вплинув на потоки грошових переказів протягом 2022 року. У 2022 році темпи зростання грошових переказів сильно відрізнялися в різних країнах: від зростання на 50% у Нікарагуа до 18% у Гватемалі, 17,8% в Гондурасі та 9,7% в Колумбії (див. Табл. 2.2 та Рис. 2.6.).

Очікується, що протягом 2023 року приплив до **Латинської Америки та Карибського басейну** досягне найвищих темпів серед регіонів, що розвиваються, зростучи на 3,3% до 150 млрд. дол. США. Але оскільки перспективи тісно пов'язані з розвитком економіки США, яка сповільнюється, ризики зміщуються в бік зниження. Збільшення транзитної міграції через Мексику є ще одним важливим джерелом грошових переказів, оскільки транзитні мігранти з Куби, Нікарагуа та Венесуели, які проходять через Мексику на шляху до США, отримують кошти від своїх сімей за межами Мексики на проживання та інші витрати.

Зростання грошових переказів на **Близький Схід і Північну Африку** погіршилося в 2022 році після того, як у 2021 році було зафіксовано потужне зростання на 12,2%. Потоки в регіон скоротилися приблизно на 4% до 64 млрд. дол. США у 2022 році, головним чином падінням потоків до Єгипту та зменшенням

потоків до Алжиру та Йорданії. Тим часом потоки грошових переказів до країн Магрибу дещо зросли (за винятком Алжиру), компенсувавши деяке зниження.

Очікується, що потоки грошових переказів у 2023 році до регіону **Близького Сходу та Північної Африки** відновляться після скорочення на 3,8% у 2022 році до зростання на 1,7% у 2023 році та зростання на 1,8% у 2024 році відповідно. Відновлювальний погляд базується на очікуваному повороті потоків до Єгипту, який зазнав різкого спаду минулого року через занепокоєння щодо валютних ринків країни.

У 2022 році потоки грошових переказів до **Південної Азії** зросли більш ніж на 12% і досягли 176 млрд. дол. США завдяки сприятливій ситуації на ринку праці в країнах ОЕСР з високим рівнем доходу, високому попиту на менш кваліфікованих мігрантів у країнах Перської затоки та заходам щодо боротьби з інфляцією з цінами на продукти харчування, які підтримували доходи мігрантів у країнах GCC [65], (див. Табл. 2.2 та Рис. 2.6.):

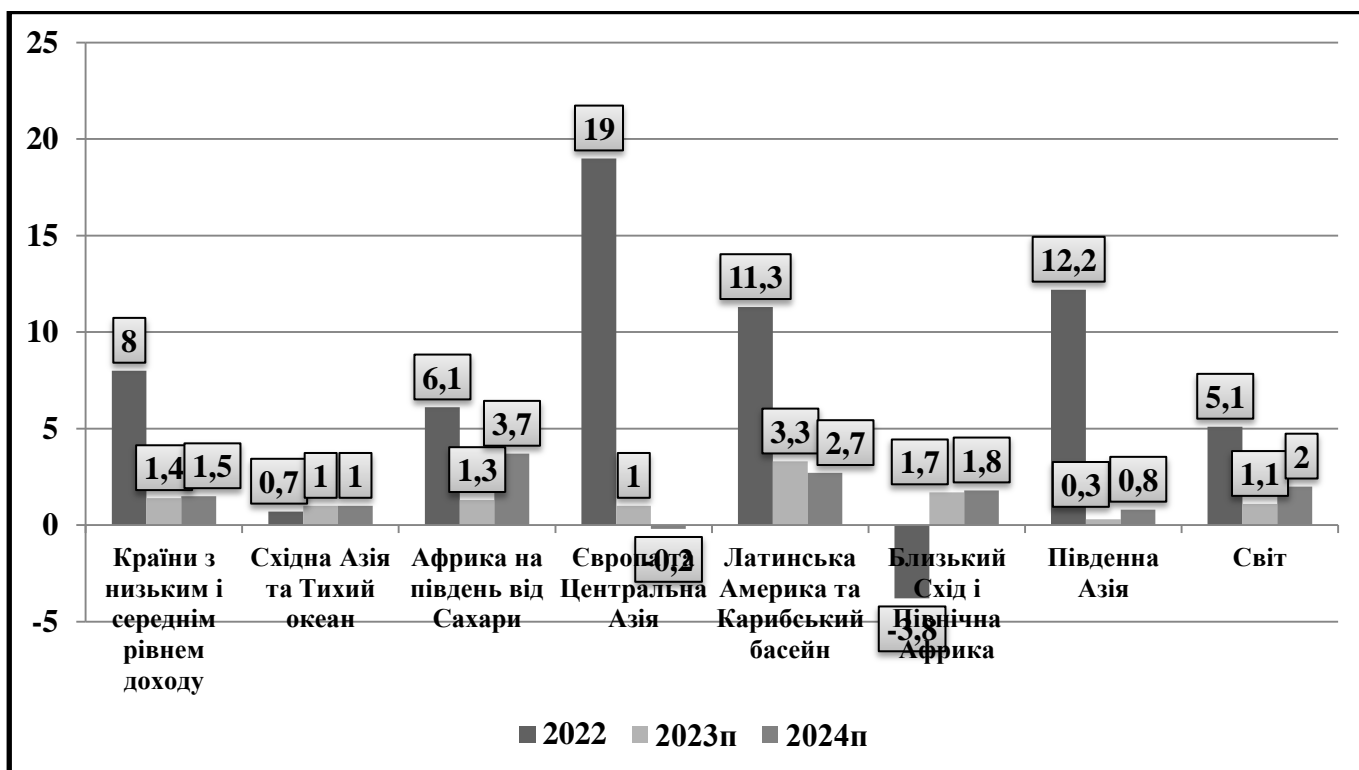

Рис. 2.6. Темпи зростання (спадання) потоків грошових переказів до регіону з низьким і середнім рівнем доходу в 2022 році та прогноз на 2023-2024рр., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Очікується, що зростання потоків грошових переказів до **Південної Азії** у 2023 році сповільниться до 0,3% у відповідь на економічне уповільнення в країнах ОЕСР, особливо у секторі високих технологій у Сполучених Штатах, який впливає на попит на ІТ-працівників. Очікується, що грошові перекази до Індії, на які припадає понад 60% припливу в регіон, зростуть лише на 0,2% в 2023 році. Грошові перекази надходять до інших шести країн Південної Азії.

Потоки грошових переказів до країн **Африки на південь від Сахари** зросли на 6,1 % у 2022 році до 52,9 млрд. дол. США. Регіональне зростання грошових переказів у 2022 році в основному було зумовлене значним зростанням грошових переказів у Гані (11,9%), Кенії (8,5 %), Танзанії (25%), Уганди (17,3%) і Руанди (21,2%). Збільшення потоків грошових переказів до регіону підтримало поточні рахунки кількох африканських країн, які мають справу з відсутністю продовольчої безпеки, перебоями в ланцюзі поставок, сильною посухою (Африканський Ріг), повеннями (у Нігерії, Чаді, Нігері, Буркіна-Фасо, Малі та Камеруні) та труднощі з обслуговуванням боргу.

Очікується, що в 2023 році темпи потоків грошових переказів до країн **Африки на південь від Сахари** зменшаться до 1,3% порівняно зі зростанням на 6,1% у 2022 році. Ризики для перспектив включають відтік капіталу, заходи з контролю над іноземною валютою та санкції проти Південної Африки. Окрім можливості санкцій, на грошові перекази може вплинути те, що Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) включила Південну Африку до свого «сірого списку».

Потоки грошових переказів до **Східної Азії та Тихоокеанського регіону**, зростуть до 131 млрд. дол. США у 2023 році з потенціалом зростання на 1% у 2024 році. За винятком Китаю, очікується, що темпи зростання грошових переказів впадуть з 4% у 2022 році до 3% у 2023 році й 2024, що призвело до рівня грошових переказів у 81 млрд. дол. США у 2023 році та 83 млрд. дол. США у 2024 році. Нижче зростання в приймаючих країнах негативно вплине на реальні доходи та перспективи працевлаштування, що, у свою чергу, призведе до скорочення грошових переказів у регіон у 2023 році. Зниження цін на паливо у 2023 році ще

більше зменшить попит на мігрантів у країнах GCC, зменшуючи потоки грошових переказів до Східної Азії та на острови Тихого океану.

Традиційно найбільшими отримувачами переказів є країни з великим населенням, які є постачальниками численних мігрантів, а саме, Індія, Китай, Філіппіни та Мексика, куди в 2019-2023рр. приватними особами було надіслано найбільші грошові перекази.

До п'ятірки країн-одержувачів грошових переказів у 2022 році входила Індія, яка отримала загалом 111,2 млрд. дол. США за рік, за нею йшла Мексика з надходженнями у 61,1 млрд. дол. США, потім Китай (51 млрд. дол. США), Філіппіни (38 млрд. дол. США) і Пакистану (29,9 млрд. дол. США), (рис. 2.7.):

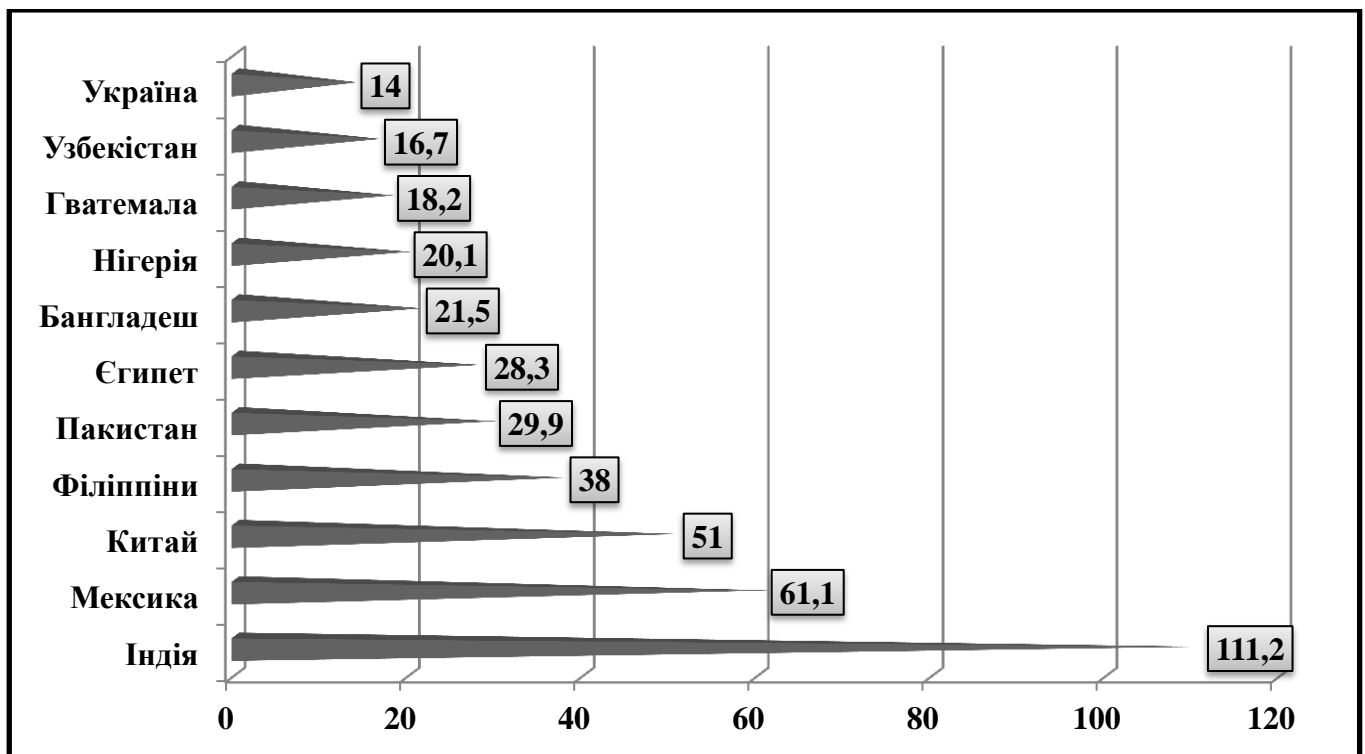

Рис. 2.7. Найбільші одержувачі грошових переказів серед країн із низьким і середнім рівнем доходу в 2022 році, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

У 2022 році приватні перекази були втричі більше фінансової допомоги, що надійшла до цієї групи країн, становили не менше половини прямих іноземних

інвестицій. Впродовж останнього десятиліття для країн, що розвиваються, суми переказів можна порівняти з приблизно третиною заробітку від експорту.

Грошові перекази мігрантів впливають на соціально-економічний розвиток країн, що їх отримують, стимулюючи споживчий попит і заощадження, підвищуючи рівень життя домогосподарств. Також, за даними деяких досліджень, можуть підвищувати рівень інвестицій в країні. Іноді грошові перекази називають «прихованим локомотивом економіки». Разом з тим, країни походження мігрантів можуть стати залежними від цих переказів, якщо співвідношення їх суми до ВВП країни перевищує 10 %.

Немає єдиної думки щодо того, як можна визначити «надмірну залежність» від міжнародних грошових переказів, але залежність від грошових переказів здебільшого вимірюється як відношення грошових переказів до валового внутрішнього продукту (ВВП). Зараз у 29 країнах (із 177 країн, про які повідомляється) співвідношення грошових переказів до ВВП перевищує 10 %, хоча сума всіх отриманих грошових переказів в світі дорівнює 0,76 % світового ВВП [92].

Умовно ці країни можна поділити на групи, в яких співвідношення суми переказів до ВВП країни становить:

Перша група: 10-14,9%. До цих країн відносяться: Йорданія (10,2 %), Гвінея-Бісау (10,4%), Вірменія (10,4 %), Маршаллові острови (10,9 %), Україна (11,2%), Чорногорія (13,6 %), Молдова (14,1%), Кабо Верде (14,1 %).

Друга група: 15-19,9%. Серед цих країн: Вануату (15%), Грузія (15,7 %), Косово (17,5 %), Гватемала (19,4%).

До країн з часткою переказів більше 20 відсотків належать країни: Таджикистан (51,1 %), Тонга (43,5%), Ліван (35,7%), Самоа (33,6%), Киргизька Республіка (31,3 %), Гамбія (28,3%), Гондурас (26,9 %), Сальвадор (24,3 %), Непал (23,1%), Лесото (23%), Ямайка (22,8 %), Гаїті (22,1 %), Західний берег і Газа (21,8%), Коморські острови (21,1%), Узбекистан (20,8%), Нікарагуа (20,5%), [95].

Велика залежність від грошових переказів може культивувати культуру залежності в приймаючій країні, потенційно знижуючи рівень зайнятості та уповільнюючи економічне зростання. Надто велика залежність від грошових

переказів також робить економіку більш вразливою до раптових змін у надходженнях грошових переказів.

Серед економік, де надходження грошових переказів становлять дуже великі частки валового внутрішнього продукту (ВВП), що підкреслює важливість грошових переказів для фінансування дефіцит поточного рахунку та бюджетний дефіцит – Таджикистан (51% ВВП), Тонга (44%), Ліван (35%), Самоа (34%) і Киргизька Республіка (31%) знаходяться в першій десятці.

Серед країн, приплив грошових переказів яких становить значну частину ВВП, Непал посідає дев'яте місце з грошовими переказами, що становлять 23 % ВВП (рис. 2.8.):

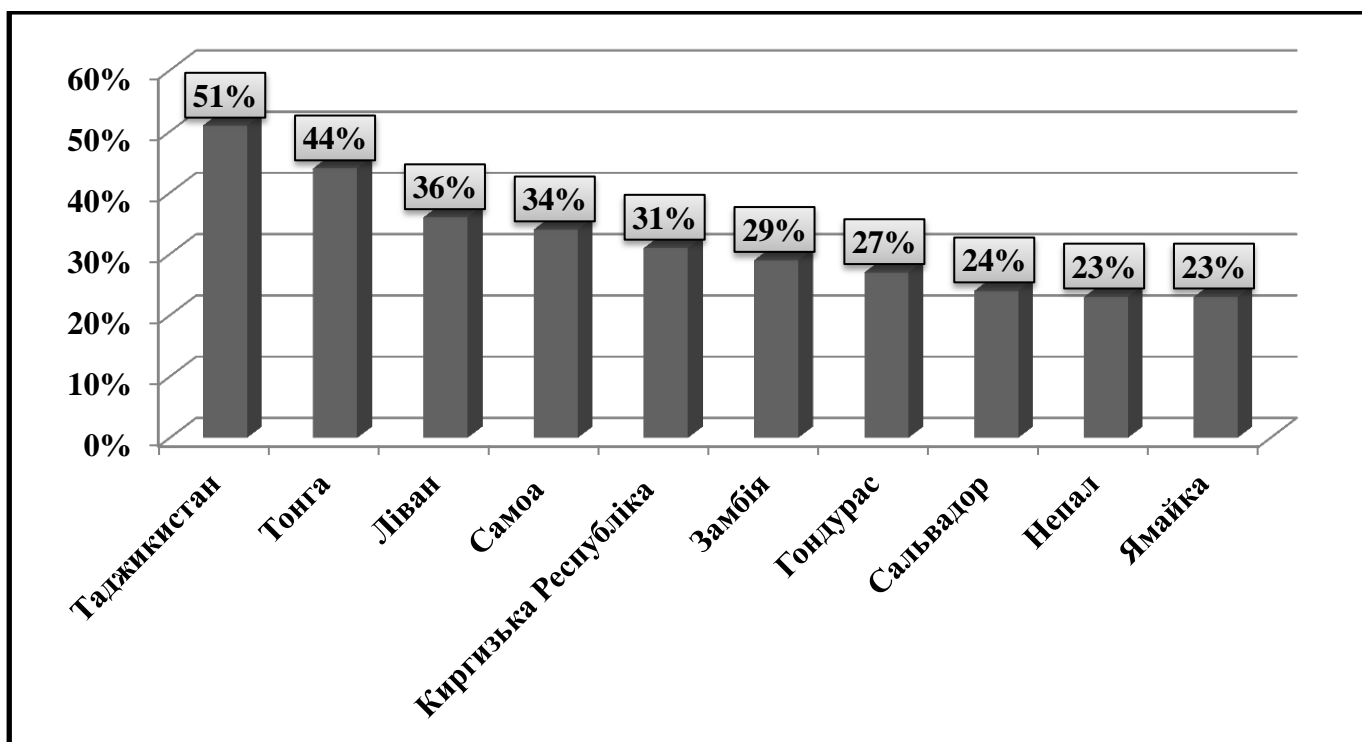

Рис. 2.8. Найбільші одержувачі грошових переказів серед країн із низьким і середнім рівнем доходу в 2022 році, (% ВВП).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Очікується, що зростання грошових переказів до країн із низьким і середнім рівнем доходу уповільниться до 1,4% у 2023 році, оскільки зростання ВВП у країнах

з високим рівнем доходу продовжує сповільнюватися (з 2,8% у 2022 році до прогнозованих 0,8% у 2023 році).

Згідно з базою даних Світового банку про ціни грошових переказів, світова середня вартість відправки 200 доларів США в країни з низьким і середнім рівнем доходу становила 6,2 % в четвертому кварталі 2022 року, що більш ніж удвічі перевищує цільовий показник Цілей сталого розвитку (3%). Серед регіонів, що розвиваються, вартість становила найнижчий у Південній Азії, близько 4,9%, тоді як країни Африки на південь від Сахари продовжували мати найвищі середні витрати, близько 8%.

Міграційні потоки досягли рекордного рівня за всю новітню історію. Кількість перетинів кордонів у Сполучених Штатах і Європі залишається високою, починаючи з рівня до COVID. Посилення прикордонного контролю в деяких приймаючих країнах призвело до збільшення кількості транзитних мігрантів у багатьох країнах (зокрема в Мексиці, Єгипті та Марокко). Потоки біженців зросли через конфлікти в Судані та Україні. Кількість внутрішньо переміщених осіб зростає через кліматичні катаклізми (наприклад, на Африканському Розі та Сахелі).

Таким чином, у 2023 році очікується, що зростання грошових переказів сповільниться до 1,4%, до рівня 656 млрд. дол. США через уповільнення економічного зростання в основних країнах-джерелах. Повільніше зростання грошових переказів очікується в усіх регіонах, особливо в Європі та Центральній Азії (1%) і Південній Азії (0,3%). У Європі та Центральній Азії зростання грошових переказів сповільнюється через ефект високої бази, тривалу слабкість потоків в Україну та росію та ослаблення рубля щодо долара США.

Особливо швидко зростають перекази до країн, що розвиваються. Вони є для них вагомим джерелом валютних надходжень. Країни, які за класифікацією ООН мають середній та низький дохід, отримали в 2022 році 647 млрд. дол. США від приватних осіб з-за кордону, тобто понад 78% усіх переказів. Це на 1% менше, ніж попереднього року, майже у шість разів більше, ніж у 2000 році, у тринадцять разів, ніж у 1995 році.

2.2. Оцінка потоків надходження грошових переказів трудових мігрантів в умовах війни в Україні

Тематика грошових переказів була актуальною для України впродовж десятків років, проте після початку повномасштабної війни вона набула нового трагічного забарвлення. Протягом попереднього періоду приватні трансферти з-за кордону надходили передусім від трудових мігрантів. Нині доба добровільних міждержавних міграцій відійшла в історію і перебіг міграційних потоків відбувається за принципово новими правилами.

На початку повномасштабної війни дослідження зовнішніх міграцій відбувалося переважно крізь призму соціального захисту, трохи пізніше науковці почали спрямовувати свої розвідки на аспекти соціальної адаптації та інтеграції українців за кордоном. Нині практично кожне опитування вимушених мігрантів за кордоном включає завдання щодо вивчення їх намірів на повернення. Такий фокус уваги є частиною ресурсної парадигми досліджень. Ще А. Сміт говорив про людину як вищу цінність в економіці. Люди відіграють вирішальну роль у соціально-економічному розвитку країни, від їх умінь, знань, навичок, компетенції залежить вирішення всіх соціально-економічних проблем [57]. Це стосується й підтримання соціально-економічної системи під час війни та повоєнного відродження. Ресурсна парадигма додатково охоплює вивчення грошових потоків, спрямованих до України, і у протилежному напрямку.

Проблематика міжнародних міграцій українців після повномасштабного вторгнення стала вкрай актуальною в нашій країні і за кордоном, передусім у тих країнах, куди прибуло найбільше вимушених мігрантів. Фахівці Управління Верховного комісара ООН у справах біженців створили окрему вебсторінку з даними про загальну чисельність отримувачів статусу тимчасового захисту з України, їх розподілом за країнами ЄС та іншою тематичною інформацією [57]. Державна прикордонна служба України майже з найперших днів повномасштабної війни оприлюднює на своєму сайті інформацію про щоденну чисельність перетинів західної ділянки державного кордону.

Приватні перекази з-за кордону сприяють підтримці платоспроможності держави, компенсації дефіциту торговельного балансу. Їх значення зростає в кризових умовах, оскільки обсяги переказів, попри погіршення ситуації в країні, залишаються відносно стабільними. Навіть у воєнному 2022 році, за даними НБУ, порівняно з 2021 роком сума грошових переказів скоротилася лише на 10 %, проте залишилася більшою, ніж у 2020 році [69], (рис. 2.9.):

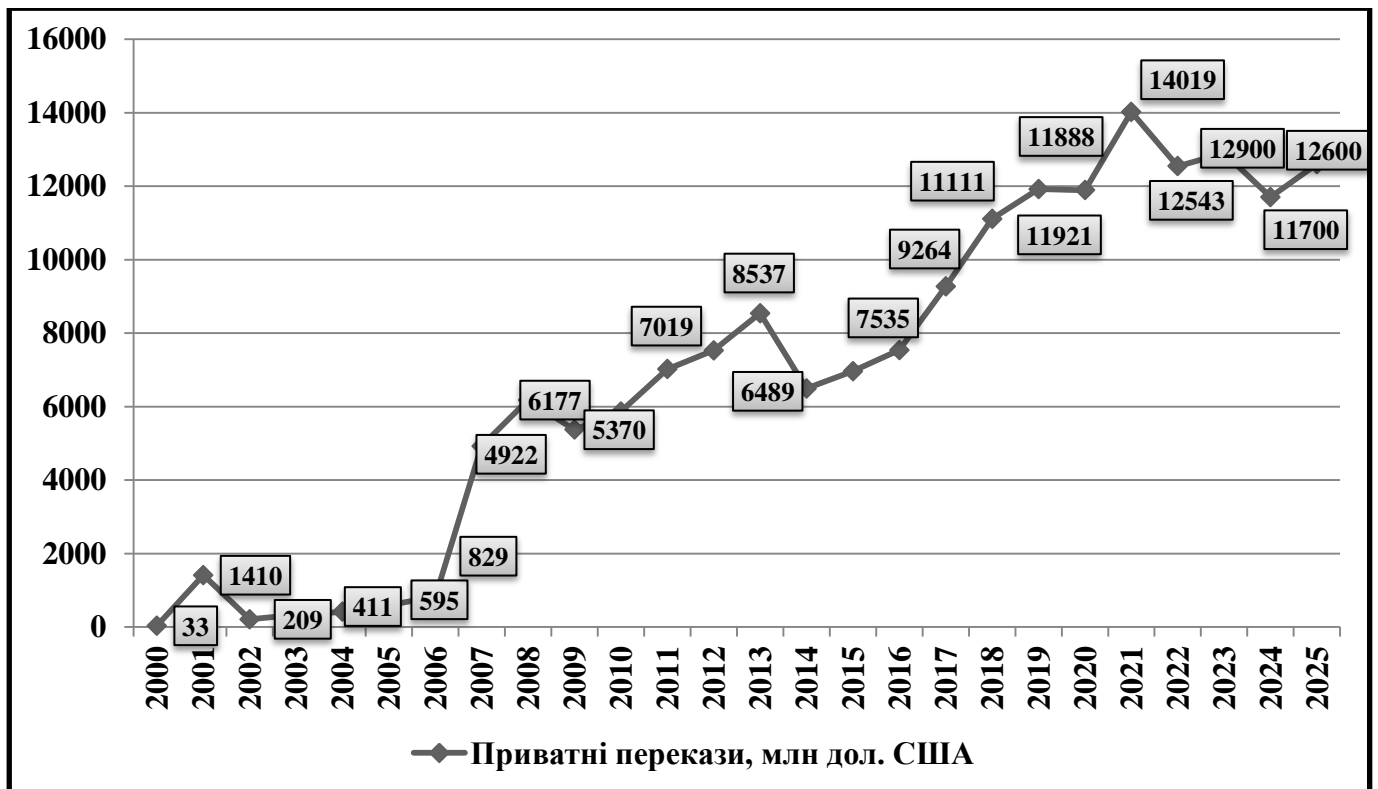

Рис. 2.9. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну в період 2000-2022рр. та прогноз на 2023-2025рр., (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

У Національному банку України очікують, що обсяги приватних грошових переказів в Україну в 2023 році становитимуть 11,7 млрд. дол. США, що на 0,8 млрд. дол. США менше, аніж у 2022 році. Крім цього, Нацбанк погіршив свій прогноз щодо грошових переказів в Україну і на 2024 рік. Якщо в липні там очікували, надходжень 13,5 млрд. дол. США, то наразі скоригували очікування до

12,6 млрд. дол. США. З 2025 року в НБУ очікують зростання грошових переказів до України [69, 90].

Пожвавлення світової економіки на прогнозованому горизонті зумовить збільшення попиту на послуги українських ІТ-спеціалістів та зростання грошових переказів. Крім того, з 2025 року очікується поновлення сезонної трудової міграції, що також сприятиме зростанню переказів [90].

Кількість грошових переказів в Україну з-за кордону протягом 2014-2021 років постійно збільшувалася. У 2014-му надійшло 6,489 млрд. дол. США, наступного року ця сума зросла на 7,2%, а у 2016 році вона становила 7,535 млрд дол. США (+8,3%). Найбільше зростання сум переказів було у 2017 році, коли в Україну надійшло 9,287 млрд. дол. США, що майже на чверть більше, ніж у 2016 році. У 2018 році грошові перекази становили 11,111 млрд дол. США (+19,6%), у 2019 -збільшилися до 11,921 млрд. дол. США [69].

В Україні, за даними Національного банку України (НБУ), у 2020 році обсяг грошових переказів трудових мігрантів збільшився на 0,5% або 59 млн. дол. США до 11,98 млрд. дол. США проти 11,921 млрд. дол. США у 2019 році (як офіційними так і неформальними каналами). Протягом 2021 року в Україну переказали 14,019 млн. дол. США, що на 17% або на 2,039 млрд. дол. США більше, ніж протягом минулого року (11,98 млрд. дол. США), [69, 70], (див. Рис. 2.10.).

В 2022 році падіння обсягів приватних грошових переказів в Україну становило аж 10% (1398 млн. дол. США) від попереднього періоду. Незважаючи на певне скорочення обсягу переказів у 2022 році, мігранти з України залишаються одними з лідерів по забезпеченню припливу валюти до України. Проте у 2022 році спостерігалось зростання витрат у країнах перебування українських мігрантів - додатково 8,5%. Так само збільшилися обсяги сплачених податків у країнах перебування українців - на 16,1%. Тож, як засвідчують експерти, за рахунок цих тенденцій країни, які приймають українських біженців, мають змогу перекривати видатки на їх утримання [90].

У своєму новому Інфляційному звіті Нацбанк скоригував свої очікування щодо тривалості повномасштабної війни. Наразі там очікують завершення бойових

дій не раніше кінця 2024 року. Така корекція очікувань вплинула на прогнози НБУ щодо повернення трудових мігрантів.

Рис. 2.10. Динаміка приросту (падіння) обсягів приватних грошових переказів в Україну в період 2008-2022рр. (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України та Міністерства фінансів України.

За оцінками регулятора, кількість мігрантів наприкінці 2023 року буде більшою, ніж наприкінці 2022 року (приблизно на 200 тисяч осіб). Упродовж 2024 року додому повернеться близько 100 тисяч мігрантів, а у 2025 році – орієнтовно 700 тисяч осіб.

Варто зазначити, що саме у роки кризи стається різкий стрибок у зростанні грошових переказів, особливо, 2008 та 2014 року, які стали визначними для економіки України. На відміну від 2008-2009рр., коли одразу після ривка відбувся спад, після Революції Гідності 2014 року спад наступив лише у 2019 році й лише через зростання загального розміру ВВП від якого рахується відсоток, адже у реальних значеннях це становило 11 111 млн. дол. США та 11 921 млн. дол. США відповідно для 2018 і 2019 років. Відбулося подвоєння відсотку грошових переказів

від ВВП у 2015 році порівняно з більш-менш стабільною динамікою попередніх років. Через пандемію коронавірусу і закриті кордони, у 2020 року НБУ прогнозувалося скорочення ВВП на рівні 6%, але спостерігаємо значне зростання в отриманих переказів з-за кордону (11 888 млн. дол. США). Позитивною ознакою є показник 2019-2021рр. Хоча кількість отриманих грошових переказів мігрантів продовжила зростати, відсоток від ВВП знизився у порівнянні з 2018 роком на 0,8% та 0,9% в 2019-2020рр. відповідно та на 1,5% в 2021 році [69], (рис. 2.11.):

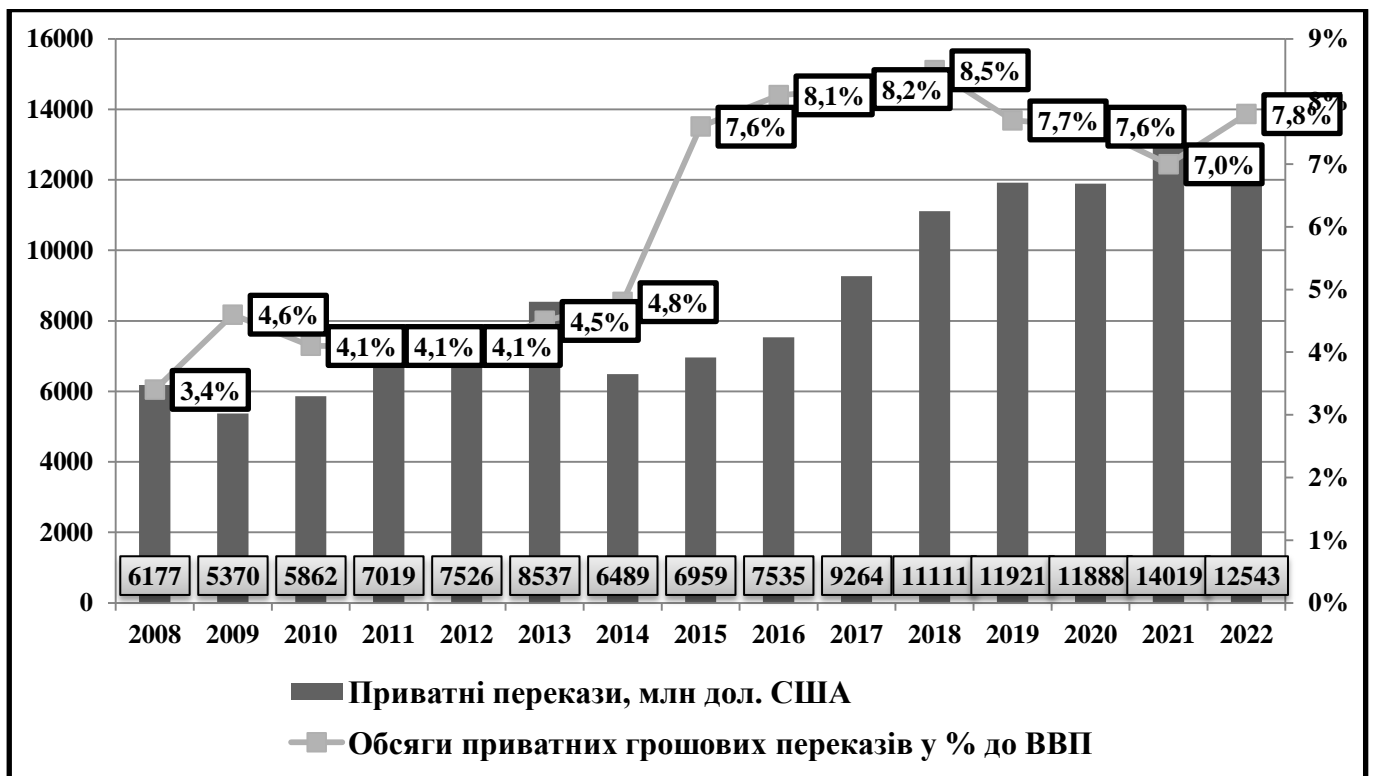

Рис. 2.11. Обсяги приватних грошових переказів в Україну та їх частка у ВВП в 2008-2022рр., (млн. дол. США; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Грошові перекази українських заробітчани або закордонних родичів в Україну є однією з найбільших статей надходження валюти в економіку нашої країни, а частка цих надходжень у ВВП є значною. Так, в 2008 році вона становила лише 3,4%, то в 2019 році вже 8,5%, що в 2,5 разів більше. Під впливом пандемії коронавірусу частка переказів трудових мігрантів зменшилася та у 2019-2020рр. становила 7,7% та 7,6% відповідно у ВВП України. Протягом 2021 року через

коронавірус грошові потоки дещо змінилися та складали 7% у ВВП країни, а в 2022 році частка грошових переказів у ВВП України знову зросла до 7,8% [64].

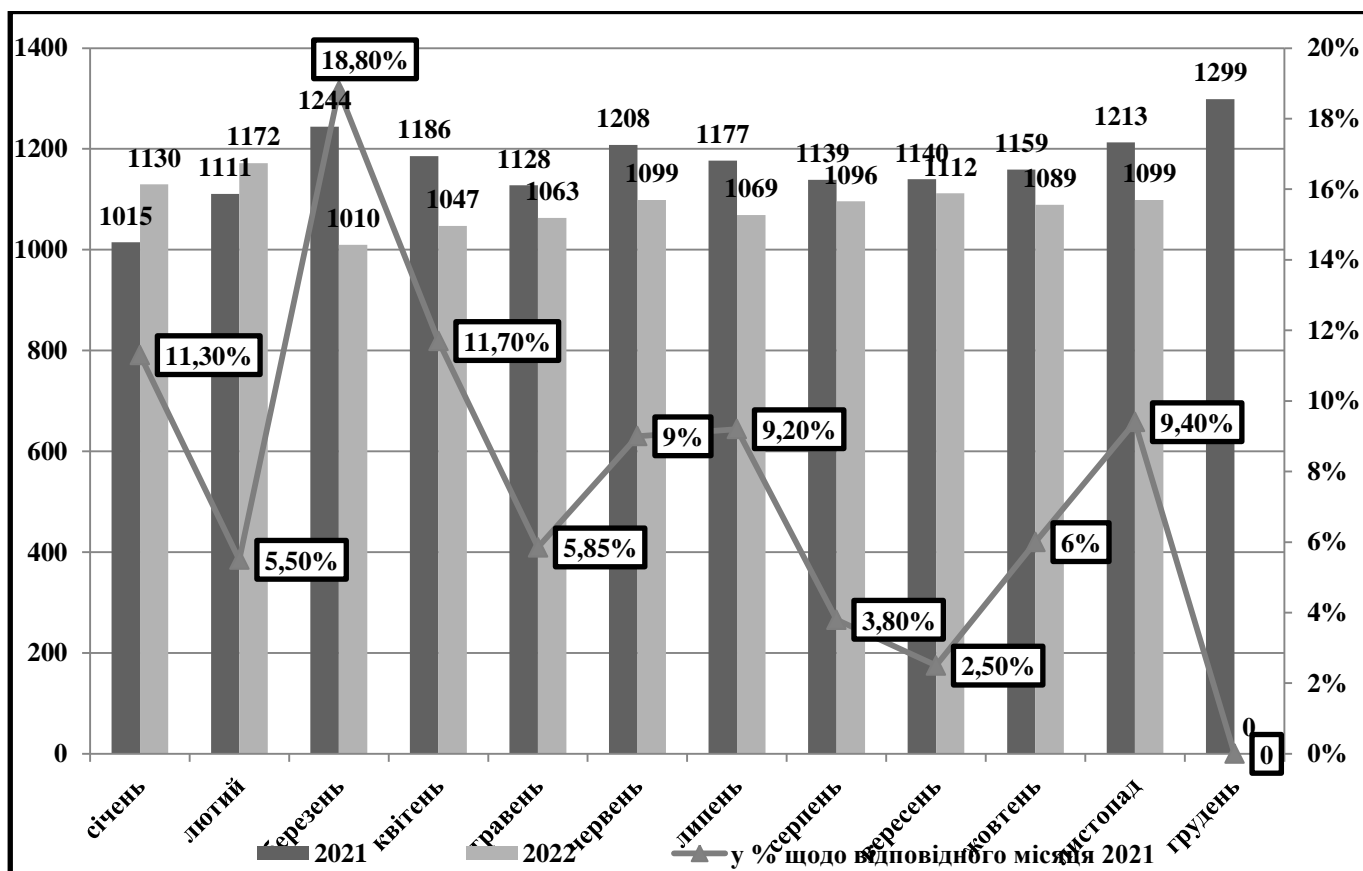

Рис. 2.12. Динаміка обсягів приватних грошових переказів мігрантів в Україну та їх витрати за кордоном в 2021-2022рр. помісячно, (млн. дол. США; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Українці стали перераховувати менше грошей з-за кордону та більше витратити там. Через повномасштабну російську агресію за кордон змушені були виїхати більше 11 млн українців. Така хвиля міграції суттєво вплинула на економіку України. Ймовірно, вперше у 2022 році громадяни витратили більше грошей за кордоном, аніж перевели в Україну. Розглянемо, як у порівнянні з 2021 роком змінилися обсяги переказу коштів з-за кордону та витрати українців в інших країнах [91], (див. Рис. 2.12.).

Протягом 2021 року заробітчани перевели в Україну понад 14 млрд. дол. США, у середньому щомісяця надходило близько 1,2 млрд. дол. США.

У січні-лютому 2022 року обсяг переказів зріс на 11,3% та 5,5% відповідно. Потім обсяг переведених з-за кордону в Україну коштів став падати порівняно з 2021 роком, найбільшим падінням було в березні – мінус 18,8%. У квітні українці перевели на батьківщину на 11,7% менше коштів, у травні – на 5,8% менше, у червні – на 9%, у липні – на 9,2%, у серпні – 3,8%, у вересні – на 2,5%, у жовтні – на 6%, у листопаді – на 9,4% менше. Таким чином, у січні-листопаді українці перевели з-за кордону майже 12 млрд доларів – на 5,8% менше у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року (даних за грудень ще немає), [69], (рис. 2.13.):

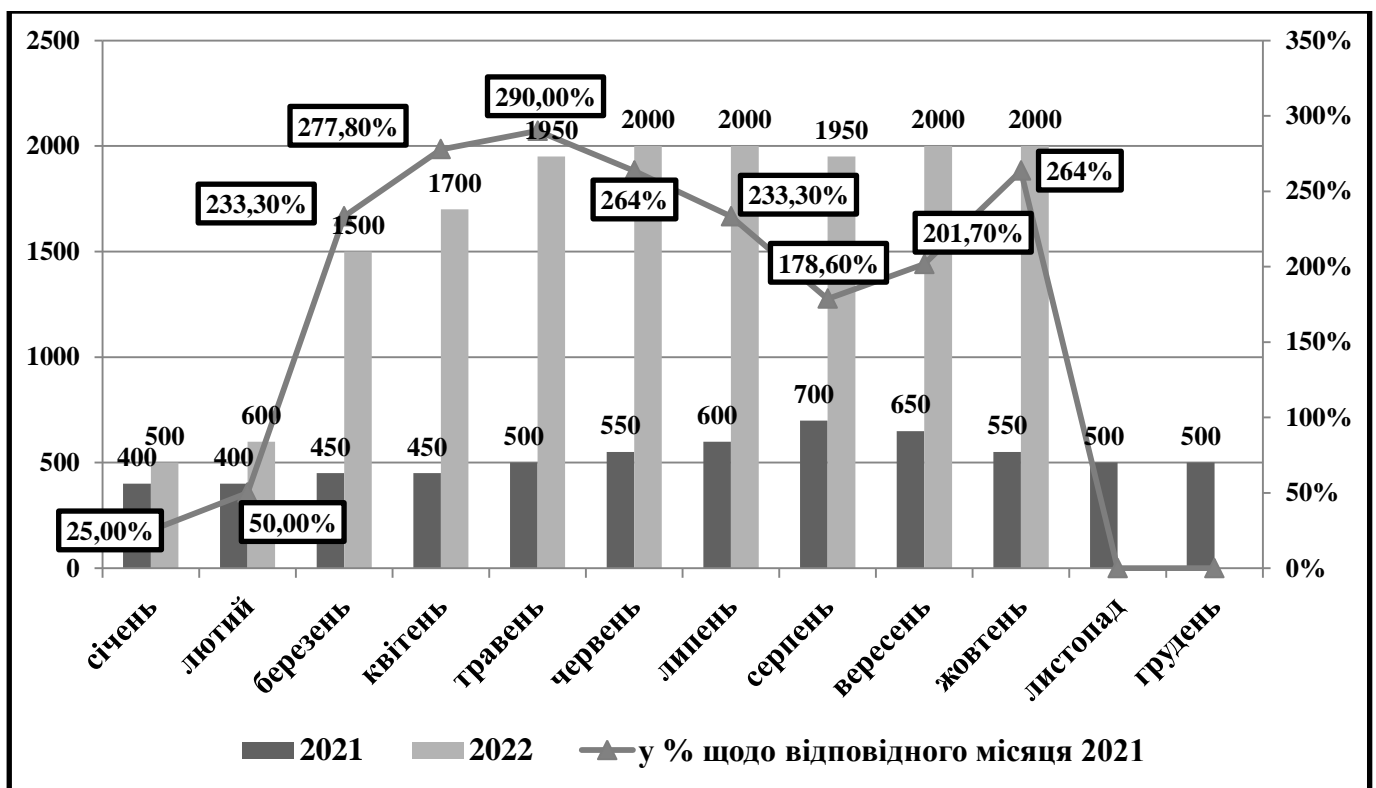

Рис. 2.13. Витрати приватних грошових переказів трудових мігрантів за кордоном в 2021-2022рр. помісячно, (млн. дол. США; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

За весь 2022 рік в Україну, за інформацією Нацбанку, перевели 12,543 млрд. дол. США, що на 10% менше, ніж 2021 року. За даними НБУ, за підсумками січня 2023 року обсяг приватних переказів в Україну з-за кордону становив 967 млн. дол. США. Це на 4,7% менше, ніж роком раніше (1015 млн. дол. США). Щодо прогнозів

на 2023 рік, то в Національному банку вважають, що ситуація з переказом коштів погіршуватиметься. Біженці та мігранти почали відправляти менше грошей в Україну. Переселенці думають про те, як закріпитись у ЄС та налагодити там життя наново. А багато мігрантів-чоловіків, які виїжджали на роботу, повернулися додому і вирушили на фронт.

У 1 кварталі 2023 року відбулось падіння обсягів приватних грошових переказів в Україну. За даними Національного банку, сума переказів у січні-квітні склала трохи більше 2,9 млрд. дол. США, що майже на 12% менше, ніж за аналогічний період 2022 року.

Така тенденція може говорити про те, що українці, які виїхали за межі України після 24 лютого 2022 року, зрізали свої витрати за кордоном і поступово асимілюються у тих країнах, які відчинили двері біженцям в перші місяці війни. У результаті українська економіка втрачає не тільки джерело валюти, а й ризикує не дорахуватись кілька мільйонів працездатних громадян, які волітимуть залишитися за межами нашої країни навіть після закінчення бойових дій.

За даними НБУ, протягом 2022 року обсяг грошових переказів в Україну склав 12,5 млрд. дол. США, що еквівалентно 7,8% ВВП. Це на 9% або на 1,2 млрд. дол. США менше, ніж за 2021 рік і на 6,7% або на 0,8 млрд. дол. США більше, ніж 2020 року.

Падіння валютних надходжень від приватних осіб виявилось не таким серйозним. Гроші відправляли не лише трудові мігранти, яких на початок 2022 року налічувалося за межами України понад 1 млн осіб (дані Міжнародної організації з міграції). Перекази здійснювали й вимушені переселенці, які продовжували допомагати родичам, що залишилися в Україні, витрачали кошти на волонтерство та благодійність.

Щодо даних за 1 квартал 2023 року, то скорочення рік до року відбулося за всіма каналами переказів. На 14,5% зменшилися приватні трансферти. На 10,4% скоротилися перекази у вигляді чистої оплати праці. Це доходи сезонних та інших працівників, які працюють за кордоном менше 1 року, та заробітна плата українців,

зайнятих у компаніях-нерезидентах, за вирахуванням витрат мігрантів у країні перебування та сплачених ними податків [69], (табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну
в 1 кварталі 2022-2023рр. (млн. дол. США)

	1 квартал 2022 року	1 квартал 2023 року	Зміна
Приватні перекази, зокрема:	3312	2924	-11,7%
- чиста оплата праці	2266	2030	-10,4%
- приватні трансферти	1046	894	-14,5%
Канали грошових переказів:			
- офіційні	1862	1525	-18,1%
- неформальні	1450	1399	-3,5%

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України.

Надходження через офіційні канали впали на 18%, через неформальні – на 3,5%. Тобто українці більше вважають за краще передавати валюту в "конвертах", ніж користуватися системами грошових переказів. Наприклад, скорочення операцій через міжнародні платіжні системи у січні-березні 2023 року досягло майже 24%.

Ще восени 2022 року керівництво НБУ досить оптимістично повідомляло, що у 2023 році перекази від українців, які перебувають за кордоном, не скорочуватимуться. Але війна затягується, а масовані обстріли енергетичної інфраструктури восени та взимку змусили багатьох наших співвітчизників відкласти повернення в Україну. За даними "Case Україна", в інших країнах, як і раніше, знаходиться близько 7,8 млн українців, які були змушені виїхати через війну.

Ті біженці, які перебувають за кордоном досить довгий час (рік і більше), вже витратили чимало заощаджень. Тому багато переселенців скорочують витрати, що, зокрема, проявляється у падінні обсягів грошових переказів. Побічно про це свідчить той факт, що мігранти з приходом 2023 року фактично "обнулили" карткові

перекази та скоротили операції зі зняття готівки. У той час як операції з оплати товарів та послуг (фінансування базових потреб) залишаються на стабільному рівні.

Із початком повномасштабної війни міграційна ситуація в Україні зазнала кардинальних змін. Замість трудової міграції, що була основною моделлю міграційної поведінки українців, величезних масштабів набула вимушена міграція. Біженці, які рятуються від війни, вивозили кошти з України, потребували фінансової підтримки від членів сімей, котрі залишилися вдома, що зумовило значний вплив валюти. За даними НБУ, внаслідок використання банківських карток українських банків за кордоном витрати за статтю платіжного балансу «Особисті подорожі» збільшилися в 2022 р. порівняно з довоєнним, 2021 р., у 8,5 раза і становили 14 167 млн дол. США, тобто перевищили суми приватних переказів. Проте поступово ситуація почала змінюватися. Протягом I кварталу 2023 р. ці витрати скорочувалися, а суми приватних переказів зростали, і врешті у березні їх перевищили [69], (рис. 2.14.):

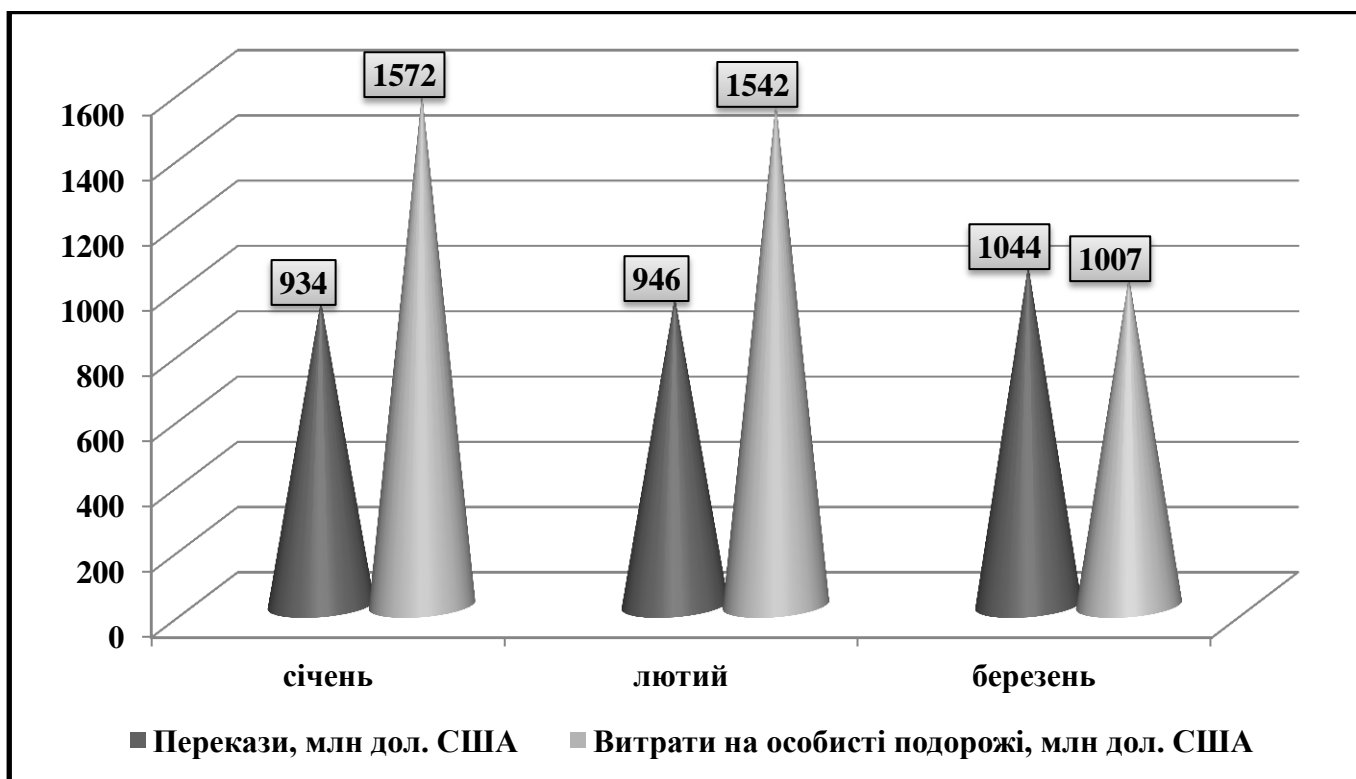

Рис. 2.14. Імпорт послуг за статтю «Особисті подорожі» та приватні грошові перекази в Україну з-за кордону в I кварталі 2023 року, (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Це відбувалося передусім тому, що внаслідок працевлаштування біженців у країнах перебування трудові доходи забезпечують дедалі більшу частку їхніх потреб, а в деяких випадках – дають можливість для заощаджень та підтримки рідних на Батьківщині.

Варто зазначити, що лідерами за сумою переказів в Україну були такі системи переказу коштів:

1. Western Union (платіжна організація–резидент США) – 48,63% усіх переказів.

2. MoneyGram (платіжна організація – резидент США) – 21,6 % усіх переказів.

3. PrivatMoney (платіжна організація – “ПриватБанк”) – 13,46% усіх переказів [69], (рис. 2.15.):

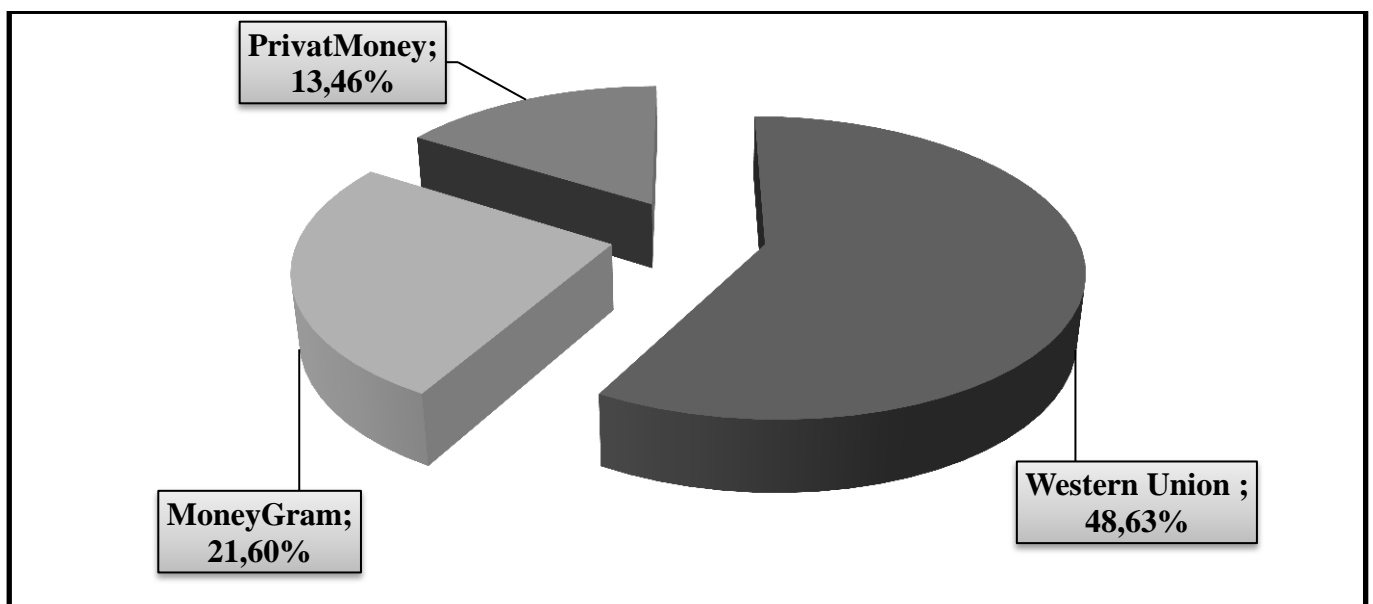

Рис. 2.15. Лідери за сумою переказів у Україну грошових переказів у I кварталі 2023 року, (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Відзначимо, що на час дії воєнного стану здійснення валютних переказів з України за кордон обмежено. За даними Нацбанку, з використанням систем переказу коштів, створених як резидентами, так і нерезидентами, було переказано 1,3 мільярда доларів в еквіваленті.

Загалом, обсяг внутрішньодержавних переказів, здійснених через системи переказу коштів за перше півріччя 2023 року, становив 300,6 мільярда гривень, а середня сума одного переказу в межах України - 770 гривень. Лідером за сумою переказів у межах України стала система переказу коштів “NovaPay” - 35% усіх внутрішньодержавних переказів.

Таким чином, перекази українських мігрантів усе ще залишаються важливим джерелом притоку валюти, хоч й переказали в Україну в 2022 році на понад 1 млрд. дол. США менше, ніж у 2021 році. До воєнного вторгнення росії Україна посідала перше місце в Європі та Центральній Азії за обсягом приватних грошових переказів. За даними Світового банку, у 2021 році в Україну надійшли рекордні 14,1 мільярда доларів. Однак у березні та квітні Національний банк України зафіксував скорочення обсягів таких переказів на 10%, у порівнянні з середніми місячними показниками у 2020 та 2021 роках.

Головною причиною стало масове переміщення мешканців України, включно з тими, що рятувалися від війни за кордон і об'єдналися з членами родин, які вже мешкали за межами країни. Після початку війни спостерігається суттєве скорочення обсягів приватних грошових переказів, надісланих в Україну українськими мігрантами. Це пов'язано з тим, що для цих домогосподарств простішим варіантом було допомогти родині переїхати і залишатися поряд з ними.

2.3. Дослідження приватних грошових переказів мігрантів за каналами надходження в Україну

В умовах воєнної агресії росії приватні перекази українських мігрантів усе ще залишаються важливим джерелом притоку валюти в Україну, хоч й переказали в 2022 році на 1,5 млрд. дол. США менше, ніж у довоєнному 2021 році. Типовий «портрет» мігранта у попередні роки значно відрізняється від типового мігранта 2022 року, який є далеким від образу класичного заробітчанина. Саме тому істотне збільшення мігрантів не забезпечило відповідне зростання переказів.

Приватні грошові перекази за методологією платіжного балансу - це міжнародні перекази та потоки ресурсів до домогосподарств, що надходять з інших країн та головним чином пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення (КПБ6, А5.1).

Перекази можуть здійснюватися як за **офіційними каналами** – через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення, так і **неофіційними** – шляхом передачі наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому.

У структурі платіжного балансу з приватними грошовими переказами в значній мірі пов'язані дві статті: «**оплата праці робітників**» і «**приватні трансферти**». Ці стандартні компоненти відображаються у рахунку поточних операцій.

Оплата праці представляє собою доходи сезонних та інших короткострокових працівників, які працюють за кордоном менше 1 року, а також заробітну плату українців, зайнятих у компаніях-нерезидентах.

Чиста оплата праці дорівнює різниці між оплатою праці, що отримана робітником від тимчасового працевлаштування за кордоном, і його витратами в країні перебування та сплаченими податками.

Приватні трансферти охоплюють операції між домашніми господарствами-резидентами та домашніми господарствами – нерезидентами. Вони складаються з грошових переказів робітників, які працюють більше року, та інших приватних переказів між резидентами та нерезидентами.

НБУ визначає, що здійснення переказів мігрантів може бути як офіційним (міжнародні системи грошових переказів, банки, пошта), так і неофіційними шляхами (передача з рук в руки між домогосподарствами).

Якщо аналізувати способи грошових переказів мігрантів в 2022 році, то через офіційні канали (зарплатня, одержана з-за кордону, коррахунки банків, міжнародні платіжні системи) надійшло 56% усіх коштів, а через неофіційні канали (як вказує НБУ, це "передача грошей з рук у руки") – 44% переказів [69], (рис. 2.16.):

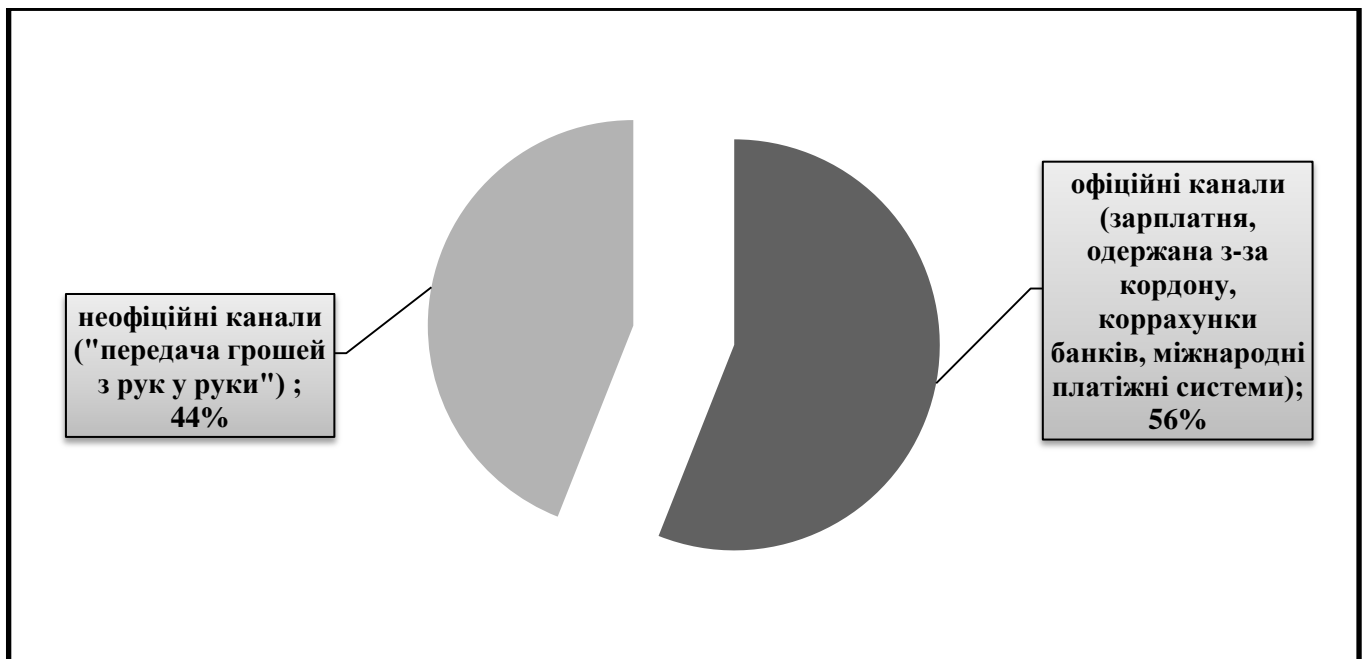

Рис. 2.16. Канали надходження приватних грошових переказів мігрантів в Україну в 2022 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України (НБУ).

Згідно з Правилами організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України в умовах особливого періоду, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 18 грудня 2018 року №140, інформація про транскордонні перекази, що отримані в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, у лютому-квітні 2022 року не збиралася. Оцінка приватних грошових переказів в Україну за I та II квартали 2022 року здійснена на підставі наявної інформації, у якій відсутня деталізація даних за країнами, та буде уточнена після отримання додаткових даних.

За оцінками Національного банку України (НБУ), обсяг приватних грошових переказів в Україні в 2022 році склав 12,543 млрд. дол. США. В 2021 році їх сума становила 14,019 млрд. дол. США (за 2020 рік - 11,98 млрд. дол. США). При цьому офіційними каналами були здійснені приватні перекази на 7,092 млрд. дол. США (у 2021 році - 8,134, а в 2020 році - 7,409 млрд. дол. США), а неформальними – 5,451 млрд. дол. США (у 2021 році - 5,885, а у 2020 році - 4,571 млрд. дол. США), [69], (рис. 2.17.):

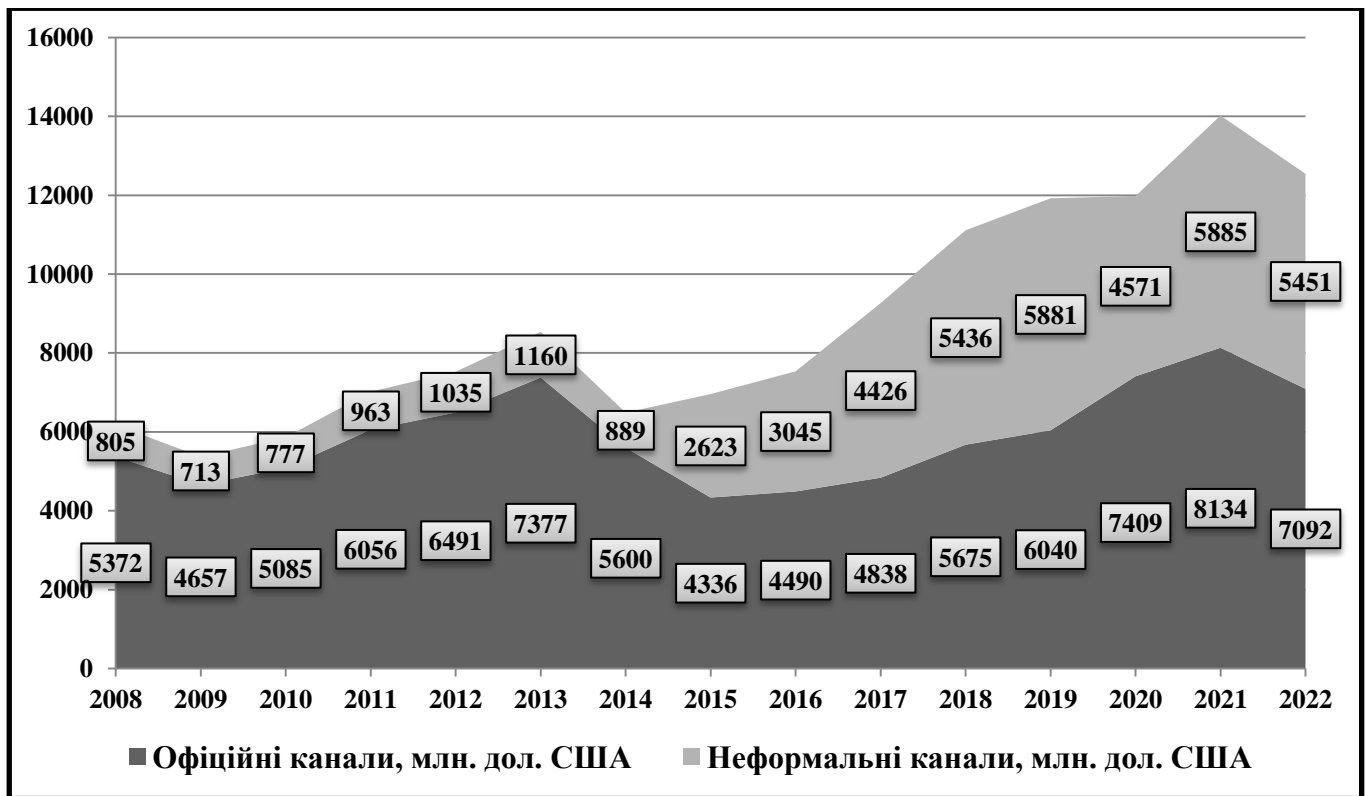

Рис. 2.17. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну за каналами надходження у 2008-2022рр., (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України (НБУ).

До позитивного тренду 2020 року слід віднести поступове скорочення обсягів надходжень приватних переказів мігрантів через неформальні канали порівняно з 2019 роком - з 5881 до 4571 млн. дол. США, але після початку війни на території України ситуація знову змінилася на користь неформальних каналів передачі до 5451 млн. дол. США в 2022 році (5885 млн. дол. США в 2021 році) та суттєве зростання обсягів переказів через офіційні канали - з 6040 в 2019 році до 7409 млн. дол. США в 2020 році, 8134 та 7092 в 2021 та в 2022 роках відповідно.

Щодо даних за 1 квартал 2023 року, то скорочення рік до року відбулося за всіма каналами переказів. На 14,5% зменшились приватні трансферти. На 10,4% скоротилися перекази у вигляді чистої оплати праці. Це доходи сезонних та інших працівників, які працюють за кордоном менше 1 року, та заробітна плата українців, зайнятих у компаніях-нерезидентах, за вирахуванням витрат мігрантів у країні перебування та сплачених ними податків.

Надходження через офіційні канали в 1 кварталі 2022 року впали на 18%, через неформальні – на 3,5% в порівнянні з 1 кварталом 2023 року. Тобто українці більше вважають за краще передавати валюту в "конвертах", ніж користуватися системами грошових переказів. Наприклад, скорочення операцій через міжнародні платіжні системи у січні-березні 2023 року досягло майже 24%, [69], (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну

в 1 кварталі 2022 року та в 1 кварталі 2023 року

(млн. дол. США)

	1 квартал 2022 року	1 квартал 2023 року	Зміна
Приватні перекази, зокрема:	3276	2987	-11,7%
чиста оплата праці	2230	2083	-10,4%
-приватні трансферти	1046	904	-14,5%
Канали грошових переказів:			
- офіційні	1862	1529	-18,1%
- неформальні	1414	1458	-3,5%

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України (НБУ).

Надходження через офіційні канали в 2 кварталі 2022 року впали на 20,2%, а через неформальні зросли на 0,4% в порівнянні з 2 кварталом 2023 року. Тобто українці більше вважають за краще передавати валюту в "конвертах", ніж користуватися системами грошових переказів. Наприклад, скорочення операцій через міжнародні платіжні системи у 2 кварталі 2023 року досягло майже 20%, [69], (див. Табл. 2.5).

Обсяги переказів в Україну в 2022 році через банківську систему знизилися на 31,5%, а обсяги надходження коштів із-за кордону, здійснені з використанням систем переказу коштів зросли на 7 %. Обсяги коштів, що надійшли в країну неформальними каналами (шляхом передавання готівки або матеріальних цінностей від одного домогосподарства до іншого), за оцінками Національного банку України,

у 2022 році становили понад 5451 млн дол. США, що пов'язано з воєнним вторгненням росії на територію України.

Таблиця 2.5

Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну

в 2 кварталі 2022 року та в 2 кварталі 2023 року

(млн. дол. США)

	2 квартал 2022 року	2 квартал 2023 року	Зміна
Приватні перекази, зокрема:	3136	2858	-9,1%
чиста оплата праці	2141	1970	-8%
-приватні трансферти	995	888	-12,1%
Канали грошових переказів:			
- офіційні	1805	1502	-20,2%
- неформальні	1331	1336	0,4%

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України (НБУ).

Серед мігрантів банківські перекази та перекази через МПС є другим та третіми за популярністю варіантами переказу коштів (після перевезення готівки, у тому числі в натуральній формі та неофіційними каналами). Такі канали переказів є безпечними, проте існує ймовірність допущення помилки при введенні номера банківського рахунку.

Щодо перевезення готівки, є високий рівень ризику, жодних гарантій і можливостей відстеження. Проте, майже половина від загального обсягу грошових переказів до України здійснюється шляхом перевезення готівки (у тому числі в натуральній формі та неофіційними каналами). Кожен канал переказу має власний механізм та специфічні особливості [93].

Відзначимо, що не всі грошові перекази роблять українці, що працюють за кордоном, частина валюти надходить в Україну через приватні трансферти. Якщо порівняти дані за 2021 рік, то у 2022 році надходження зменшилися на 528 млн. дол. США (з 4,469 млрд. дол. США до 3,961 млрд дол. США), [69], (рис. 2.18.):

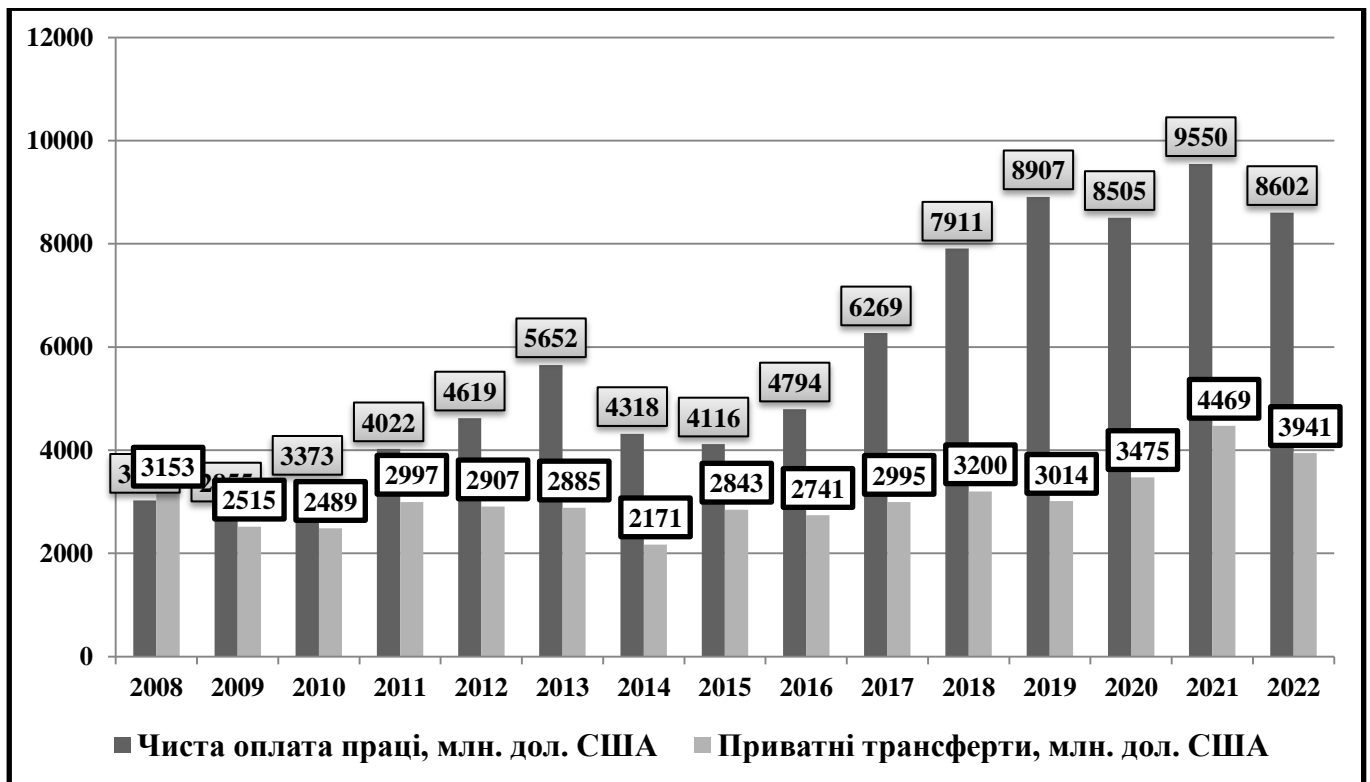

Рис. 2.18. Динаміка обсягів грошових переказів в Україну за головними категоріями у 2008-2022рр., (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

Із загальної суми переказів оплата праці за кордоном (без податків та витрат мігрантів у країні перебування) знизилася - з 8,907 в 2019 році до 8,505 млрд дол. США в 2020 році, що на 402 млн. дол. США більше. В 2021 році чиста оплата праці становила 9,95 млрд дол. США, а в 2022 році склала 8,602 млрд дол. США, що на 14,5% менше в порівнянні з попереднім періодом.

За останні десять років питання міграції привертає все більше уваги та набуває дедалі вагомішого значення для України. За рейтингом Світового банку, Україна є п'ятим за розміром постачальником трудових мігрантів у світі та першим - серед країн Центральної та Східної Європи. Загалом Україна вважається найбільшим постачальником трудових мігрантів у Європі. Майже 25% економічно активного населення країни тимчасово чи постійно працює за кордоном. А після початку війни в Україні ця цифра зростає [80].

Найбільші обсяги грошових переказів в Україну в 2022 році надходили із семи країн світу: Польщі, США, Сполученого Королівства, Чехії, росії, Німеччини та Італії (у 2021 році частка цих країн становила 70,5% або 9,878 млрд. дол. США). З країн ЄС у 2021 році надійшло 8,602 млрд. дол. США, що на 30% більше, ніж у попередньому році (61,4% від загального обсягу грошових переказів в Україну), (див. Табл. 2.8), [64]. Трьома найпопулярнішими країнами призначення переказів для трудових мігрантів з України є Польща, Німеччина та Чехія.

Таблиця 2.6

Розподіл обсягів приватних грошових переказів в Україну за основними країнами та офіційними та неофіційними каналами надходження в 2018-2023рр.,

(млн. дол. США)

№	Країна	2018	2019	2020	2021	2022 3-4 квартали	2023 1-2 квартали
1.	Польща	3649	3558	3300	4647	1976	2139
2.	США	870	984	1220	1491	682	615
3.	Чеська Республіка	846	1113	834	877	633	554
4.	Німеччина	426	462	513	608	389	379
5.	Сполучене Королівство	394	601	1013	988	457	353
6.	Італія	492	498	475	490	397	310
7.	Ізраїль	337	351	361	422	302	227
8.	Кіпр	341	391	414	440	146	144
9.	Нідерланди	123	127	192	203	66	69
10.	Греція	191	195	195	207	56	57
Країни ЄС		6756	7127	6822	8602	4184	4193
Всього		11111	11921	11980	14019	6131	5845

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України.

Примітка 1: дані розраховано на підставі банківської звітності про фінансові операції з нерезидентами України та про перекази, що здійснено з використанням міжнародних систем переказу коштів, та враховують обсяги коштів, які надійшли в Україну неформальними каналами;

Примітка 2: Дані за країнами ЄС з 2015 року наведені без врахування Великої Британії.

Зазначимо, що простежується поступове перенаправлення українських мігрантів зі сходу на захід. Наприклад, спадна динаміка для росії з 26% у 2015 і до

5,5% в 2021 році. Причиною цього стали не тільки обмеження в'їзду до країни, але й падіння курсу рубля, через що заробітна плата не стала настільки конкурентною як була до цього (зменшення в 2 рази), [64].

Згідно з Правилами організації статистичної звітності, що подається до НБУ в умовах особливого періоду, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 18 грудня 2018 року № 140, інформація про транскордонні перекази, що отримані в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, у лютому-квітні 2022 року не збиралася.

Польща вже восьмий рік поспіль займає лідируючу позицію щодо обсягів приватних грошових переказів в Україну за офіційними та неофіційними каналами надходження. Її частка в 2021 році становить 33,1% або третину всіх переказів в Україну, а в 3-4 кварталах 2022 року та в 1-2 кварталах 2023 року 32,3% та 36,7% відповідно. На другому місці переказів в Україну знаходяться США з часткою в 10,6% в 2021 році, а в 3-4 кварталах 2022 року та в 1-2 кварталах 2023 року 11,2% та 10,5% відповідно. Третю позицію посідає Чехія з часткою в 7% від загальної суми надходжень та майже 1 млрд. дол. США в 2021 році, а в 3-4 кварталах 2022 року та в 1-2 кварталах 2023 року 10,3% та 9,5% відповідно. Четверте місце займає Німеччина. Великобританія посіла п'яту сходинку рейтингу за основними країнами щодо обсягів надходження приватних грошових переказів в Україну в 2022-2023рр.

В країнах з обґрунтованою економічною політикою, грошові перекази часто використовуються як інвестиції. Зміцнюючи інфраструктуру фінансового сектору та сприяючи міжнародним подорожам, країни можуть збільшити потоки грошових переказів, залучаючи кошти через офіційні канали. Велика кількість тіньових трансфертів пов'язана з тим, що транзакційні витрати на перекази коштів часто перевищують 20 % від їхньої суми, зменшення їх навіть на 5 відсоткових пунктів у світовому еквіваленті може призвести до економії в 3,5 млрд. дол. США для робітників, які пересилають гроші додому.

На рисунку 2.19. можна побачити географічну структуру грошових переказів, які надходять в Україну в 1-2 кварталі 2023 року за основними країнами офіційними та неофіційними каналами надходження:

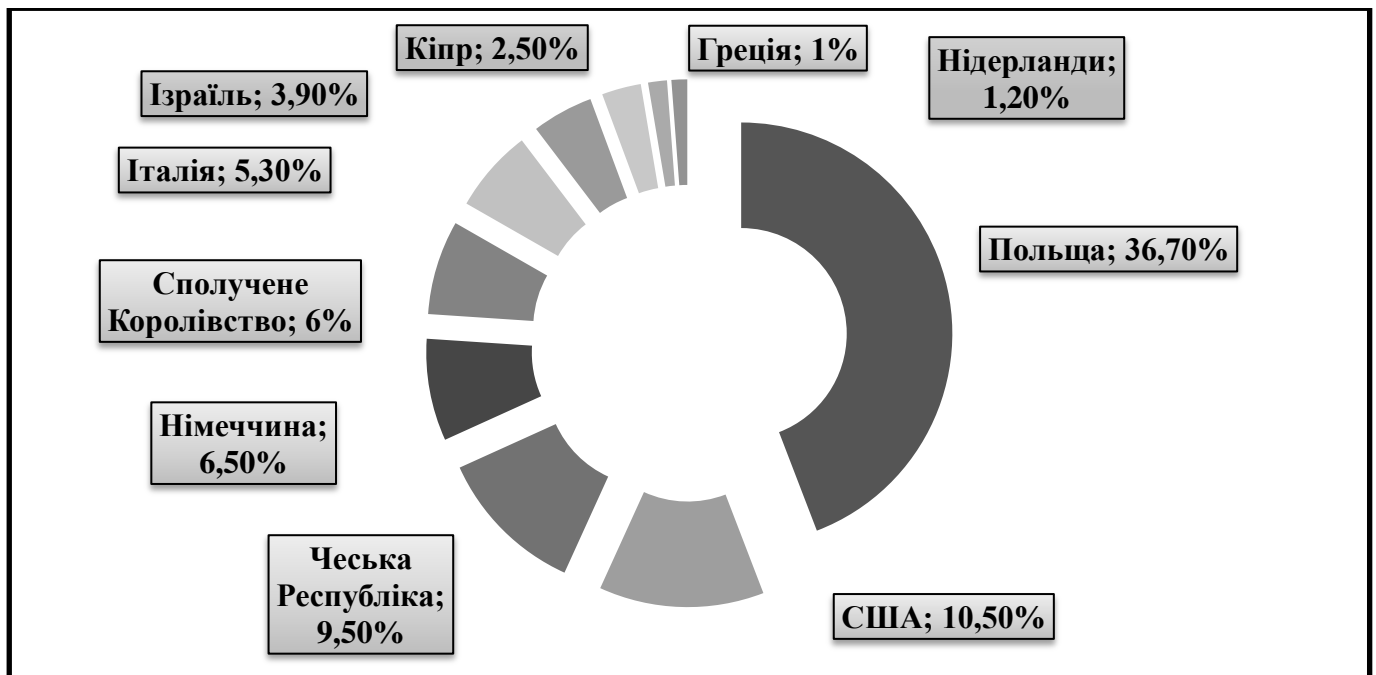

Рис. 2.19. Географічна структура приватних грошових переказів в Україну офіційними та неофіційними каналами в 1-2 кварталі 2023 року, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Щодо розподілу обсягів приватних грошових переказів в Україну за основними країнами та офіційними каналами надходження в 1-2 кварталі 2023 року, то тут в п'ятірку лідерів входять: Польща, США, Чехія, Німеччина, Сполучене Королівство (див. Табл. 2.7).

Країни, що розвиваються, хвилюються з приводу "відтоку мізків", хоча будь-які втрати на виробництві від еміграції кваліфікованих працівників можуть бути більш ніж компенсовані грошовими переказами та позитивними наслідками мережі на торгівлю та інвестиції. Один позитивний, хоча дещо обмежений, крок у напрямку більшої міжнародної мобільності робочої сили - це так звана пропозиція Mode-4 щодо надання послуг, що розглядаються в поточному раунді Генеральної угоди про торгівлю послугами [85].

Грошові перекази від мігрантів є значним джерелом валютних надходжень в Україну. На відміну від інших потоків капіталу грошові перекази є більш стійким джерелом валютних надходжень, на які фінансово-економічні кризи впливають значно менше. Зростання грошових переказів забезпечено збільшенням надходжень

з оплати праці через постійне нарощування кількості українських трудових мігрантів та зростання їх доходів на тлі постійного підвищення кваліфікації.

Таблиця 2.7

Розподіл обсягів приватних грошових переказів в Україну за основними країнами та офіційними каналами надходження в 1-2 кварталі 2023 року, (млн. дол. США)

№	Країна	Перекази, що здійснені через банківську систем	Перекази, що здійснені через міжнародні системи переказу коштів	Усього
1.	США	383,4	231,7	615
2.	Сполучене Королівство	335,2	18,2	353,5
3.	Італія	11,9	274,3	284,2
4.	Ізраїль	23,5	203,6	227
5.	Німеччина	81,8	112,5	294,3
6.	Кіпр	141,1	3,7	147,8
7.	Польща	66,7	35,5	112,2
8.	Ірландія	38,6	67,9	108,5
9.	Нідерланди	57,6	11,3	68,9
10.	Греція	45,7	25,6	71,3

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України.

Примітка: дані розраховано на підставі банківської звітності про фінансові операції з нерезидентами України та про перекази, що здійснено з використанням міжнародних систем переказу коштів.

Після 2014 року суттєво змінилася географічна структура країн призначення українських працівників: зменшилася частка росії та зросла країн ЄС. У результаті істотно збільшилася частка неформальних каналів як джерела надходжень переказів.

Таким чином, грошові перекази - це грошові перекази або перекази в натуральній формі, які здійснюють мігранти безпосередньо сім'ям або громадам у їхніх країнах походження. Грошові перекази є стійким джерелом валютних надходжень в Україну. За відносним рівнем переказів Україна є серед лідерів у світі.

Національний банк враховував як офіційні, так і неофіційні канали надходження грошей в Україну. За допомогою неформальних каналів протягом 2022 року в Україну переказали 12,543 млрд. дол. США, що на 1,486 млрд. дол.

США менше, ніж протягом минулого року (14,019 млрд. дол. США). Навіть в умовах війни перекази з-за кордону знизилися лише на 10 % у 2022 році, та були більше, ніж в 2020-2021рр. та створили нові стимули для підтримки ситуації. У розрізі країн найбільше транскордонних переказів в Україну надходить з Польщі, США, Чехії, Німеччини та Великобританії.

Висновки до розділу 2

Таким чином, у 2023 році очікується, що зростання грошових переказів сповільниться до 1,4%, до рівня 656 млрд. дол. США через уповільнення економічного зростання в основних країнах-джерелах. Повільніше зростання грошових переказів очікується в усіх регіонах, особливо в Європі та Центральній Азії (1%) і Південній Азії (0,3%). Особливо швидко зростають перекази до країн, що розвиваються. Вони є для них вагомим джерелом валютних надходжень. Країни, які за класифікацією ООН мають середній та низький дохід, отримали в 2022 році 647 млрд. дол. США від приватних осіб з-за кордону, тобто понад 78% усіх переказів.

Перекази українських мігрантів залишаються важливим джерелом притоку валюти, хоч й переказали в Україну в 2022 році на понад 1 млрд. дол. США менше, ніж у 2021 році. До воєнного вторгнення росії Україна посідала перше місце в Європі та Центральній Азії за обсягом приватних грошових переказів. За даними Світового банку, у 2021 році в Україну надійшли рекордні 14,1 мільярда доларів. Однак у березні та квітні НБУ зафіксував скорочення обсягів таких переказів на 10%, у порівнянні з середніми місячними показниками у 2020 та 2021 роках.

Головною причиною стало масове переміщення мешканців України, включно з тими, що рятувалися від війни за кордон і об'єдналися з членами родин, які вже мешкали за межами країни. Після початку війни спостерігається суттєве скорочення обсягів приватних грошових переказів, надісланих в Україну українськими мігрантами. Це пов'язано з тим, що для цих домогосподарств простішим варіантом було допомогти родині переїхати і залишатися поряд з ними.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

3.1. Вплив надходжень трудових мігрантів на основні показники економічного розвитку України

Повномасштабна агресія проти України створила нові виклики та загрози для країн: для України як жертви агресії; для країн ЄС, як до держав, які надають тимчасовий притулок українським громадянам-втікачам від війни; для інших країн, які приймають у себе українських біженців [19, с. 5].

Тісний зв'язок між економічним розвитком та міграцією був визнаний протягом певного часу. Проте останніми роками відбувся зсув у мисленні про взаємозв'язок між міграцією та розвитком. Традиційно міграція розглядалася як проблема з негативними наслідками для розвитку. Сьогодні все більше усвідомлюється, що міграція та мігранти можуть сприяти розвитку країни. Одним із факторів, що сприяли цій зміні мислення, є дедалі більше усвідомлення важливості грошових переказів.

Сьогодні не приділено досить уваги визначенню впливу грошових переказів на економіку країн. Окремі проблеми, зокрема залучення капіталу мігрантів як джерела інвестиційних ресурсів для фінансового ринку країни, стимулювання економічного зростання в Україні і набуття ним інноваційної природи як основи сталого економічного розвитку, ще певною мірою залишаються поза увагою вчених і практиків

Вплив міграційних процесів на економіку України є надзвичайно актуальною темою для наукових досліджень, особливо в контексті останніх подій та триваючої війною з росією. Україна, як і багато інших європейських країн, переживає стрімке скорочення населення, яке посилюється війною та міграцією [19, с.7].

Демографічний спад в європейських країнах спричинений різними факторами, такими як низька народжуваність, старіння населення та міграція. У випадку України війна значно прискорила цей спад, вона змусила мільйони українців покинути свої домівки, що призвело до внутрішнього та зовнішнього переміщення.

За даними ООН, на 14 березня 2023 року в Європі перебувало понад 8 млн українських біженців, близько 5 млн з них попросили тимчасового захисту у країнах ЄС. Загалом з 24 лютого 2022 року зафіксовано 19,5 млн переміщень з України за кордон, а в Україну - понад 11 млн [68].

Кількість людей, які виїхали з України, продовжує перевищувати кількість тих, хто повернувся: з початку 2023 року зафіксовано близько 2,2 млн перетинів кордону з України до сусідніх країн та приблизно 1,7 млн людей перетнули кордон назад в Україну. Це свідчить про зростання кількості біженців, які втікають з України від війни, зазначається в оновленому звіті ООН “Ситуації в Україні, №42” [68].

За даними World Migration Report 2022, до війни Україна була восьмою серед країн, громадяни яких виїжджають на роботу за кордон із показником 5,5-6 млн осіб. З них понад 1,5 млн українців працювало в Польщі [99].

Міграційний процес вплинув на ринок праці, соціальні послуги та загальну економічну ситуацію в країні.

Згідно з даними, понад 20 мільйонів громадян України з різних причин були змушені переїхати з місць свого постійного проживання або наразі проживають на тимчасово окупованих територіях. Більшість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), мобілізованих осіб або мешканців тимчасово окупованих територій перебувають у працездатному віці, втративши свої довоєнні робочі місця.

Аналітичні дані свідчать, що війна призвела до втрати роботи від 5 до 15 мільйонів українців працездатного віку. Підрахувати рівень безробіття під час активної фази війни практично неможливо, але навіть найоптимістичніший сценарій передбачає, що він у кілька разів вищий, ніж у 2020 році, коли була пандемія COVID-19 [19, с.8].

В ХХІ столітті майже кожна країна долучилася до міжнародної міграції робочої сили, а тому остання тією чи іншою мірою здійснює й економічний вплив на національні економіки як країн-донорів, так і країн-реципієнтів.

З огляду на уповільнення світової економіки та триваючу високу інфляцію, і підвищення процентних ставок, і вторгнення росії в Україну та у період після COVID-19 грошові перекази набули ще більшого значення як джерело зовнішнього фінансування. Вони виявилися стійкими до існуючих криз. Грошові перекази стали фінансовою порятунком у багатьох економіках через пандемію і стануть ще більшими в майбутньому.

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати інвестиційне використання. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

Оскільки Україна, як відомо, посідає помітне місце в світовій міграційній системі передовсім як країна походження численних мігрантів, отримує завдяки цьому значні суми приватних трансфертів з-за кордону (за даними Світового банку в 2021 році за обсягом переказів вона була найбільшим отримувачем у регіоні Європи та Центральної Азії, а в 2022 році займала другу позицію щодо надходжень переказів мігрантів) таке наукове завдання видається вкрай актуальним. Грошові перекази від мігрантів набули великого значення для української економіки.

Значні обсяги переказів трудових мігрантів пом'якшують наслідки криз для країн-донорів робочої сили. На відміну від інших фінансових потоків, перекази є доволі стійкими, оскільки трудові мігранти намагаються підтримати своїх близьких у складні часи. Крім того, такі потоки швидко відновлюються після завершення кризи.

Під час глобальної фінансової кризи 2009 року обсяги грошових переказів до країн світу скоротилися на 6%, в Україну - на 12%. В останні п'ять років перекази в Україну зросли удвічі і стали дуже потужним та стабільним джерелом надходження валюти в країну [86].

Попередні кризи 2008 та 2014-2015 років призвели до стрімкого зниження торгівлі та припливу капіталу в Україну. Водночас надходження грошових переказів менше залежать від економічного циклу та менш схильні до раптових зупинок. Таким чином, перекази набувають ролі певного фінансового буферу під час економічних потрясінь.

За відносним рівнем переказів Україна є серед лідерів у світі. За даними Світового банку, Україна у 2019-2022рр. увійшла в ТОП-30 за рівнем переказів до ВВП. Водночас дані Світового банку відображають перекази на валовій основі, тоді як Національний банк рахує чисті перекази, тобто без урахування витрат та податків у країні-перебування [88].

Зростання грошових переказів забезпечено збільшенням надходжень з оплати праці. Визначальний вплив на обсяги грошових переказів мають як економічна ситуація всередині країни так і у світі: великий диференціал в зарплатах стимулює трудову міграцію. Зростання грошових переказів в Україну спричинене як зростанням кількості трудових мігрантів, так і зростанням заробітної плати українських працівників закордоном на тлі підвищення їх кваліфікації.

Переорієнтація трудових мігрантів на країни ЄС після 2014 року зумовила зміни в структурі каналів надходжень переказів. 2014 року основною країною призначення українських мігрантів була росія. Через розвинуту систему платіжних систем з низькою оплатою за послуги більша частина переказів звідти надходила офіційними каналами.

Збройна агресія росії призвела до суттєвого перерозподілу трудових мігрантів за країнами: зросла частка країн ЄС та зменшилася росії. Водночас істотно збільшилася частка неформальних каналів на тлі більш високої ціни послуг платіжних систем, легкості транспортного сполучення та географічної близькості країн [93].

З метою удосконалення розрахунку грошових переказів було уточнено дані щодо неформальних каналів. Переорієнтація короткострокових мігрантів з росії до Польщі після 2014 року призвела до значної недооцінки обсягів приватних грошових переказів через надзвичайно низьку частку офіційних переказів з Польщі.

Публікація центральними банками Польщі та росії результатів опитувань зумовила потребу перегляду методології розрахунку українських даних щодо грошових переказів з цих країн. На основі дзеркальної статистики дані були суттєво збільшені. Однак зведений рахунок платіжного балансу не змінився через відповідні зміни у фінансовому рахунку [92].

Переорієнтація короткострокових мігрантів з росії до Польщі після 2014 року призвела до значної недооцінки обсягів приватних грошових переказів через надзвичайно низьку частку офіційних переказів з Польщі. Публікація центральними банками Польщі та росії результатів опитувань зумовила потребу перегляду методології розрахунку українських даних щодо грошових переказів з цих країн. На основі дзеркальної статистики дані були суттєво збільшені. Однак зведений рахунок платіжного балансу не змінився через відповідні зміни у фінансовому рахунку.

Доходи трудових мігрантів за кордоном скоротяться залежно від сфери зайнятості, зниження в яких буде нерівномірним. Найбільше постраждають доходи тих, хто працює сфері послуг: у готельно-ресторанному бізнесі, закладах культури та мистецтва, освіти. Однак при порівняно менший вплив надіяльність у сфері будівництва та бробної промисловості саме зниження доходів у цих видах діяльності матиме визначальний вплив через значну кількість залучених у них мігрантів.

Понад дві третини мігрантів щороку здійснюють перекази до України в середньому на суму 4 800 доларів США. Оскільки надходження від грошових

переказів із-за кордону становлять близько 14-15 млрд доларів США, що еквівалентно 7-8% валового внутрішнього продукту (ВВП), здійснення грошових переказів є надзвичайно важливим питанням для України [86], (див. Рис. 2.11.).

Грошові перекази українських заробітчани або закордонних родичів в Україну є однією з найбільших статей надходження валюти в економіку нашої країни, а частка цих надходжень у ВВП є значною. Так, в 2008 році вона становила лише 3,4%, то в 2019 році вже 8,5%, що в 2,5 разів більше. Під впливом пандемії коронавірусу частка переказів трудових мігрантів зменшилася та у 2019-2020рр. становила 7,7% та 7,6% відповідно у ВВП України. Протягом 2021 року через коронавірус грошові потоки дещо змінилися та склали 7% у ВВП країни, а в 2022 році частка грошових переказів у ВВП України знову зросла до 7,8% [64].

За останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування, особливо для економік країн, що розвиваються. Глобальна статистика свідчить, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію.

Україна, як відомо, посідає помітне місце в світовій міграційній системі передовсім як країна походження численних мігрантів, отримує завдяки цьому значні суми приватних трансфертів з-за кордону. Українські заробітчани залишаються найбільшими інвесторами в економіку України. Як було зазначено раніше, в світовій тенденції для багатьох країн грошові перекази емігрантів займають друге місце за величиною після прямих іноземних інвестицій, проте у випадку України останнім часом величина грошових потоків емігрантів набагато перевищує суму прямих іноземних інвестицій [64], (див. Рис. 3.1.).

Середній приплив грошових переказів в Україну з 2014 року був більш ніж удвічі вищим за приплив прямих іноземних інвестицій, більш ніж у чотири рази - за приплив портфельного капіталу, та більш ніж у вісім разів вищий за приплив офіційної фінансової допомоги на розвиток. Більше того, хоча приплив прямих та портфельних іноземних інвестицій був дуже мінливим і різко зменшився у 2014-

2015рр. та нещодавно у 2020 році після коронакризи, грошові перекази мігрантів залишались надзвичайно стабільними.

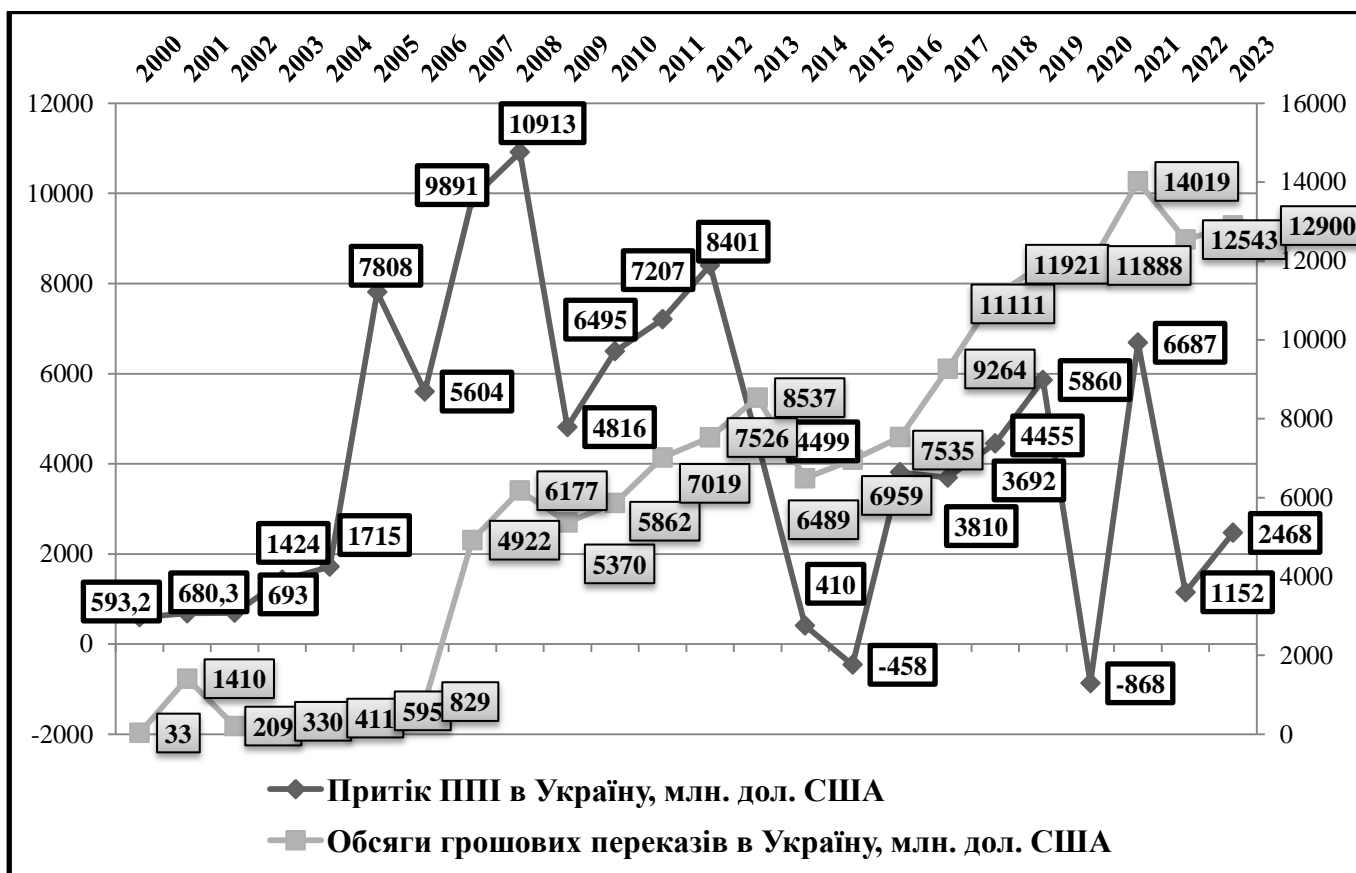

Рис. 3.1. Порівняльна динаміка притоку ПІІ та обсягів грошових переказів мігрантів в Україну в період 2000-2021рр., (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

За даними Національного банку України обсяг приватних грошових переказів в Україну в 2014 році становив 6,489 млрд. дол. США, що на 24% менше від показника за 2013 рік. Незважаючи на різке падіння надходження приватних переказів, заробітчани дають економіці України більше, ніж іноземні інвестори. За даними Державної служби статистики України, 2014 року іноземними інвесторами вкладено в економіку України 410 млн. дол. США прямих інвестицій [64].

На наведеному графіку видно, що прямі іноземні інвестиції в Україну мали різку тенденцію до зниження з 11 до 4 млрд дол. США у 2008 році внаслідок світової фінансової кризи, та з 8 до 1 млрд дол. США у 2013-2014 роках, що

пов'язано з економічною кризою та політичними подіями, що відбувались в Україні в цей період.

Проте грошові перекази емігрантів є більш стійкими до економічних зрушень, про що свідчить те, що вони є більш стабільним джерелом фінансових надходжень, і в перспективі можуть стати більш надійним інструментом для підтримки домогосподарств, та для залучення їх у якості інвестицій. З 2005 по 2021 рік річна сума грошових переказів мігрантів зростала майже стабільно і збільшилась з 2 млрд. дол. США до 15 млрд. дол. США.

Отже, середній приплив грошових переказів в Україну з 2011 року був більш ніж удвічі вищим за приплив прямих іноземних інвестицій, більш ніж у чотири рази - за приплив портфельного капіталу та більш ніж у вісім разів вищий за приплив офіційної фінансової допомоги на розвиток. Більше того, хоча приплив прямих та портфельних іноземних інвестицій був дуже мінливим і різко зменшився в 2014-2015рр. та в 2020-2021рр., після коронакризи, грошові перекази мігрантів залишалися надзвичайно стабільними, зміни відбулися лише в 2022 році.

Європейські країни зацікавлені в тому, щоб до них приїжджали люди працездатного віку, які швидко адаптуватимуться, вивчатимуть мову, шукатимуть роботу. І тому ті країни, які зараз допомагають нам перемогти, стануть нашими головними конкурентами після закінчення воєнних дій у боротьбі за робочі руки.

На 14 березня 2023 року в Європі перебувало понад 8 млн українських біженців, за даними ООН, близько 5 млн з них попросили тимчасового захисту у країнах ЄС. Війна в Україні суттєво вплинула на демографічну та економічну ситуацію в країні. Військовий конфлікт, що триває з 2014 року, та вторгнення росії у 2022 році призвели до різкого скорочення населення, яке, за прогнозами, досягне 26 мільйонів до 2060 року. Міграційна криза призвела до зменшення кількості населення працездатного віку та збільшення кількості пенсіонерів та осіб з інвалідністю, що створює значні виклики для економіки країни.

Зменшення чисельності населення призвело до скорочення приватного споживання, експорту та іноземних інвестицій. Скорочення податкових надходжень і збільшення соціальних витрат також призвели до економічної кризи. Для

запобігання майбутній економічній кризі вкрай важливо впроваджувати міграційну та демографічну політику.

З початком повномасштабної війни з росією частина чоловіків-заробітчани повернулися в Україну для її захисту. За даними Прикордонної служби, за перший місяць війни в Україну повернулося 400 тисяч осіб, з яких 75–80% становили чоловіки. Через введені обмеження на перетин кордону для чоловіків ті, хто повернувся, вже не змогли повернутися до попередніх місць роботи за кордоном. Крім того, не змогли повернутися за кордон на роботу й сезонні працівники.

Водночас у пошуках безпечного місця для життя Україну почали масово залишати жінки з дітьми. Зокрема у доповіді про торгівлю людьми Державного департаменту США за 2022 рік зазначено, що 90% біженців на початку великої війни становили саме жінки та діти. Відбулася своєрідна заміна: частина чоловіків повернулася в той час, як їхні сім'ї виїхали за кордон. З виїздом жінок та дітей відпала потреба здійснювати перекази в Україну в попередніх обсягах.

Типовий «портрет» мігранта у попередні роки значно відрізняється від типового мігранта 2022 року, який є далеким від образу класичного заробітчанина. Саме тому істотне збільшення мігрантів не забезпечило відповідне зростання переказів.

За результати опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова на пунктах пропуску через державний кордон України у Закарпатській області (пункти пропуску Ужгород, Малий Березний та Чоп (Тиса) можна скласти певний портрет українського біженця.

Певний портрет українського біженця.

Так, переважна більшість біженців (83%) - це жінки, чоловіки становлять лише 17%. Найбільшу групу біженців становлять жінки від 30 до 39 років (37%), 26% - ті, кому від 40 до 49 років, тобто люди активного, працездатного віку. Виїхали за кордон жінки переважно з вищою або незакінченою вищою освітою (76%), 18% - із середньою спеціальною освітою, і лише 6% - із загальною середньою освітою (рис.3.2.):

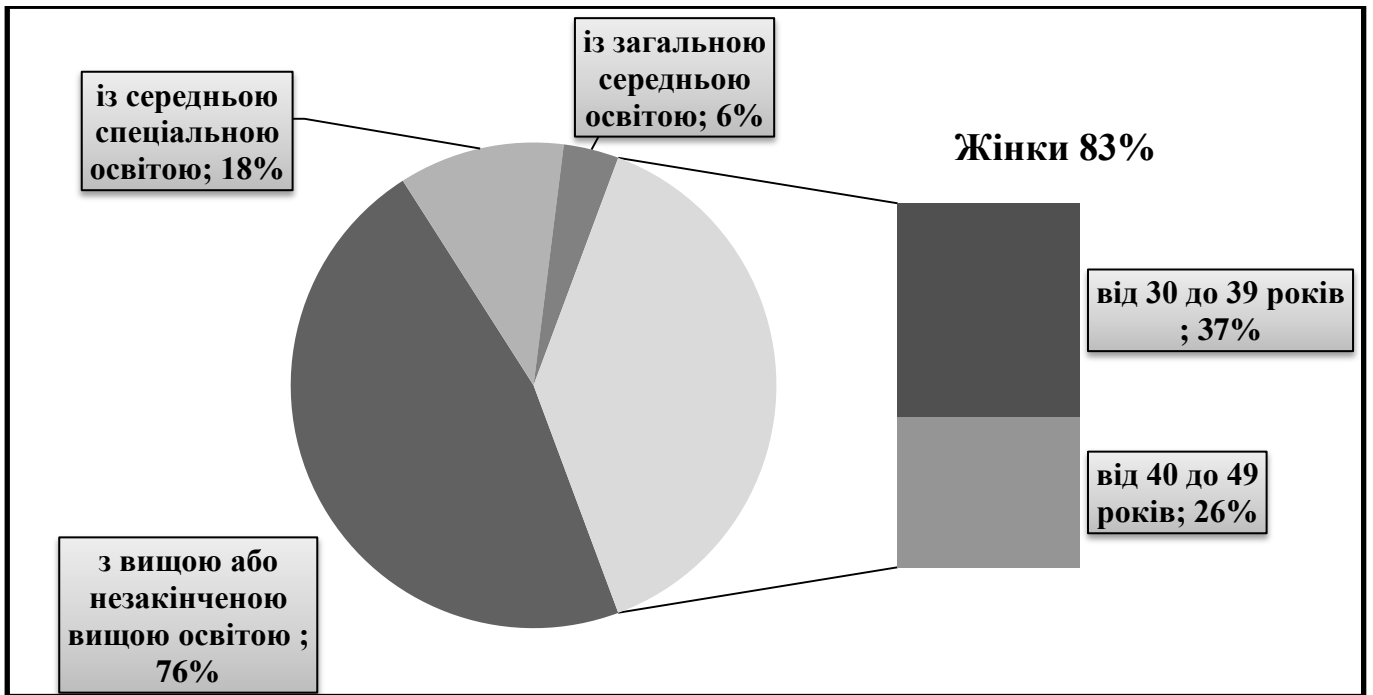

Рис. 3.2. Портрет українського біженця за віком та рівнем освіти, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Центра Разумкова.

Найбільш представленими соціальними групами є висококваліфіковані фахівці (26%), підприємці (20%) та кваліфіковані робітники (17%), (рис.3.3.):

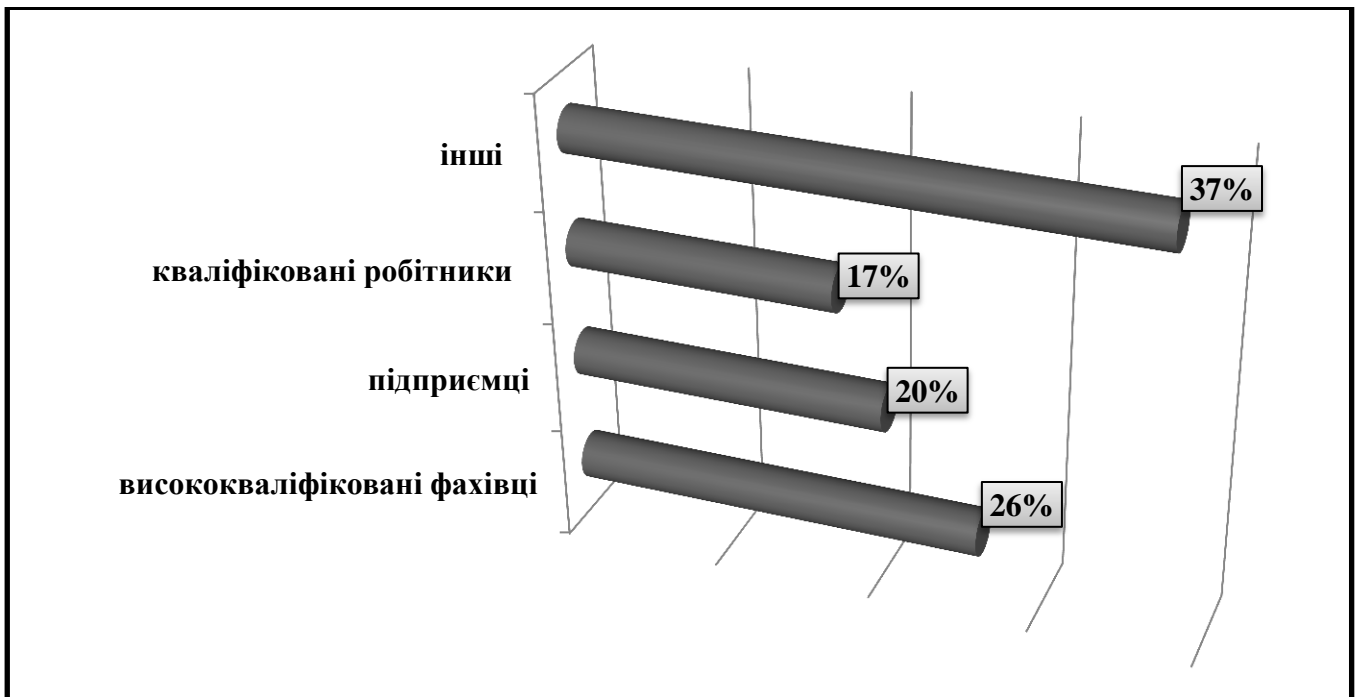

Рис. 3.3. Портрет українського біженця за професійною кваліфікацією, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Центра Разумкова.

Більше половини тих, хто виїжджав за кордон у зв'язку з воєнними діями — жителі Сходу та Півдня країни (51,5%), найбільше серед східних областей представлена Харківська - (19%), 45% - жителі центральних областей (у т.ч. 31% - жителі Києва та Київської області), і лише 4% - жителі західних областей, (рис. 3.4.):

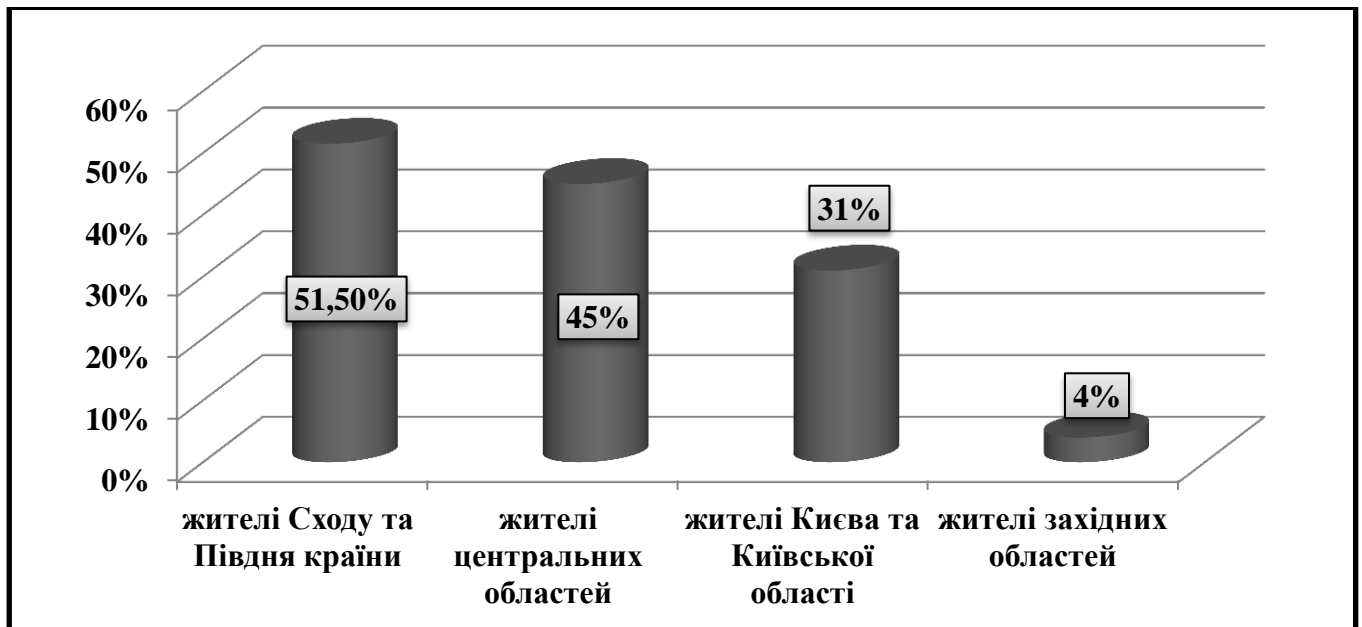

Рис. 3.4. Портрет українського біженця за регіональною характеристикою, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Центра Разумкова.

У 2021 році, попри скорочення кількості мігрантів, зумовленого карантинними обмеженнями, заробітчани переказали в Україну понад 14 млрд. дол. США за рік, це рекордна сума переказів. Для порівняння: за даними НБУ, у 2020 році грошові перекази становили майже 12 млрд. дол. США, а у 2019 році - 11,9 млрд. дол. США. Якщо у 2019 році за межами України перебувало близько 3,2 млн трудових мігрантів, то у 2021 році їхня кількість скоротилася до 2,5–3 млн. До початку повномасштабної війни НБУ очікував, що рівень переказів у 2022 році перевищить показник попереднього року, однак прогнози виявилися завищеними.

У 2022 році в Україну переказали 12,543 млрд. дол. США, що на 10%, менше, ніж у 2021 році. З початком 2023 року тренд зі скорочення продовжився. Обсяги приватних грошових переказів у січні 2023 року в порівнянні з січнем минулого

року зменшилися на 14,4% та становили 967 млн. дол. США. Утім, потрібно врахувати, що січень минулого року був ще «довоєнним».

На тлі скорочення загального обсягу переказів у 2022 році зросли витрати мігрантів у країнах перебування (+8,5%) та суми сплачених податків у країнах перебування (+16,1%). В спеціальному дослідженні НБУ, присвяченому впливу мігрантів на економіку країн-реципієнтів, зазначено, що у 2022 році витрати українців за кордоном порівняно з попереднім роком зросли більше ніж утричі – до 2 млрд. дол. США на місяць (переважно внаслідок заощаджень в українських банках, а не оплати праці, отриманої в країнах-реципієнтах, що відображено у статистиці із грошових переказів).

Нова хвиля мігрантів, зумовлена великою війною, швидко інтегрується в європейський ринок праці, що впливає на суму сплачених податків. Також варто враховувати деякі зміни податкової політики в країнах ЄС, зумовлені напливом мігрантів з України. Та й самих мігрантів значно побільшало, що не могло не позначитися на сумі сплачених податків та витрачених коштів у країнах перебування. Внаслідок приватного споживання та сплачених податків країни, котрі приймають українських біженців, мають змогу повністю або частково перекривати видатки на їхнє утримання. А в середньо- та довгостроковому періоді вигоди країн-реципієнтів від напливу українських мігрантів будуть ще суттєвішими.

Таким чином, українські заробітчани залишаються найбільшими інвесторами в економіку України. В світовій тенденції для багатьох країн грошові перекази емігрантів займають друге місце за величиною після прямих іноземних інвестицій (ПІІ), проте у випадку України останнім часом величина грошових потоків емігрантів набагато перевищує суму ПІІ. Світові дослідження показують, що грошові перекази мігрантів у країни з низьким рівнем доходу займають більшу частку у ВВП, ніж частка імпорту, і є також більшими за частку грошових переказів від ВВП для країн із середнім доходом. В Україні вхідні потоки грошових переказів є в декілька разів більшими за вихідні, що може свідчити про те, що українські іммігранти не відправляють кошти за кордон, або їх менша кількість порівняно з кількістю емігрантів.

3.2. Проблеми та напрямки вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні в умовах війни

Ретроспективний аналіз динаміки грошових переказів показує, що їх обсяг суттєво залежить від загальної соціально-економічної, політичної та безпекової ситуації. Цей показник реагує на системні кризові явища, що спостерігаються в Україні та світі. Оприлюднені на сайті НБУ дані про величину приватних трансфертів за останні п'ятнадцять років (2008-2022 рр.) дають змогу прослідкувати реакцію цього показника на світову фінансово-економічну кризу 2008 року, окупацію Криму, частини Луганщини та Донеччини разом з початком гібридної війни і на повномасштабне вторгнення країни-агресора. На всі зазначені стресові фактори приватні трансферти реагували падінням їх загальних обсягів [65], (рис. 3.5.):

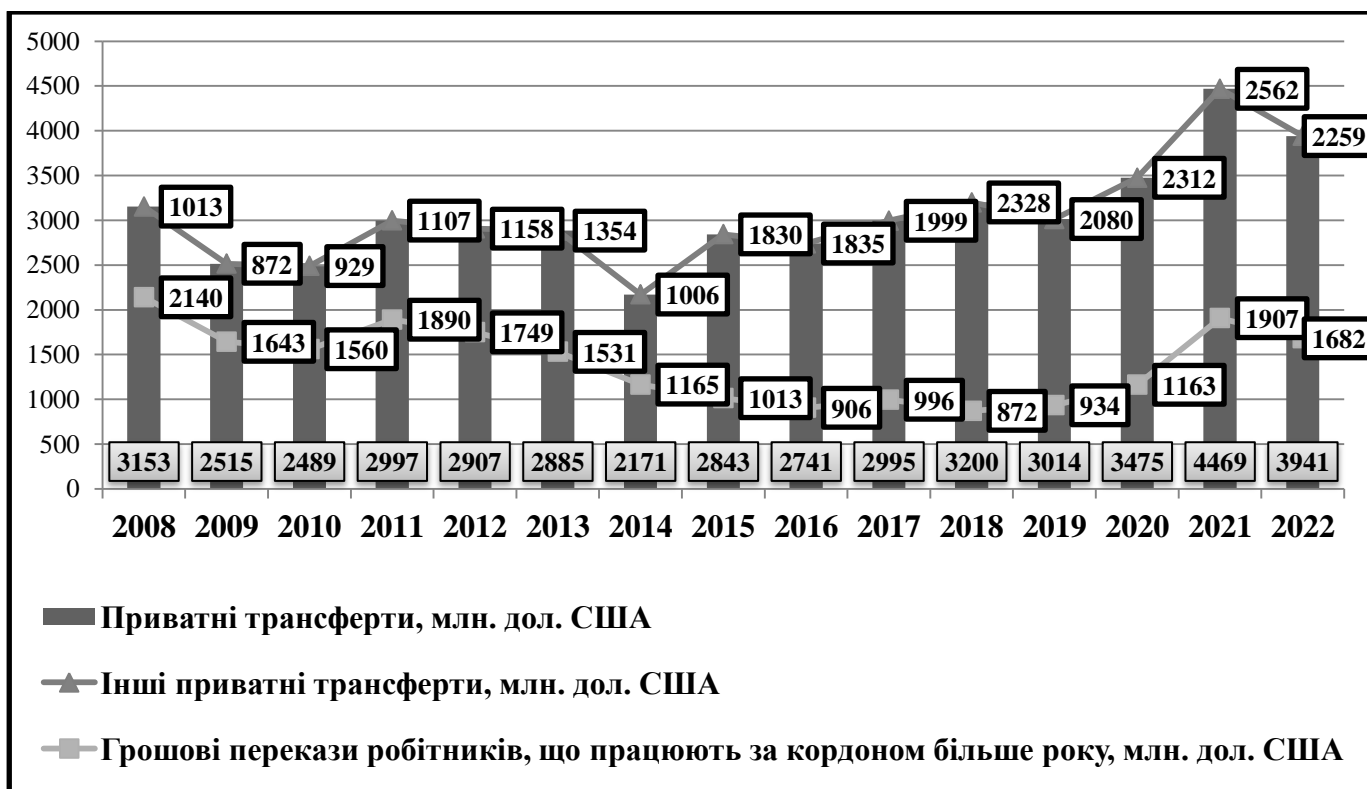

Рис. 3.5. Динаміка обсягів приватних трансфертів в Україну в 2008-2022 рр., (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Натомість поширення COVID-19 не призвело до зниження річних обсягів грошових переказів у 2020 році, оскільки їх зменшення було зафіксовано лише у квітні та травні цього року, з червня вони почали швидко відновлюватись і у липні досягли рівня попереднього року [65]. Така ситуація є очевидним наслідком відновлення ринків праці у країнах призначення українських працівників після піку коронакризи і поновлення доступу до виїзду за кордон після жорсткого закриття кордонів.

Кризи, з якими Україна зіштовхнулася в останні 15 років, залежно від їх впливу на обсяги грошових переказів у країну, можна розділити на дві групи. До першої варто віднести світову фінансово-економічну кризу 2008 року і поширення COVID-19, до другої - гібридну та повномасштабну війну країни-агресора проти України.

Кризові явища першої групи спричинили зміну трансфертної поведінки відправників переказів, натомість обидві фази війни призвели до втрати фактичного контролю урядом деяких частин українських територій. НБУ не має змоги збирати дані з окупованих територій, тому стрімке зниження загальних обсягів приватних трансфертів в Україну, зафіксоване у 2014 та 2022рр., великою мірою пов'язане зі зменшенням географічного охоплення збору даних. Проте структурний чинник звуження зони спостереження пояснює скорочення приватних трансфертів лише частково і супроводжується зміною поведінкових моделей, пов'язаних з пересиланням коштів. Для підтвердження цієї тези наведемо такі дані: Крим та східні райони Донецької і Луганської областей (тобто регіони, що були окуповані на початку прихованого збройного вторгнення в Україну) становлять близько 7 % території України [56], натомість обсяги приватних трансфертів, зафіксовані НБУ у 2014 році, є меншими за попередній рік на 24,7 %.

Наводячи дані про обсяги приватних грошових переказів, НБУ керується методологією платіжного балансу, зокрема 6-м виданням Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ6). Згідно з цією методологією приватні трансферти складаються з грошових переказів робітників, які працюють за кордоном більше року, та інших приватних трансфертів. Питома вага першої з

виділених складових у 2008 році становила 67,9 %. Упродовж наступних шести років цей показник зменшувався поступово, а в 2015 році відбулося його стрибкоподібне зниження: з 53,7 % у 2014 році до 35,6 % у 2015 році. У 2015-2020 рр. значення індикатора коливалося на приблизно однаковому рівні, натомість в останні два роки - дещо зросло: у 2021 році воно становило 42,7 %, а у 2022 році - 44,6 %.

Стрімке зменшення частки грошових переказів робітників, котрі працюють за кордоном більше року, у загальній структурі приватних трансфертів пояснюється запровадженням перерахунку даних щодо приватних грошових переказів за 2015-2017 році [65]. НБУ пояснює потребу перегляду даних з оприлюдненням у 2017 році звітів окремих досліджень, проведених Національним банком Польщі, Центральним банком рф і Державною службою статистики України. Дослідження встановили переорієнтацію напрямків короткострокової міграції з України: помітна частина українців почала надавати перевагу тимчасовому працевлаштуванню в Польщі і залишати ринок праці країни-агресора. Трансфертна поведінка зайнятих у Польщі українців характеризувалася низькою часткою офіційних переказів, що призвело до структурних змін у показниках платіжного балансу.

У науковій літературі, присвяченій грошовим переказам, поширеною є думка щодо антициклічного характеру грошових переказів, що зростають під час спаду національної економіки країни, до якої вони спрямовуються, і зменшуються у протилежному випадку. Поглиблені дослідження із зануренням у різні національні контексти підтвердили антициклічність переказів у деяких країнах світу і довели їх циклічний характер в інших. Характер та частота здійснення переказів трансформується у тому разі, коли криза стосується не лише країни походження мігрантів, а й країни перебування, тобто коли йде мова про кризові процеси наднаціонального характеру. Експерти світового банку зауважують, що під час пандемії COVID-19, що вплинула на всі країни світу, класична модель антициклічності переказів втратила свою актуальність [16]. Війна, розв'язана країною-агресором в Україні, так само впливає на процеси глобального, а не лише

національного, соціально-економічного розвитку, вичерпуючи ресурсний потенціал для приватних трансфертів.

Зменшення загальних обсягів грошових потоків, спрямованих до України з-за кордону, можна також частково пояснити возз'єднанням за межами держави колишніх отримувачів переказів з відправниками у результаті вимушеної міграції після вторгнення. Попередні дані вибіркового дослідження свідчать про те, що грошові перекази до війни були спрямовані насамперед до членів родини та найближчих родичів.

Згідно з результатами модульного вибіркового обстеження з питань зовнішньої трудової міграції 2017 року, третина домогосподарств (33,7 %), які отримували матеріальну допомогу з-за кордону, одержали її від чоловіка або дружини, майже стільки ж (30,7 %) - від дітей, удвічі менше (15,1 %) - від батьків. Кожному п'ятому домогосподарству (20,1 %) перекази надсилали інші родичі і лише кожному двадцятому (5,7 %) - друзі та інші люди [56].

Дослідження, проведені після повномасштабного вторгнення, показують, що наявність родичів за кордоном слугувала важливим фактором впливу у процесі прийняття рішення про вимушену міграцію [18]. У результаті помітна частка осіб, які на момент повномасштабного вторгнення мали близьких родичів за кордоном, з великою імовірністю виїхали за межі країни і об'єдналися там з близькими. Такі ситуації означають втрату сенсу у здійсненні переказів і їх логічне припинення.

Два неповні місяці 2022 року до повномасштабного нападу країни-агресора характеризувалися збільшенням грошових надходжень в Україну у вигляді приватних трансфертів порівняно з попереднім роком: у січні зростання було незначним (на 7,4%), натомість у лютому - набагато помітнішим (на 19,2 %), (див. Рис. 3.6.).

Імовірно, що більшість трансфертів направлено до України до 24 числа цього місяця. У березні було зафіксовано стрімке зменшення показника (на 21,1 % проти лютого і на 13,3 % порівняно з березнем попереднього року). Березень 2022 року став місяцем з найнижчими обсягами приватних трансфертів. До кінця календарного року вони дещо зросли, але так і не досягли рівня попереднього року. У січні і

лютому 2023 року обсяги приватних трансфертів були меншими за відповідні (довоєнні) показники 2022 року. Дані за березень 2022 і 2023рр. відрізняються несуттєво, адже відображають соціально-економічні реалії доби, що наступила після повномасштабного вторгнення.

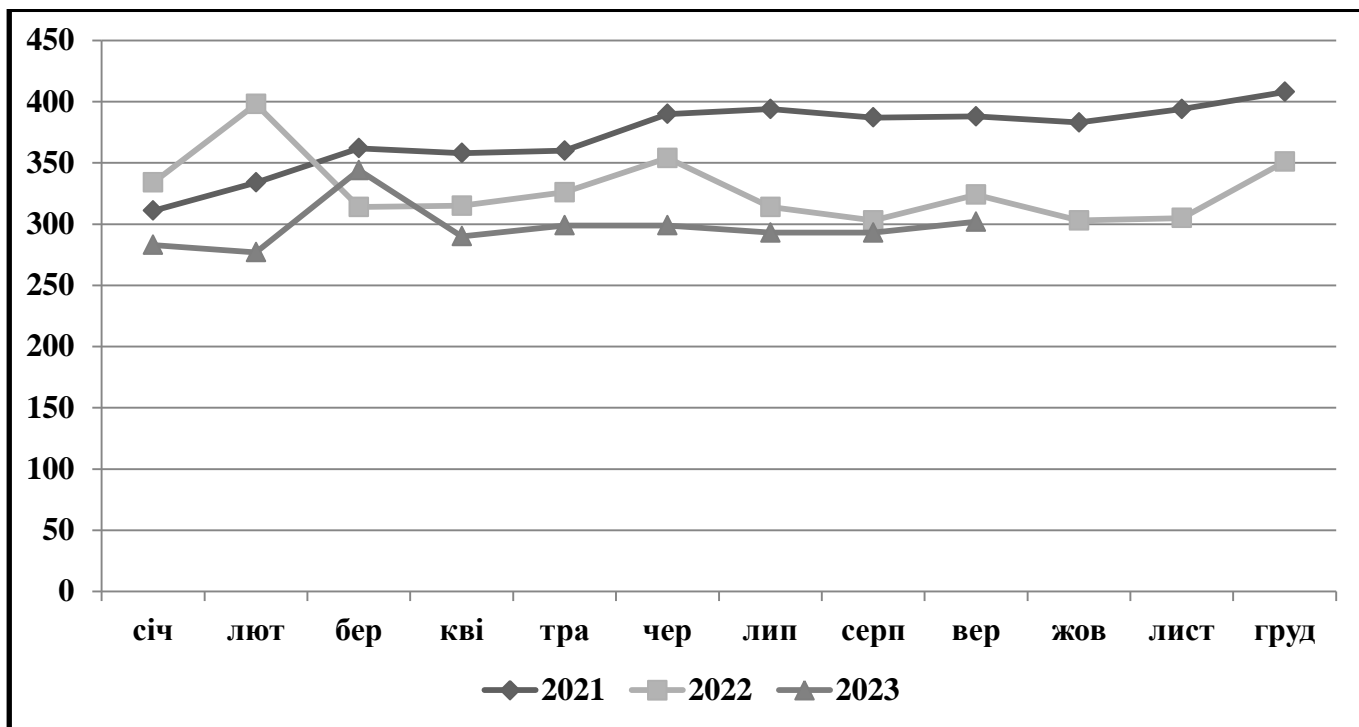

Рис. 3.6. Помісячна динаміка приватних трансфертів в Україну впродовж січня 2021 року - вересня 2023 року, (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Вартість грошових переказів впливає на їх частоту та поширення. Середні витрати на відправлення 200 доларів в Європу та Центральну Азію у другому кварталі 2021 році становили 6,3 % від суми переказу, впродовж року вони зросли на 0,1 відсоткового пункту. У рамках ініціативи Європейської комісії група фінансових установ підписала у вересні 2022 році спільну заяву щодо зобов'язань знизити загальні тарифи на відправлення грошових переказів в Україну - принаймні на період війни. Цільовою ставкою комісії за здійснення приватних трансфертів визначено 3 %. У результаті відбулося стрімке зниження вартості на грошові перекази до України. Найінтенсивніше зменшення тарифів зафіксоване щодо

переказів з Німеччини (більше ніж удвічі) та Чехії (майже удвічі). Унаслідок цього вартість послуг грошових переказів німецько-українським коридором стала найнижчою в регіоні [56]. Наразі тариф на відправлення грошей в Україну варіюється від 2,3 % у Німеччині до 4,3 % у США.

Згідно з відомостями НБУ, понад дві третини обсягів приватних грошових переказів у 2021 році надходили в Україну з шести основних країн: Польщі, США, Чехії, Німеччини та Великої Британії (рис. 3.7.):

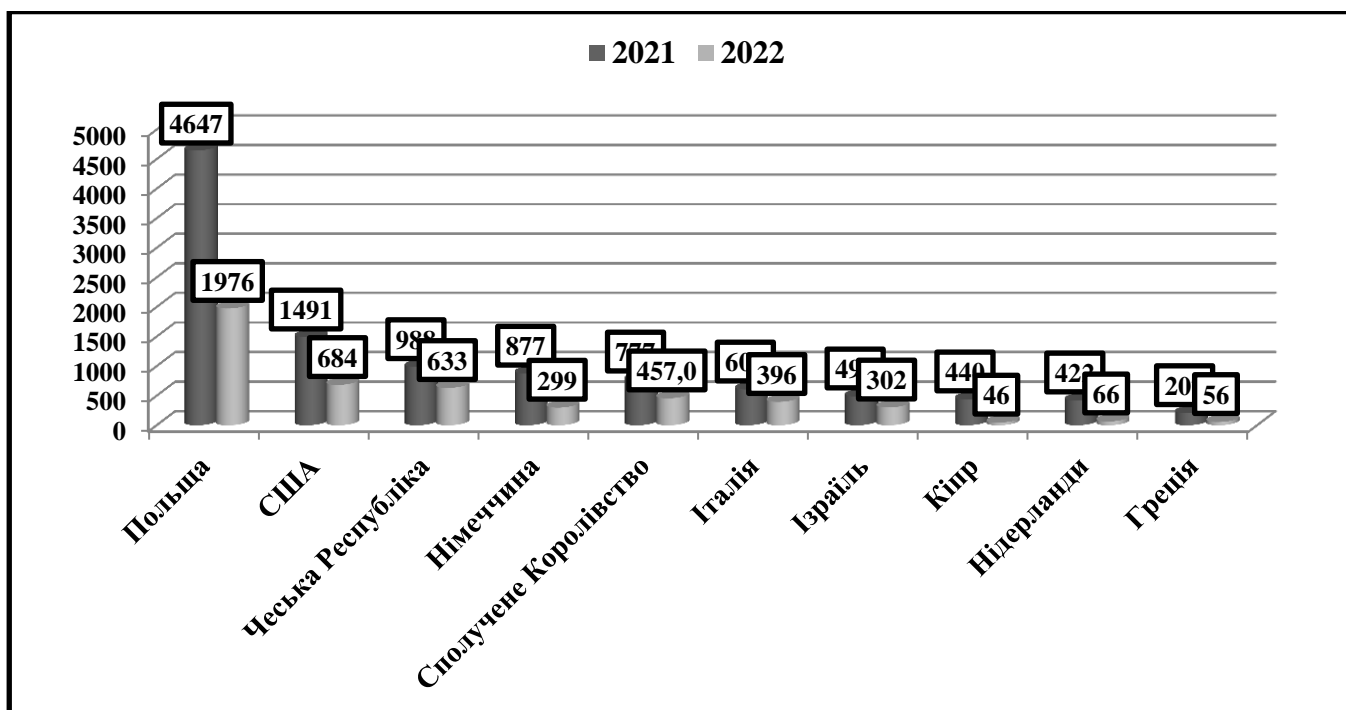

Рис. 3.7. Обсяги приватних грошових переказів в Україну за основними країнами походження у 2021-2022рр., (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Дані про географічний розподіл походження приватних трансфертів за першу половину 2023 роки поки що не доступні, проте з великою імовірністю можна передбачити зростання потоків грошових переказів з Німеччини та зменшення з боку країни-агресора.

Грошові перекази зазвичай формуються з надлишкових коштів, які залишаються після задоволення основних потреб відправників. У цьому контексті зростає увага до розгляду структури вимушених мігрантів з України за рівнем їх

добробуту за кордоном. Це важливе завдання для оцінювання розміру груп, що потенційно здатні направляти перекази на батьківщину. Емпіричні дані свідчать про те, що велика частина українських біженців через війну втратила доходи.

Згідно з результатами опитування українців, які виїхали за кордон після повномасштабного вторгнення, проведеного Центром економічної стратегії (ЦЕС) та дослідницькою агенцією Info Sapiens, до 24 лютого 2022 року 4 % з них бракувало грошей на харчування, а 8 % - вистачало лише на цю статтю витрат. Наприкінці 2022 року відповідні частки зросли у декілька разів і становили 12 і 28.

Вимушені мігранти з України розпорошені різними країнами Європи та світу. У кожній з них діє своя система соціальних виплат, пільг та інших видів підтримки. У Німеччині українці можуть розраховувати на щомісячні виплати з безробіття (близько 400 євро), додаткові виплати на дітей (285-376 євро на місяць залежно від віку дитини) та субсидії на оренду житла. Натомість у Польщі виплати на дитину (приблизно 100 євро на місяць) є єдиним видом матеріальної допомоги, що надається на регулярній основі. У Чеській Республіці існує практика надання лише одноразової допомоги у розмірі близько 200 євро. Виплати в Італії становлять близько 300 євро і надаються впродовж трьох місяців. У результаті цієї неоднорідності виникає суттєва географічна різниця у рівні життя вимуше них мігрантів. 56 % українців у Польщі і 50 % в Італії не вистачає коштів на базові потреби. Натомість у Німеччині 76 % українцям достатньо коштів для покриття базових потреб, а 14 % ні в чому собі не відмовляють [56].

Серед вимушених українських мігрантів в Естонії понад три чверті (78 %) повідомили про те, що потребують більше грошей для покращення свого становища в країні, протилежне заявив лише кожен двадцятий опитаний (5 %). Ще 17 % не змогли чітко відповісти на це запитання [56]. Факт працевлаштування у країні майже не впливав на відчуття достатності коштів у опитаних: серед зайнятих респондентів про потребу збільшення доходу повідомили 74 %. Ймовірно, що стабільна зайнятість означає втрату доступу до деяких видів соціальної допомоги (виплат з безробіття, субсидій для оплати житла), натомість розмір заробітної плати ненабагато перевищує державні виплати. Наприкінці весни 2022 році охоплення

українців різними видами соціальної допомоги в Естонії було досить широким: половина з них (51 %) отримували соціальні виплати регулярно, більше ніж чверть (27 %) - іноді, і лише кожен п'ятий (22 %) не отримував їх зовсім. Найпоширенішим видом допомоги були виплати на дітей. Чоловіки, старші та бездітні респонденти отримували виплати з безробіття. Найрідше регулярні соціальні виплати отримували самотні українці (у 31% випадків), а найчастіше -ті, хто мали дітей до 18 років.

Українські мігранти, які виїхали за кордон до повномасштабного вторгнення і вже інтегрувались у країни призначення, мають більше ресурсів для здійснення грошових переказів на батьківщину, ніж українці, котрі залишили країну після 24 лютого 2022 році. Згідно з результатами опитування 7,6 тисяч українців в Польщі, проведеного у липні-вересні 2022 р., 80 % респондентів, які прибули до країни до повномасштабного вторгнення, працювали на умовах повної зайнятості [61]. Серед опитаних, що приїхали після початку повномасштабної війни, про подібну ситуацію повідомили лише близько третини українців.

Отже, питома вага безробітних поміж останньої групи у декілька разів перевищувала аналогічний показник серед мігрантів попередньої хвилі. Зайняті вимушені мігранти майже у 40 % випадків виконували найпростіші види робіт, менше ніж 10 % з них були кваліфікованими робітниками. Частки серед добровільних мігрантів, які прибули раніше, становили близько 20 % і близько 30 % відповідно. Натомість серед зайнятих вимушених мігрантів помітно вищою є частка спеціалістів. Зазначена структура зайнятості чинить вплив на здатність різних груп українців акумулювати кошти для грошових переказів на батьківщину.

Грошові перекази у науковій літературі розглядаються переважно як потоки, спрямовані від мігрантів, зокрема трудових, до своїх родичів на батьківщині. Проте окремі дослідження зафіксували наявність помітних грошових потоків, спрямованих у протилежний бік. Так трапляється у випадках, коли новоприбулі мігранти лише починають шлях своєї адаптації у країні прибуття, іноді їм необхідно сплатити запозичення, витрачені на переїзд до нової країни. У такому разі можливості для надсилання матеріальної допомоги на батьківщину суттєво обмежені або взагалі

відсутні. Члени родини, які залишилися на батьківщині, можуть підтримувати мігрантів за кордоном допоки вони досягнуть фінансової стабільності [56].

Взаємозв'язки вимушеної міграції з грошовими переказами на сьогодні досліджені не достатньо. Згадка про те, що переказані кошти мають важливий потенціал для відновлення сімей, які зазнали вимушеної міграції [56], виглядає цілком розважливо. Проте у такому разі необхідно ретельно проаналізувати контекст зародження потоків вимушеної міграції, щоб зрозуміти, хто може бути відправником переказів, надісланих цій категорії отримувачів. Масштабний рух біженців виникає найчастіше під час війн або збройних конфліктів. Ці процеси зазвичай супроводжуються погіршенням соціально-економічних умов проживання, зниженням рівня доходів у країні. Особи, які залишаються на батьківщині в таких умовах, навряд чи мають стабільні надлишкові кошти для систематичної підтримки родичів, що виїхали за межі країни. Крім того, найчастіше вартість життя у країнах, які приймають біженців, вища ніж у регіонах їх походження. Це може додатково знизити мотивацію до переказів, адже купівельна спроможність суми, яка виглядає солідною на батьківщині, у країні призначення може виявитися незначною.

Дослідження, проведене УВКБ ООН, свідчить про те, що незначна частина вимушених мігрантів з України все ж отримує грошові перекази з батьківщини. Про це повідомили 12 % опитаних (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Розподіл домогосподарств біженців з України залежно від основних джерел їх доходу, %

Джерело доходу	%
виплати соціальної допомоги / грошова допомога	47
заробітна плата / доходи від працевлаштування	35
заощадження	32
перекази від родичів або друзів з України	12
пенсії	12

Примітка. Складено автором за даними дослідження УВКБ ООН, 2022 році.

Проте якщо розширити фокус дослідження і включити до нього не лише приватні трансферти, а всі потоки коштів, згенерованих в Україні і спрямованих у країни призначення вимушених мігрантів, виявиться, що масштаби грошової маси, що рухається за межі держави услід за людьми, які виїхали, є набагато значнішими. Для третини респондентів заощадження входять до переліку основних джерел доходу. Найімовірніше, ці заощадження були акумульовані на батьківщині ще до повномасштабного вторгнення. Кожна восьма особа у вибірці згадала про пенсії. Для третини опитаних заробітна плата є важливим джерелом доходу. У межах цього дослідження важливо звернути увагу на той факт, що частина вимушених мігрантів зберігають трудові контакти з батьківщиною: кожен сьомий поміж працевлаштованих або самозайнятих осіб працює дистанційно на українського роботодавця. Таким чином, доходи від працевлаштування також частково можуть надходити у країни призначення з України. Національний банк України звітує про суттєве зростання витрат українців за кордоном впродовж 2022 році [65].

Протягом перших місяців після повномасштабного вторгнення в українських банках було зафіксовано помітне зниження коштів на валютних рахунках фізичних осіб, натомість залишки на гривневих рахунках, навпаки, зростали. Експерти НБУ пов'язують останнє з підвищенням заробітних плат військовослужбовцям та збільшенням їх чисельності, а також з виплатами за поранення / загибель. Використання коштів з карток українських банків за кордоном відбувалося найчастіше у вигляді зняття готівки та здійснення операцій в торгівельній мережі. Вимушені мігранти - не єдина категорія осіб, які активно знімали готівкові кошти за кордоном. У результаті суттєвої різниці курсу валют в Україні зародилося явище т. зв. карткового туризму, яке почало згасати після запровадження обмежень на зняття готівкової валюти за кордоном. У березні-червні 2022 році середньомісячні обсяги зняття готівки за межами України становили 990 млн дол. США, а вже у липні-жовтні вони зменшились на 42 %.

Таким чином, дослідження тематики грошових переказів не втратило своєї актуальності після початку повномасштабної війни. Повномасштабна війна призвела до зменшення загальних обсягів грошових коштів, що спрямовані в Україну у

вигляді переказів. Початок попередньої фази війни (т. зв. гібридної агресії) так само відзначився зменшенням приватних трансфертів. Однією з причин в обох випадках виступає окупація ворогом частини українських територій, в результаті чого НБУ не має можливості збирати там необхідні дані.

Дослідження рівня добробуту вимушених мігрантів з України показує, що їх ресурсний потенціал до надсилання переказів в Україну є невисоким. Для багатьох з них війна призвела до зменшення доходів та зниження рівня життя. Облаштування на новому місці вимагає додаткових коштів, яких часто бракує. Попередня хвиля мігрантів, котрі виїхали з України до повномасштабного вторгнення, нині краще інтегровані у країнах вселення, тому вони мають більше можливостей здійснювати трансферти. Разом з тим багато вимушених мігрантів, рятуючись від війни, виїжджали за кордон до родичів або інших людей зі свого близького оточення. Тому частина отримувачів переказів попереднього періоду об'єдналася за кордоном з відправниками, що є однією з причин зменшення грошових надходжень до України у вигляді переказів.

Майбутня динаміка надходження грошових переказів до України залежатиме від чисельності вимушених мігрантів за кордоном, посилення їх трудової інтеграції у країнах призначення, збереженні зв'язків з родичами та близькими в Україні та від можливостей останніх підтримувати необхідний рівень життя, перебуваючи на батьківщині. Завершення війни впливатиме на надходження грошових переказів в Україну великою мірою за рахунок міграційної реакції громадян на цю подію та умов мирної перспективи подальшого розвитку.

Масштабне повернення вимушених мігрантів на батьківщину означатиме зменшення чисельності потенційних відправників грошових переказів. Очікуване післявоєнне відкриття кордонів для чоловіків дозволить поповнити ряди відправників за рахунок тимчасової трудової міграції за кордон деяких представників цієї групи. У разі, якщо можливість виїзду за кордон для чоловіків перетвориться на фактор возз'єднання українських сімей за кордоном, знизиться чисельність потенційних отримувачів переказів, що зменшуватиме їх загальні обсяги.

3.3. Можливості та механізми застосування потенціалу грошових переказів для розвитку та повоєнного відновлення України

Для відбудови й розвитку України одним із вкрай небезпечних наслідків повномасштабної воєнної агресії РФ є виїзд мільйонів співвітчизників, переважно жінок з дітьми, за кордон. Із цим пов'язаний очевидний ризик відчутних втрат не лише трудового, а й інтелектуального потенціалу країни, оскільки частка осіб з вищою освітою серед дорослих біженців, які рятуються від війни, становить 70 % і є значно вищою, ніж серед трудових мігрантів довоєнної доби та серед зайнятого населення в Україні. Високий освітній рівень біженців дає їм доволі високі шанси для успішної інтеграції в країнах перебування, і через рік війни це вже фактично підтверджено. До того ж, це забезпечує зацікавленість країн, до яких прибули біженці, у створенні умов для такої інтеграції. Те, що частина біженців, здатних забезпечити собі надійне правове та економічне становище за кордоном, не повернеться, та цілком імовірна повоєнна еміграція членів їхніх родин можуть спричинити дефіцит робочої сили, передусім фахівців, необхідних для відбудови країни, і значно загальмувати цей процес. З огляду на це **найважливішим завданням держави в контексті соціально-економічної та демографічної безпеки є створення умов для повернення вимушених мігрантів на Батьківщину**. Водночас необхідно усвідомлювати, що частина з цих людей надасть перевагу тривалому чи постійному проживанню за кордоном. Тому не менш важливим завданням держави щодо мігрантів має стати заохочення їхньої ефективної участі в розбудові Батьківщини навіть за фізичної відсутності на території України [90].

Дослідники давно довели позитивну роль потенціалу міграції для розвитку країни походження, а політики й практики використовують цей досвід у своїй діяльності. Важливими складниками потенціалу міграції є перекази зароблених за кордоном коштів на історичну батьківщину та інвестиції з боку діаспори. Створення умов для реалізації потенціалу міграції ООН розглядає як одну із складових частин Цілей сталого розвитку (Ціль 10), [68].

Досвід України, де трудова міграція за кордон протягом останніх десятиліть набула значного поширення, засвідчує важливість надходжень коштів від мігрантів як додаткового джерела валюти для країни. І хоча перекази в основному витрачаються на споживання, підвищення споживчого попиту сприяє прискоренню виробництва товарів широкого вжитку, збільшенню інвестицій у житло (а це є основним пріоритетом отримувачів), відповідно – зростанню будівельної та суміжних галузей. Кошти, витрачені на освіту, є інвестицією в майбутнє, це створення активу, який з часом приносить прибуток [90].

Приватні перекази з-за кордону сприяють підтримці платоспроможності держави, компенсації дефіциту торговельного балансу. Їх значення зростає в кризових умовах, оскільки обсяги переказів, попри погіршення ситуації в країні, залишаються відносно стабільними. Навіть у воєнному 2022 році, за даними НБУ, порівняно з 2021 роком сума грошових переказів скоротилася лише на 10 %, проте залишилася більшою, ніж у 2020 році.

Із початком повномасштабної війни міграційна ситуація в Україні зазнала кардинальних змін. Замість трудової міграції, що була основною моделлю міграційної поведінки українців, величезних масштабів набула вимушена міграція. Біженці, які рятуються від війни, вивозили кошти з України, потребували фінансової підтримки від членів сімей, котрі залишилися вдома, що зумовило значний вплив валюти. За даними НБУ, внаслідок використання банківських карток українських банків за кордоном витрати за статтею платіжного балансу «Особисті подорожі» збільшилися в 2022 році порівняно з довоєнним, 2021 роком, у 8,5 разів і становили 14 167 млн. дол. США, тобто перевищили суми приватних переказів. Проте поступово ситуація почала змінюватися. Протягом I кварталу 2023 року ці витрати скорочувалися, а суми приватних переказів зростали, і врешті у березні їх перевищили.

Це відбувалося передусім тому, що внаслідок працевлаштування біженців у країнах перебування трудові доходи забезпечують дедалі більшу частку їхніх потреб, а в деяких випадках – дають можливість для заощаджень та підтримки рідних на Батьківщині.

Після початку війни спостерігається суттєве скорочення обсягів приватних грошових переказів, надісланих в Україну українськими мігрантами. Це пов'язано з тим, що для цих домогосподарств простішим варіантом було допомогти родині переїхати і залишатися поряд з ними [72].

Водночас українці, які залишилися в країні, продовжують отримувати грошові перекази, що відіграють ключову роль в останні місяці 2023 року. За прогнозами експертів Світового банку, в 2023 році українці з-за кордону можуть переказати в Україну на 20% більше коштів, адже мільйони мігрантів та біженців надсилатимуть гроші родичам і друзям, які зіткнулися з економічними наслідками російського вторгнення [65].

За даними нового звіту МОМ, внутрішньо переміщені особи в Україні зіткнулися з гострою кризою, пов'язаною з браком засобів до існування. Майже дві третини тих, хто мав роботу до переміщення, втратили її, а кожен п'ятий переселенець повідомляє про відсутність доходів. Якщо війна стане затяжною, а це виглядає доволі ймовірним, 90% населення України ризикує зіткнутися з бідністю і високою вразливістю, згідно з даними Програми розвитку ООН [68].

Мільйони українських родин ризикують втратити базовий дохід. Гуманітарні організації та партнери, що втілюють програми розвитку, працюють, щоб задовольнити найнагальніші потреби українців, постраждалих від війни. Водночас підтримка української діаспори буде вкрай важливою у ці часи. Важливо посилювати заходи, які сприятимуть надходженню грошових переказів в Україну, такі як зниження комісії для відправників і одержувачів, сприяння використанню цифрових інструментів та розвиток співпраці між органами влади і діаспорою для фінансування ініціатив підтримки громад.

У разі подальшої інтеграції вимушених мігрантів з України до ринків праці країн перебування така тенденція може укорінитись. У цих умовах **виникає необхідність в активних діях держави щодо створення сприятливих умов для продуктивного використання закордонних заробітків українців для відбудови країни.**

Заохочення фінансової участі мігрантів і діаспори на користь Батьківщини потребує системного підходу та цілеспрямованої роботи. Проте розроблення необхідних механізмів може спрощуватися завдяки тому, що у світі уже накопичений значний досвід використання міграції в інтересах розвитку.

Передусім зазначимо, що пов'язані з міграцією фінансові потоки є неоднорідними за характером, а тому потребують різних заходів впливу. Умовно їх можна поділити на дві групи: **перша** – це приватні грошові перекази, тобто надходження коштів від домогосподарства до домогосподарства; **друга** – інвестиції діаспори, адресатами яких є підприємства, державні чи неурядові організації, тобто економічні одиниці, інші, ніж домогосподарства. На відміну від приватних переказів, інвестиції з боку діаспори – це двосторонній обмін, що передбачає отримання відправником прибутку.

Нижче наведемо найбільш цікаві та перспективні форми підтримки інвестицій.

Пільгові депозити. За даними Світового банку, 35 % країн світу з метою залучення коштів мігрантів застосовують встановлення вищих відсотків на депозити, сформовані завдяки грошовим переказам з-за кордону, звільнення від податку на доходи від них [65]. У низці країн, наприклад на Філіппінах, цікавим є досвід накопичувальних рахунків під певні програми, зокрема з метою купівлі житла, здобуття освіти чи відкриття бізнесу, які дають змогу працевлаштованим за кордоном особам отримати дешеві кредити під майбутні перекази.

Інвестиційні програми. За бажанням мігранта його заощадження можуть також спрямовуватися в успішні та прибуткові підприємства у рідній країні. Відповідна урядова програма діє на Філіппінах. На Мальті, в Естонії в рамках загальної інвестиційної політики мігрантам надається широкий спектр інвестиційних пропозицій [68].

Пряма бюджетна підтримка проєктів, що здійснюються на кошти мігрантів. Така практика була започаткована в Мексиці за схемою 1 + 3, згідно з якою соціально значущі проєкти, котрі фінансуються мігрантами, на кожний вкладений долар отримують по одному долару з державного бюджету, із бюджету

штату та місцевого бюджету. В Молдові 2010 р. була започаткована державна програма PARE 1 + 1. Її учасники, мігранти-поверненці або члени сімей громадян, працевлаштованих за кордоном, які є отримувачами переказів, на кожний вкладений у бізнес лей отримували лей від програми. Максимальна сума безповоротного гранта становила 200 тис. леїв (приблизно 10 тис. дол. США). Практика реалізації програми засвідчила, що кожний витрачений державою лей залучив в економіку 2,7 лея додаткових коштів [19].

Підтримка бізнес-проектів мігрантів країнами призначення. Уряд Німеччини запровадив у 2019 р. програму WIDU.africa, спрямовану на розвиток малого бізнесу в Африці. Програма передбачає, що 25 % необхідного фінансування забезпечується підприємцем в Африці, 25 % мають надійти від африканських мігрантів у Німеччині, а решта 50 % фінансується німецьким урядом. Підтримка становить від 500 до 5000 євро. Використання коштів контролюється, бенефіціари повинні надавати підтвердження покупок і платежів.

Облігації для діаспори. З метою залучення коштів держави випускають цінні папери, деноміновані в іноземній валюті, що поширюються в діаспорах. Для них встановлюють вигідні відсотки та обмінні курси, а власники таких цінних паперів мають право отримати готівку за першою вимогою. Зокрема, ще 1951 р. до такої практики вдався Ізраїль. З того часу в країні облігації випускають щорічно. Їхня вартість – від 100 до 100 тис. дол., строк погашення – від одного до 15 років. Отримані кошти використовують на соціально значущі проекти, такі як будівництво зрошувальних систем, житла та комунальної інфраструктури. До подібної практики вдавалася Індія. Тут строк погашення облігацій становив п'ять років. На них встановлювався вищий процент, ніж той, що мігранти могли отримати, зберігаючи кошти на депозитах в країні перебування [19].

Митні знижки на ввезення товарів виробничого призначення. Мігранти, які повертаються до Пакистану на постійне проживання чи навіть тимчасово, можуть скористатися митними знижками на імпорт обладнання та інших товарів виробничого призначення. Величина пільг залежить від рівня розвитку регіону, де планується їх використання, і є найвищою, якщо бізнес започатковується

у віддалених депресивних регіонах країни[5]. Поверненці в Індії, які відкривають власну справу, також мають преференції в імпорті засобів виробництва та сировини.

Трансфер знань. Хоча він відбувався завжди, розвиток електронних комунікацій дав змогу його інтенсифікувати та певним чином формалізувати. Спеціальні платформи або мережі для передачі знань зазвичай управляються спеціально уповноваженими у сфері співпраці з діаспорою органами країни походження. Проте найефективніший трансфер технологій, ділових зв'язків забезпечується тоді, коли бізнесмени з діаспори засновують підприємства на історичній батьківщині. Цьому повинні сприяти започатковані технологічні парки, вільні економічні зони, адресні заходи щодо діаспори. Розвиток виробництва ІТ обладнання та програмного забезпечення в Індії, Китаї і на Тайвані є підтвердженням ефективності такої політики.

Важливо зазначити, що вказані вище форми участі мігрантів не лише сприятимуть відбудові країни після війни, а й матимуть вагомий довгостроковий ефект. Зокрема, відбуватиметься передача знань, навичок та соціокультурних цінностей; розвиватиметься туристичний потенціал України; зміцнюватимуться політичні зв'язки завдяки роботі діаспорних лобі-груп та неурядових організацій.

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати інвестиційне використання. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки

численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

За таких умов та з урахуванням світового досвіду у цій сфері видається доцільним розробити та запровадити заходи, спрямовані на заохочення переказів зароблених громадянами за кордоном коштів на батьківщину, їх ефективного використання. Зокрема, необхідно:

1. Національному банку України на основі вивчення зарубіжного досвіду розробити й рекомендувати комерційним банкам стратегію роботи в сфері переказів мігрантів, зокрема, виробити базові орієнтири щодо депозитних та кредитних послуг (вищі проценти під накопичувальні рахунки на основі переказів, дешевші кредити на основі цих рахунків для набуття освіти, розв'язання житлового питання, відкриття малого бізнесу. При цьому історія переказів може розглядатися як доказ існування джерела доходів за кордоном і як підстава для отримання зниженої ставки відсотку за кредитом на інвестування в Україні). Заохочувати банки до створення умов для збільшення переказів шляхом розширення кола послуг для мігрантів, створення представництв чи кореспондентських рахунків за кордоном, передусім в країнах, де працюють багато українців, як передумови отримання стабільного доходу.

2. Законодавчо гарантувати звільнення від оподаткування переказів та депозитів, сформованих за їх рахунок.

3. У разі повернення працівника-мігранта на батьківщину запровадити систему безкоштовного переказу заощаджень з-за кордону, вільного від будь-яких фіскальних зобов'язань.

4. Вивчити і використати зарубіжний досвід випуску спеціальних державних облігацій для діаспори та мігрантів.

5. Вивчити можливості зменшення мита на ввезення мігрантами інструментів та устаткування для започаткування власного бізнесу в Україні, продумати систему податкових пільг для мігрантів, які повертаються та вкладають зароблені за кордоном кошти у власну справу.

6. Розвивати різні форми підвищення фінансової грамотності мігрантів та отримувачів переказів в Україні, надання консультацій щодо можливостей вигідного вкладання зароблених коштів, започаткування малого бізнесу, працевлаштування, процедур визнання набутої під час практичної роботи за кордоном кваліфікації тощо.

7. Ці та інші заходи передбачити в загальнодержавній, а також регіональних, для регіонів, охоплених найбільш масовою міграцією, програмах дій, спрямованих на використання міграції в інтересах розвитку України [82].

Стратегічні орієнтири державної політики формування механізмів залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку України:

На загальнодержавному рівні необхідно:

1. Розробити та схвалити нормативно-правові документи щодо управління та регулювання МТМ, пріоритетними серед яких є Стратегія державної міграційної політики, Закон України «Про статус трудового мігранта», двосторонні угоди у сфері регулювання питань взаємного працевлаштування, соціального захисту, пенсійного забезпечення, оподаткування, взаємного визнання дипломів про освіту та регулювання потоків трансфертів міжнародних трудових мігрантів, які б передбачали певні економічні стимули у разі рееміграції та вкладення ТТМ у пріоритетні галузі економіки, відтак – участі мігрантів у інвестиційній діяльності та підвищенні ефективності соціально-економічної системи України.

2. Доопрацювати проект (включити пункти щодо фінансово-економічної, торговельної, науково-інноваційної та інвестиційної співпраці) та затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями.

3. Підписати двосторонні угоди з країнами перебування мігрантів (з якими такі відсутні, зокрема з Італією, Угорщиною, Великобританією, Німеччиною, Францією) з метою легалізації перебування мігрантів, врегулювання трудових та пенсійних відносин та уникнення подвійного оподаткування доходів трудових мігрантів.

4. Забезпечити механізм легалізації заробітної плати працюючих за кордоном та запровадити непрямі методи оподаткування (зокрема єдиний податок), що має на меті впорядкування пенсійного захисту. Якщо особа працює на території країни, громадянином якої вона не є, в угоді має бути чітко визначено країну, за законодавством якої визначаються пенсійний вік, умови виходу на пенсію, розміри виплат, стаж роботи та орган, який здійснює ці виплати. Якщо особа працює на території країни, громадянином якої вона не є, і має досвід роботи на території країни-учасниці угоди, то в угоді має бути передбачено механізми перерахунку стажу роботи, виконаної за кордоном, та розміри пенсійних виплат за цей період. В угоді мають бути прописані механізми здійснення пенсійних нарахувань та відшкодувань між пенсійними фондами.

5. Забезпечити розробку та реалізацію фінансових механізмів використання діаспорних мереж, зокрема: розробити інституційний базис щодо формування банківських програм для стимулювання відкриття депозитних рахунків мігрантів, виражених у місцевій та іноземній валютах, випуску облігацій діаспори, відкриття пайових фондів.

6. Створити при торговельно-економічних місцях консульських установ України окремі підрозділи, у компетенцію яких повинно входити надання консультаційної допомоги мігрантам щодо підприємницьких, у тому числі інвестиційних, можливостей в Україні.

На регіональному рівні:

1. Обласним та районним радам розробити програми дистанційного навчання, у тому числі за напрямом підготовки 0305 «Економіка і підприємництво», активізувати роботу центрів зайнятості щодо працевлаштування українських трудових мігрантів, у т.ч. з можливістю дистанційної праці в Україні (зокрема йдеться про представників сфери інформаційних технологій, науковців, викладачів) для збільшення їх сукупного доходу і додаткової мотивації до інвестування в Україні.

2. При виконанні програм регіонального розвитку активно залучати механізм державно-приватного партнерства, у тому числі для використання ТТМ як інвестиційного ресурсу.

3. Ініціювати створення кредитних спілок із залученням коштів трудових мігрантів (у зв'язку з цим доцільною є популяризація історичного позитивного досвіду створення таких спілок у повоєнний період у західних регіонах із залученням коштів української діаспори, у тому числі налагодження співпраці з релігійними громадами (оскільки громадяни західних областей за результатами соціологічного дослідження, що проводилося Інститутом відкритого суспільства (м. Будапешт) найбільше довіряють саме церковним, а не державним структурам) [66].

4. Розробити та розпочати реалізацію регіональних програм залучення приватних трансфертів для фінансування новостворених малих підприємств (на зразок тих, що були реалізовані «SNC-LAVALIN» (одна з найбільших інженерно-будівельних груп світу) та Інтер-Американським банком розвитку в штатах Ідальго, Сакатекас і Халіско у Мексиці. Завдяки цьому у відповідних штатах виникли дрібні споживчі магазини, супермаркети, бензозаправки та ресторани [14]) та створити асоціації трудових мігрантів для акумулювання фінансових ресурсів.

5. Забезпечити скоординовану діяльність державних органів влади, зокрема і на місцевому рівні, з українською діаспорною мережею шляхом розробки Стратегії співпраці з діаспорною мережею, яка передбачатиме такі напрями співпраці та використання ТТМ, як: інвестиційна діяльність, формування інформаційно-освітніх мереж; інформаційна політика; формування бізнес-мережі та політики рееміграції; формування фінансових механізмів інвестування ТТМ; культурна співпраця та збереження української ідентичності за кордоном; правовий захист.

6. Реалізувати спільні інвестиційні проекти (коштом держави та з використанням ТТМ з використанням механізмів державно-приватного партнерства) у регіонах з найвищими показниками міграції та депресивності (переважно західних) у контексті створення підприємств стратегічних галузей та вирішення соціальних проблем цих регіонів.

7. Організувати регіональні центри допомоги трудовим мігрантам з України для надання юридичної і консультаційної допомоги (у тому числі для захисту їхніх прав та інформування про можливість використання ТТМ як інвестиційного ресурсу).

Таким чином, для використання позитивного потенціалу переказів необхідно створити сприятливі для цього умови. Разом з тим в Україні чіткої політики стосовно переказів не вироблено. Заробітки мігрантів часто використовуються неефективно, «витікають» у тіньову економіку. Значна їх частина залишається в країнах працевлаштування. Внаслідок недовіри до українських фінансових інститутів та української влади як гаранта власності громадян частина мігрантів робить заощадження, купує нерухомість, започатковує бізнес не на батьківщині, а в країнах перебування.

Висновки до розділу 3

Таким чином, грошові перекази трудових мігрантів є міграційним капіталом за своєю сутністю, а його економічна природа лежить у площині потоків трудової міграції від країн-донорів трудових мігрантів до країн-донорів капіталу. В першому випадку спостерігаємо велику пропозицію робочої сили та підвищений попит на капітал, а в другому, навпаки, – значний потенціал до вивезення капіталу та високий попит на робочу силу. Такий взаємозв'язок дає змогу краще зрозуміти нарощення обсягів надходження міграційного капіталу до країн, що розвиваються.

Сьогодні актуальним питанням залишається не лише збільшення обсягів надходження міграційного капіталу, а й використання цього фінансового ресурсу для зростання національної економіки. Розвиток фінансової інфраструктури, використання новітніх технологій переказів коштів, вдосконалення та розширення банківських послуг у сфері обслуговування грошових переказів трудових мігрантів дасть змогу належним чином розкрити фінансовий потенціал міграційного капіталу, що, в свою чергу, стимулюватиме економічний та соціальний розвиток країни.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування, особливо для економік країн, що розвиваються. Глобальна статистика свідчить, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію.

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати інвестиційне використання. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

У 2023 році очікується, що зростання грошових переказів сповільниться до 1,4%, до рівня 656 млрд. дол. США через уповільнення економічного зростання в основних країнах-джерелах. Повільніше зростання грошових переказів очікується в усіх регіонах, особливо в Європі та Центральній Азії (1%) і Південній Азії (0,3%). Особливо швидко зростають перекази до країн, що розвиваються. Вони є для них вагомим джерелом валютних надходжень. Країни, які за класифікацією ООН мають середній та низький дохід, отримали в 2022 році 647 млрд. дол. США від приватних осіб з-за кордону, тобто понад 78% усіх переказів. Це на 1% менше, ніж

попереднього року, майже у шість разів більше, ніж у 2000 році, у тринадцять разів, ніж у 1995 році.

Перекази українських мігрантів залишаються важливим джерелом притоку валюти, хоч й переказали в Україну в 2022 році на понад 1 млрд. дол. США менше, ніж у 2021 році. До воєнного вторгнення росії Україна посідала перше місце в Європі та Центральній Азії за обсягом приватних грошових переказів. За даними Світового банку, у 2021 році в Україну надійшли рекордні 14,1 мільярда доларів. Однак у березні та квітні НБУ зафіксував скорочення обсягів таких переказів на 10%, у порівнянні з середніми місячними показниками у 2020 та 2021 роках.

Головною причиною стало масове переміщення мешканців України, включно з тими, що рятувалися від війни за кордон і об'єдналися з членами родин, які вже мешкали за межами країни. Після початку війни спостерігається суттєве скорочення обсягів приватних грошових переказів, надісланих в Україну українськими мігрантами. Це пов'язано з тим, що для цих домогосподарств простішим варіантом було допомогти родині переїхати і залишатися поряд з ними.

Грошові перекази є стійким джерелом валютних надходжень в Україну. За відносним рівнем переказів Україна є серед лідерів у світі. Національний банк враховував як офіційні, так і неофіційні канали надходження грошей в Україну. За допомогою неформальних каналів протягом 2022 року в Україну переказали 12,543 млрд. дол. США, що на 1,486 млрд. дол. США менше, ніж протягом минулого року (14,019 млрд. дол. США). Навіть в умовах війни перекази з-за кордону знизилися лише на 10 % у 2022 році, та були більше, ніж в 2020-2021рр. та створили нові стимули для підтримки ситуації. У розрізі країн найбільше транскордонних переказів в Україну надходить з Польщі, США, Чехії, Німеччини та Великобританії.

Грошові перекази є стабільно зростаючим потоком капіталу, який спрямовується переважно до країн, що розвиваються. Насамперед, його слід розглядати з точки зору потужного фінансового ресурсу, який може бути використаний для ефективного розвитку домогосподарств мігрантів, стимулювання інвестиційних процесів, зростання реального сектору економіки та впровадження інновацій. Актуальними проблемами, що потребують негайного вирішення,

залишаються питання вироблення методики розрахунку обсягів надходження міграційного капіталу, а також впровадження низки заходів, що стосуються його ефективного використання. Саме з цією метою уповноваженим органам державної влади та управління варто здійснити такі заходи:

- сформувати відповідну нормативно-правову базу, яка гарантувала б звільнення грошових переказів трудових мігрантів від оподаткування;

- НБУ забезпечити створення належної інформаційної бази, що стосувалася б чіткого виокремлення грошових переказів трудових мігрантів із загальної структури приватних трансфертів;

- на основі вивчення зарубіжного досвіду розробити і рекомендувати комерційним банкам стратегію роботи в сфері переказів трудових мігрантів (вигідні процентні ставки за депозитами, дешевші кредити на розвиток малого підприємництва тощо);

- проаналізувати успішний досвід країн, що керуються Канською декларацією Групи-20 (G-20).

Таким чином, доходимо висновку, що грошові перекази трудових мігрантів є міграційним капіталом за своєю сутністю, а його економічна природа лежить у площині потоків трудової міграції від країн-донорів трудових мігрантів до країн-донорів капіталу. В першому випадку спостерігаємо велику пропозицію робочої сили та підвищений попит на капітал, а в другому, навпаки, – значний потенціал до вивезення капіталу та високий попит на робочу силу. Такий взаємозв'язок дає змогу краще зрозуміти нарощення обсягів надходження міграційного капіталу до країн, що розвиваються.

Сьогодні актуальним питанням залишається не лише збільшення обсягів надходження міграційного капіталу, а й використання цього фінансового ресурсу для зростання національної економіки. Розвиток фінансової інфраструктури, використання новітніх технологій переказів коштів, вдосконалення та розширення банківських послуг у сфері обслуговування грошових переказів трудових мігрантів дасть змогу належним чином розкрити фінансовий потенціал міграційного капіталу, що, в свою чергу, стимулюватиме економічний та соціальний розвиток країни.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Закон України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 р. № 1591-ІХ.
3. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-ІІІ.
4. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 №2136-ІХ.
5. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015р. № 761-ВІІІ.
6. Закон України «Про імміграцію» від 07.06.2001р. № 2491-ІІІ.
7. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року №3773-ВІ.
8. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року №3671-ВІ.
9. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року №3739-ВІ.
10. Закон України «Про державний кордон України» від 04 листопада 1991 року № 1777-ХІ.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» від 12 липня 2017 р. № 482-р.
12. Рекомендація МОП «Рекомендація щодо захисту працівників-мігрантів у слаборозвинених країнах і територіях № 100» від 22.06.1955.
13. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб N 116-VI (116-17) від 15.01.2008, ВВР, 2008, №9. – 86 с.
14. Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30 травня 2011 року №622/2011.

15. Білик Петро. Економічні наслідки масштабних міграційних процесів в Україні. Трансформація моделі соціально-економічного розвитку в умовах відновлення України та інтеграції з ЄС: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 15 травня 2023 р.). / За заг. ред. Павліхи Н. В. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 131-135.
16. Біла С.О. Соціально-економічні наслідки трудової міграції для країн світу / С.О.Біла // Modern international relations: topical problems of theory and practice: collective monograph / Faculty of International Relations of the National Aviation University; under general editorship of W.Welskop, Y.O.Voloshin - Lodz: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, 2021. - P. 138-144.
17. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. (2022). Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. Економіка та суспільство. 2022. № 37. С.48-57.
18. Волошин Ю.О., Мушак Н.Б. Impact of COVID-19 on the realization of freedom of movement in the European Union and its member states. Atlantic Press. 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership . 2021, № 170. P. 129-134.
19. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн східного партнерства. Центр Разумкова, 2023. 265 с.
20. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп. / [В. Потапенко, А. Головка, О. Валевський та ін.]; за ред. В. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 33 с.
21. Горбань С.Ф., Біленко О.В., Трубнік Т.Є. Вплив міграційних процесів на економіку України. Економіка та суспільство, Випуск №49/2023. С.19-26.
22. Гайдуцький А. П. Методологічні аспекти інвестиційної привабливості економіки / А. П. Гайдуцький // Регіональна економіка. 2019. №4. С. 81-86.
23. Дергач А.В. Механізми державного управління міграційними процесами в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2018. 22 с.

24. Іжевський П., Кравець І. Міжнародна трудова міграція робочої сили та її вплив на внутрішній ринок праці України. — <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1915/1843>.
25. Іншин М. Про основні засади державної міграційної політики України / М. Іншин // Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф./ [редкол.: Н.Д. Гетьманцева, О.В. Кіріяк]. - Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. С. 61-63.
26. Кияшко О.М. Міжнародна міграція робочої сили та її вплив на українську економіку / О.М. Кияшко, В.О. Гузь // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Випуск 20, частина 2. С.33-36.
27. Ковбич Т.К., Побоченко Л.М. Діджиталізація економіки в процесі становлення інформаційного суспільства// Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики - 2020: міжнародна науково-практична конференція, 17 квітня 2020 року: тези доп. К., 2020. С.123-127.
28. Крайчинська О. Академічна міграція та її вплив на соціальний розвиток країн/ О. Крайчинська, Ю. Масалова // Педагогія та психологія спорту. 2020. №6(4). С. 138-150.
29. Лібанова Е. М. Зовнішня трудова міграція з України: вплив Covid-19 / Е. М. Лібанова, О. В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. 2020. № 4. С. 25-40.
30. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2(33). С. 10-26.
31. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: Монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.
32. Малиновська О.А. Еміграція vs імміграція: напрями та механізми політики репатріації. Демографія та соціальна економіка. 2019. № 1(35). С. 69–81.
33. Мойсей В.І. Основні чинники міжнародної міграції трудових ресурсів в умовах глобалізаційних змін / В.І. Мойсей // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту, 2019. Вип. 3.(55). С.66-77.

34. Онищук В.О. Активізація стимулюючого впливу грошових переказів трудових мігрантів на економіку України // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 12. С. 82–86.

35. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Уніга О. В., Коцан Л. М., Савчук А. Ю. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 212 с.

36. Полковниченко С., & Салай І. (2023). Вплив української міграції на розвиток економіки України та Польщі. Проблеми і перспективи економіки та управління, (3 (31), 19–35.

37. Прокоп'єва А.А., Побоченко Л.М. Повернення мігрантів для економічного відновлення України: Відповідь України на системні соціально-економічні виклики сьогодення: збірник наукових праць за результатами Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Київ, 6 вересня 2023 р.) /ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2023. С. 23-26.

38. Прокоп'єва А.А., Побоченко Л.М. Трансформація української масової свідомості під час війни з рф: Соцієнтальні трансформації в Україні під час гібридної війни та повоєнної реконструкції: збірник наукових праць за результатами міжнародного науково-практичного семінару (м. Київ, 9 червня 2023 р.)/ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2023. С.32-37.

39. Позняк О. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні / Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2 (27). С. 169–182.

40. Побоченко Л.М. Проблеми інтелектуальної міграції з України до країн ЄС// Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: міжнародна науково-практична конференція, 21 квітня 2020 року: тези доп. К., 2020. С.32-35.

41. Побоченко Л.М., Пархомович М.В. Вплив освітньої міграції на економічний розвиток України [Електроний ресурс] / Л.М. Побоченко, М.В.Пархомович // Інфраструктура ринку. 2018. № 25. С.46-58.

42. Прокоп'єва А.А., Побоченко Л.М. Повернення мігрантів для економічного відновлення України: Відповідь України на системні соціально-

економічні виклики сьогодення: збірник наукових праць за результатами Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Київ, 6 вересня 2023 р.)/ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2023. 149 с.

43. Плотніков О.В. Повоєнне відновлення України в контексті фрагментації світової економіки // Економіка України. 2022. №12. С.3-12.

44. Ринок праці, міграція та соціально-економічний розвиток Європейського Союзу та України: навч.-метод. посіб. / Ю. О. Цевух. - Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 140 с.

45. Румянцев А.П., Ковбич Т.К. Вплив діджиталізації на глобальну професійну трансформацію робочої сили / А.П. Румянцев, Т.К. Ковбич // Фаховий науковий журнал з економічних наук Вісник ХНУ (Хмельницький національний університет). Серія: економічні науки» категорії «Б»№5/2021 року. С. 92-98.

46. Румянцев, А., Побоченко, Л., Пічкурова, З., Толпежнікова, Т., Ковбич, Т., & Ляшов, Д. (2022). Уплив глобальної диджиталізації на розвиток ринку праці України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 334–348.

47. Румянцев А.П., Ковбич Т.К. Вплив демократизації вітчизняної виборчої системи на стримання еміграційних настроїв робочої сили / А.П. Румянцев, Т.К. Ковбич // Зарубіжний науковий мультидисциплінарний журнал «Sciences of Europe» ISSN -3162-2364– випуск №97 (97) липень 2022 Чехія, Прага. С. 18-25.

48. Румянцев А.П., Балабанова Г.П., Ковбич Т.К. Глобальні та регіональні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили / А.П. Румянцев, Г.П. Балабанова, Т.К. Ковбич //Фаховий Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки", серія КВ №22443-12343, категорії "Б" Переліку наукових фахових видань МОН України з економічних наук,з числовим кодом ідентифікації: ISSN 2520-2294 друкованої версії, ISSN 2709-5444 електронної версії, Випуск 7(63), липень 2022 року. С. 171-184.

49. Соколова З.С. Основні тенденції міграції в Африці / З.С.Соколова // міжнар. наук.-практ. конф. “Системний аналіз міжнародних економічних відносин”, 24-25 червня 2021 р., м. Київ. - К.: Ін-т міжн. відносин КНУ ім. Т. Шевченка, 2021. С. 218-220.

50. Харитонов Р. Ф. Чайковський. Міжнародне міграційне право: навч.-метод. посіб. [Електронне видання]/ Р. Ф. Харитонов, Ю. А. Чайковський; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2022. – 78 с.
51. Цимбал Л. І. Міграційний капітал України: ресурсний вимір та можливості управління / Л. І. Цимбал, Ю. В. Біла // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2020. – Випуск 4 (27). – С. 16-22.
52. Чубарь О.Г., Машіко К.С. Грошові перекази трудових мігрантів в Україну: макроекономічні тенденції та регіональні особливості. Демографія та соціальна економіка, 2019, № 3 (37): 57–72.
53. Gelb, S., Kalantaryan, S., McMahon, S. and Pérez Fernández, M., Diaspora finance for development: from remittances to investment, Joint Research Centre (European Commission), Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021.
54. Górny A. Between Ukraine and Poland. Ukrainian migrants in Poland during the war. Centre of Migration Research Newsletter. February 2023. № 2(28).
55. Libanova, E., & Ftomova, O. (2019). Osobysti perekazy migrantiv: otsinka mashtabiv i naslidkiv [Personal remittances of migrants: evaluation of scale and consequences]. Demografia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy, 37(3), 11-29.
56. Maidanik, Iryna (2023). Hroshovi perekazy v Ukraini vprodovzh povnomasshtabnoi viiny [Remittances in Ukraine During the Full-Scale War]. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy, 3 (53), 18-32.
57. Pobochenko L., Prokopieva A., Nabok I. The impact of remittances labor migrants on the economic development of Ukraine. Contemporary International Relations: Topical Highlightss of Theory And Practice – 2023: the collective monograph / Edited by N. Vasylyshyna. Warsaw: RS Global Sp. z O.O., 2023. P.427 -439.
58. Tetiana Gavrillo, Lesya Pobochenko, Research on transnationalisation of economic activity innovative component influenced by the COVID-19 pandemic // Baltic Journal of Economic Studies, Volume 7 Number 5. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2021, P.59-66.

59. Jauhiainen J., Erbsen H. A., Lysa O., Espenberg K. Temporary protected Ukrainians and other Ukrainians in Estonia. University of Turku. 2022. 142 p.
60. <https://dpsu.gov.ua/>- офіційний сайт Державної прикордонної служби України.
61. <https://www.iom.int> - офіційний сайт Міжнародної організації з міграції (МОМ).
62. <https://www.ilo.org> - офіційний сайт Міжнародної організації праці (МОП).
63. <https://mon.gov.ua> - офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.
64. <http://www.ukrstat.gov.ua> - офіційний сайт Державної служби статистики України.
65. <http://www.worldbank.org> - офіційний сайт Світового банку.
66. <http://www.oecd.org> - офіційний сайт Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).
67. <http://www.nas.gov.ua> - офіційний сайт Національної академії наук України (НАНУ).
68. <http://www.un.org> - офіційний сайт ООН.
69. <https://bank.gov.ua> - Національний банк України.
70. <https://minfin.com.ua> - Міністерство фінансів України.
71. Все, що потрібно знати про обмеження на грошові перекази в Україну. 2021. URL: <https://perekaz24.eu/vse-shho-potribno-znaty-pro-obmezhennya-na-groshoviperekazy-v-ukrayinu>.
72. Грошові перекази під час війни: як гроші з-за кордону допомагають Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/stories/hroshovi-perekazy-pid-chas-viyny-yak-hroshi-z-za-kordonu-dopomahayut-ukrayini>.
73. Голота Н. П., Михайлов Р. І., Машталір, М. О. Вплив цифровізації на міграційні процеси: правові аспекти. Академічні візії. 2023. № 17. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/257>.

74. Єжи Пеньковські. Вплив трудової міграції на українську економіку. Ринок праці. URL: <https://voxukraine.org/vpliv-trudovoyi-migratsiyi-na-ukrayinskuekonomiku/>.
75. Жирій К. У Нацбанку розповіли, що буде з ВВП України в найближчі роки. Уніан. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/u-nacbanku-rozpovili-shcho-bude-z-vvp-ukrajini-v-nayblizhchi-roki-12123285.html>.
76. Жук Р. (2023). Масштаби та економічні наслідки грошових переказів українських трудових мігрантів. Економіка та суспільство, (54). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-72>.
77. Лібанова Е. Війна з росією: як дати роботу біженцям і що робити після. Дзеркало тижня. 16.03.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vijna-z-rosijeju-jak-dati-robotu-bizhentsjam-i-shcho-robiti-pislja.html>.
78. Любомудрова, Н., & Гойчук, В. (2022). Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. Економіка та суспільство, (40). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>.
79. Михайлишина Д. Що стимулюватиме українських біженців повернутися додому. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/03/20/698183/>.
80. Міграція та соціально-політичні настрої під час війни в Україні / дванадцята хвиля. Gradus research company. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/gradus-euwave-12-ua/>.
81. Настрої та оцінки українських біженців (липень-серпень 2022 р.). Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-taotsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.
82. Подра О., Петришин Н. Міграційні процеси в Україні: обсяги, причини та наслідки. Economic Analysis. 2021. Volume 31. No. 3. URL: www.econa.org.ua.
83. Сімахова А. О., Церковний І. О. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 4(102). С. 61–64. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-4\(102\)-61-64](https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102)-61-64).

84. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. Українська правда. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>.

85. Туча О., Співак І., Бондаренко О., Погарська О. Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів. Національний банк України. Дослідження. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf?v=4.

86. Малиновська О. А. Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи реагування / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-6eaa1.pdf>.

87. Малиновська О. А. Наслідки міжнародної міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/562/>.

88. Можливості і механізми застосування потенціалу міграції для розвитку та повоєнного відновлення. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvosti-i-mekhanizmy-zastosuvannya-potentsialu-mihratsiyi-dlya>.

89. НБУ погіршив прогноз переказів трудових мігрантів. URL: <http://businessua.com/finance/91570nbu-pogirshiv-svii-prognoz-szodo-groshovih-perekaziv-v-ukrainu.html>.

90. Нацбанк очікує, що заробітчани переведуть в Україну до кінця року 11,7 млрд доларів. URL: <https://unn.ua/news/natsbank-ochikuye-scho-zarobitchani-perevedut-v-ukrayinu-do-kintsya-roku-11-7-milyardiv-dolariv>.

91. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження допомоги для економічної реінтеграції трудових мігрантів. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

92. Проект Закону про захист трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

93. У НБУ підраховали, скільки грошей витратили українці за кордоном. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4562237-u-nbu-pidrakhuvaly-skilky-hroshei-vytratyly-ukraintsi-za-kordonom>.

94. Gender, Migration and Remittances. URL: <https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/about-iom/Gender-migration-remittances-infosheet.pdf>.

95. Remittances Remain Resilient but Are Slowing Migration and Development Brief 38 June 2023. URL: [Migration and Development Brief 38 - Remittances Remain Resilient but are Slowing \(June 2023\) \[EN\].pdf](#).

96. The role of remittances in promoting sustainable development/ [Electronic resource]. European Parliament coordinator: Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union PE 702.563 - June 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/702563/EXPO_IDA\(2022\)702563_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/702563/EXPO_IDA(2022)702563_EN.pdf).

97. Operational data portal. Ukraine refugee situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

98. World Bank Group (2022), “Migration and Remittances. Recent Developments and Outlook”, Migration and Development Brief, Vol. 31, April 2022, pp. 1 - 42, URL: <https://www.knomad.org>.

99. World Migration Report 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.